

מהלכות וענייני בין המצרים, תשעת הימים וט' באב

בקצרה ע"פ פסקי המשנ"ב ופוסקי זמנינו

1945 (ו"א 1946) שנה לחורבן בית מקדשנו שייבנה במהרה בימנו אכ"ר
- אין לסמוך על הדברים למעשה כ"א אחר בדיקה במקורות בפנים -

לתגובות: ת.ד. 3373 בני ברק
לקבלת העלון במייל, ניתן לשלוח בקשה ל:
HAL123@OKMAIL.co.il

כל אשר איננו מדינא סומן ב - ד

- ◇ "בכל יום ויום שלש פעמים, יוצאת בת קול שמנחמת כיונה ואימרת: אוי לבנים שבעונותיהם החרבת את ביתי, ושרפתי את היכלי, והגלותים לבין האומות" (ברכות ג.).
- ◇ כתב ה"ע"ץ (סידור בית יעקב - שער השלכת, דיני תשעה באב הלן ו' אות ט"ז) "אלמלא לא היה אלא עוון זה בדינו שאין מתאבלין על ירושלים בראוי, די להאריך גלותינו. והיא בעיני הסיבה קרובה ביותר גלויה עצומה וחזקה לכל השמדות המופלגות הגדולות הנוראות המבהילות הרעיונים אשר מצאונו בגלות בכל מקומות פוזרנו על צווארינו נרדפנו ... לפי שיצא האבל חלו מליבנו ... שכחנו את ירושלים, ולא עלתה על לבבנו, על כן כמת מלב נשכחנו, מדור לדור נוסף יגון על יגוננו ומכאובינו, וכל אותה אמת יודה לדברינו, וכאשר יוכיח הניסיון ביחוד ביום ט' באב חמר, מי ומו המתאבל ונאנח על חורבן הבית ושממות ארצינו בראוי ממעמקי הלב, כמה דמעות נשפכות על זאת, ואין צריך לומר בשאר ימי השנה, אין זוכר ואין פוקד ואין דובר דבר ממנה אפילו במחשבה לא בא זכרונה כאילו מקרה הוא היה לנו" עכ"ל (א).
- ◇ כתב בספר תכלת מרדכי ח"ב (למחשבים מברעאן וצוקל) על תהילים (קפ"ח, ע' שכו"ט) ע"פ הו"ח דתפילות העני בעת צר לו מעטפת כל התפילות להעלותם ברצון וכן תפילות ישראל בימי בין המצרים שמתפללים בלב נשבר מתקבלת לרצון יותר מכל השנה.

דיני בין המצרים

- ◇ רבות התאונן הגרש"ז אויערבאך וצוקל על מיעוט הרגשת ימי החורבן שהיתה נחלת כל ישראל בכל הדורות, בפרט בבין המצרים אשר כובד הראש ורושם הימים היה ניכר על פני כל, וביותר משנכנס אב, וביחוד בירושלים ע"ח"ק רבים נהגו ללוש מלבושים פחותים כל ימי בין המצרים, גם נהגו לומר "שומר ישראל" שבתחנתו בנעימה מיוחדת של צער ושברון לב, וכחנה הרבה פעולות והרגשות לעורר צער החורבן, ובדורינו ירדה הרגשה זו פלאים. - וסיפר בנו הג"ר ברוך זצ"ל שפעמים רבות במשך השנה כשלא היה איש בבית זולתם שמע את אביו וצוקל כופל בברחמ"ז את התיבות "זהו יוליונו קוממויות לארצינו" כמה וכמה פעמים, בהתעוררות רבה ובערגת הנפש" (ה"חיות שלמה" ע' ת"ג בהערה).
- ◇ בימי בין המצרים (בפרט), יש להזהר לומר בכל סעודה "על נהרות בבל" (מקור חיים לבעל הדין יאיר תקנ"א ד').
- ◇ "כתב הארי" ז"ל יזהר האדם מאוד ומאוד, שלא ימנע עצמו מלדאוג על חורבן הבית בכל הסעודות, והוא מזהר הקדוש (פ' תרומה דף קנ"ה) ... ולכן נהגו לומר בחול קודם כהמ"ז מוזמר על נהרות בבל (א), ובשבת ויום שיר המעלות בשב"ח את שיבת ציון (ב), אך את זה תאכלו שאת כינה, שבודאי אין אדם יוצא ידי חובתו בפה ואומר המוזמר בפיו ובשפתיו, ולבו כל עמו, אך העיקר שיהיה בלבו ובמחשבתו צער החורבן ויקרע סגור לבו מהצער הגדול והדאגה הגדולה על חורבן בית המקדש בעת אמירת המזמור" (יסוד וישר העבודה, שער השביעי פרק י).
- ◇ סמוך לתשעה באב היה נוהג החתם סופר זיע"א ללמוד הלכות תשעה באב (מנחגי בעל החתם החדש פ"א - י"ז).

אכילת בשר ושתית יין, ותענית בימי בין המצרים

- א. יש מתענים מ"ז בתמוז עד תשעה באב (שו"ע תקנ"א ט"ז, וכן נהג החת"ס זיע"א כשהיה בכוחו בנערותו. ובלילה לאחר התענית נהג שלא לאכול עכ"פ מאכלי בשר, ולעת זקנותו נהג כהנ"ל רק מר"ח אב - מנהגי בעל החת"ס החדש פ"ב א'). ות"ח אין כדאי שינהג בחומרא זו (ה) (משנ"ב שם סק"צ).
- ◇ כתב במועד לכל חי (ט' פ' ט"ז) "הנהגים להתענות מ"ז בתמוז עד ת"ב מה טוב חלקם אך בדורות הללו דירדה חולשה לעולם ועיף ויגע על המחיה ועל הכלכלה, עתיד דיוק לאדם המתענה בימות הקיץ בתמידות יום אחר יום, על כן יותר טוב שירבה בצדקה בעד תעניתו כפי השגת ידו, וילמד יותר מהרגיל, ושוב לו תורה וצדקה מהתענית דעשות צדקה ומשפט נבחר לו מזהב" ע"כ.
- ב. יש שנוהגים לא לאכול בשר ולא לשתות יין כבר מ"ז בתמוז (דמאז התחיל הפורענות של החורבן) (ה) ודוקא בימי חול, אבל בשבת אסור להחמיר בזה (שו"ע תקנ"א ט', ומשנ"ב ס"ק נ"ט).
- ◇ כתב ביסוד וישר העבודה (שער השביעי פ"ב) "ראוי לאדם מאוד שיתנהג בימים אלו בשתיקה, וידידו רק דיבור הכרחי, שלא יבוא ח"ו לידי שחוק ושמחת הלב, ויפנה ליבו רק אל האבילות של חורבן הבית. וראוי לאדם להעמיד עצמו עכ"פ בתשעה ימים שמר"ח עד אחר התענית מתענגיני אכילה ושתיה בכל מה דאפשר, ולכוון בזה לאונן ולקנות על חורבן ביחמ"ק ועל שבר והגדול שאירע לעם קדוש בימים האלו, ותחשב לו לצדקה לדור דורו עד עולם וכו' כי כדאי הוא בית אלויוני ית"ש למעט מתענות כל דהוא". (והוא הוא חתמנו' להימנע מכשר ויין הנ"ל, והיינו מיעוט בתענוגים).

תיקון חצות והתאבלות בימים אלו

- ג. בכתבי האריז"ל (שער הכוונות) ז"ל "מנהג טוב וכשר הוא מאוד לכל בעל נפש לשבת באבילות אחר חצי היום בכל אלו הימים ולבכות בכיה ממש על חורבן הבית... כי אז הוא התעוררות הדינים בסוד כי ינטו צללי ערב" (הו"ד בכף החיים תקנ"א - רכ"א) וכן בחיי אדם (קל"ג ח'), ובמשנ"ב (תקנ"א ס"ק ק"ג) שבימים אלו יש להתאבל לאחר חצות היום ולבכות כמו חצי שעה.

(א) ובכתבי הרמב"ן ז"ל (ח"א עמ' שכ"ד) איתא "יאשים את ישראל בעבור כי הם בגלותם ישימו כל כוננתם בעסקי העולם, ומשים כל אחד כוונה לעצמו ביתו ועסקיו, וראוי להם להיות בוכים ולהתפלל לפני ד' לילה ויום שיכפר על עון ישראל ויחיש קץ הגאולה. כי המשיח בתשובה יבוא מיד, ואם לאו, יתאחר עד הקץ הבא עליו בשבועה... כי העון הנזכר פוגע בו כי הוא מצטרף כל היום על כי אחריו פעמי מרכבותיו, ואנחנו אין אנחנו משגיחים בכך אלא מתעסקים בעסקינו בתוך העמים".

(ב) איתא בוזהר הק' (פרשת תרומה דף קצ"ז ע"ב) ז"ל "מאן דאתעדן על פתורי' ומתענג באינון מויכלין, אילת' לאדכרא ולדאגא על קדושה דארעא קדישא, ועל היכלא דמלכא דקא איתחריב, ובגין ההוא עציבו דאי' קא מתעצב על פתורי' בההוא חדרו ומשתיא דתמן, קודשא בריך הוא חשיב עלי' כאילו בנה ביתי, ובנה כל אינון חריבי דבי מקדשא, וזכא חולקין". עכ"ל.

(ג) אכן הגר"ח מוואלאוין זללה"ה ב'כתר ראש' אות צ"ד כתב "ולא אמר 'שיר המעלות' קודם ברכת המזון".

(ד) שממעט במלאכת שמים, שאי אפשר שלא יתמעט מלימודו איזה שעות מפני התענית, צריך לשקול במאזני צדק בענינים אלו (משנ"ב שם).

(ה) וכ"ה בשער הכוונות שכן נהג האריז"ל (הובא בכף החיים ס"ק ק"ל). וב'סדר היום' כתב "ראוי לכל ת"ח לנהוג כך מ"ז בתמוז אם בידו לעשות שאינו חלוש כ"כ, כיון שהם ימי הרעה".

✧ כתב ה'חיד"א (מורה אצבע – סי' ר"ל) "טוב לומר סדר תיקון רחל בכל יום חול מכין המצרים אחר חצות (היום) וכן נהגו בארץ ישראל תוכב"א ע"פ כתיב רבינו האר"י זצ"ל, והוא מנהג ותיקון". ובספרו 'שם הגדולים' (מערכת ספרים, קיצור תקפו כהן) כתב "ודע כי בארעא קדישא לא נמצא איש מפקפק על שום דבר תורה ור"ל ח"ו, והכל מתאבלין על החורבן בעשונותינו הרבים, ומתאמצים לומר כל לילה תיקון חצות ... וכימי בין המצרים בבית הכנסת הגדולה וק"ק ות"ת נאספים ביום קהל גדול ומקוננים בכל יום כמצות רבינו האר"י זצ"ל" (הובא בבה"ח תקנ"א ס"ק רכ"ב, ושם כתב נדחגו לומר 'תיקון רחל' שפסקים אלו מוסידים על בכיה והפסד על חורבן הבית – וסדר 'תיקון רחל' נמצא בכף החיים סי' א' ס"ק י"ט ד"ה ויתאמר, ובסידורים שיש בהם תיקון חצות).

✧ בספר מנהגי ישראל (ע' קצ"ו) מביא מהרבה מקורות שבכל ארץ ישראל נהגו לומר תיקון חצות גם ביום, ואף בתקון חצות בלילה היו מתעטפים בסודר כאבלים ומרבים בבכיה יותר מהנהגו. ועיי' ש"ש שכן נהגו רבנן תקיפי וראשי ישיבות שהיו יושבים לארץ ובוכים בקול מר ומספד תמורורים קורע הלב לנורים. וכך כתב בן החפץ חיים זיע"א (בספר כל כתבי הפן חיים – דוגמא מדרבי אבי את ס') שבימי בין המצרים ראה את אביו אומר כל יום תיקון חצות לבדו בביהכ"נ. – וכן סיפר הג"ר אליהו לאפיאן זצוק"ל (לב אליהו שמות ע' ק"י) שבימי נעוריו נכנס בימי בין המצרים לביהכ"נ הגדול בשעה שנים אחר חצות חיים ומצא את ביהכ"נ מלא אנשים יושבים על הארץ ועורכים תיקון חצות, ומי היו אלה האנשים – סנדלרים, חייטים, נגרים וכדומה, אנשים פשוטים העמלים על פת לחמם, גם הם ידעו שיש לערוך תקון חצות ולבכות על חורבן בית מקדשנו בג' שבועות של בין המצרים ועשה עליו רושם גדול. ע"כ (הובא הג"ל בספר בית קדשנו ותפארתנו ח"א ע' 69). ועד חיים נוהגים קהילות ההנגרים לומר תיקון חצות בציבור, כל יום מימי בין המצרים כשהם יושבים על הקרקע. וכן נוהג הגר"ש וואזנר שליט"א לומר תיקון חצות יחד עם בני ישיבתו "הכמו ליבולין" כשאלהם מצטרף קהל רב. – וכן נהג קהילות יעקב זצוק"ל לערוך כל לילה תקון חצות בהסתר במשך כחצי שעה (ארחות רבינו ח"א ע' י"ג). ובמעשה רב (אות א') מהנהגות הגר"א זיע"א כתב "לקום בחצות ולעשות תיקון חצות". ובספר מנהגי בעל החת"ס (החדש מילואים פ"א ע' ע"ב, ושם בתוס' דבורה) מובא שכלל ו' בחצות הלילה היה נוהג לבוא לבית מדרשו לעשות תיקון חצות עם בני הישיבה ואז היה מקונן הרבה על ביהמ"ק תוכב"א. ושם מובא דע"פ רוב היה הש"ן איש צדיק תמים מו"ה פישל סופר זצ"ל, אשר ראשו מים ועיניו מקור דמעה, וכשפעם היה ש"ן אחר במקומו ועשה תיקון חצות בלי התעוררות לבכי ויללה, תמה החת"ס זיע"א ואמר כמדומה אני שהוא מכת ש"צ ימ"ש, כי אך אפשר לעשות תיקון חצות בלי תאניה ואניה (והובא אף בדרשות חת"ס דף ש"ז בהקדמה).

ד. אין לעשות תיקון חצות בערב שבת לאחר חצות היום, ולא בר"ח אב, וכמו"כ לא בערב תשעה באב לאחר חצי היום (פמ"ג הובא בביה"ל סו"ס תקנ"א ד"ה בחפיפת) ועיי' הערה ⁽¹⁾.

ה. ביום תשעה באב עצמו לא נוהגים לומר תיקון חצות (החיד"א בספר יוסף אומץ סי' כ"א, בא"ח פרשת דברים אות כ"ה, ובה"ח תקנ"ח רכ"ג).

✧ "הנה החסיד ... צריך שיצטרע תמיד צער ממש על הגלות ועל החורבן, מצד מה שזה גורם מיעוט כביכול לכבודו יתברך, ויתאור לגאולה, לפי שבה יחיה עליו לכבוד שמו יתברך" (מסילת ישרים פ"ט).

✧ "ויתפלל תמיד על גאולתו של ישראל והשבת כבוד שמים לעילוי. ואם יאמר אדם מי אני ומה אני ספון שאתפלל על הגלות ועל ירושלים, המפני תפילתי יבונסו הגלויות ותצמח הישועה? תשובתו בציור כאותה ששנינו לפיכך נברא אדם יחיד, כדי שכל אחד יאמר בשבילי נברא העולם, וכבר נחת רוח הוא לפניו ית' שיחיו בניו מבקשים ומתפללים על זאת ... והקב"ה שמח בזה ... חייבים אנחנו בזה, ואין לנו ליפטר מפני מיעוט כוחנו כי ... לא עליך המלאכה לגמור ואין אתה בן חורין ליבטל ממנה" (מסילת ישרים פ"ט).

✧ "הכלל כי תדיר צריך האדם להתעורר בלב מר על גלות השכינה ולהתאנה על אריכות הגלות המר, ולשים אל לבו כי בחיותינו על אדמתנו והשכינה חייטה שורה בין הכרובים היינו מקבלים הארה בכל יום, והיו ישראל נקראים עם קדוש לר', והיינו קרובים אל השכינה ואל הקדושה, והקליפות היו נחבאים ודחופים בעומקי תהום מה שאין בן עשוי ... הלילית היא מחייבת ושוחקת ויש לה הנאה גדולה ... ואנחנו בית ישראל מוכים ונחרגים ונשחטים ונשרפים על קדושת השם, והואך לא וישם אדם אל ליבו כל מי שיראת אלוקים נזנע בלבד, לבוין בתפילותו במקומות השויכים לגאולת ישראל שיגאלנו הקב"ה מירי אמות העולם למען שכינת כבודו. וקבלה אמיתית היא בידו: כל מי שבלבו תדיר צער על גלות השכינה זוכה לכתר תורה" (קב הישר פרק צ"ג). ו'והטעם פשוט דתורה שבע"פ היא בחינת השכינה, ולפי שהוא מצטרף בצערה, זוכה לכתרה של תורה – החיד"א מדבר קדמות, מערכת צ' אות ז).

✧ בתנא דבי אליהו רבא (פ"ד) כתב "כל חכם מןישראל שיש בו דבר תורה לאמיתו ומתאנה על כבודו של הקב"ה ועל כבודו של ישראל כל ימיו, ומחמיר ומתאווה ומצפה על כבוד ירושלים וביהמ"ק ולישועה שתצמח בקרב וכו' מיד שורה רוח הקודש בקרב" (והובא ג"כ במסילת ישרים פ"ט).

✧ חז"ל קבעו לנו ימים אלו להתאבל על ירושלים. ובשו"ע (א' ב') כתב גבי כל השנה דראוי לכל ירא שמים שיחא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש. ובמק"א (ס' תק"פ) הביא דיש אומרים שגזרו להתענות כל שני וחמישי על חורבן הבית ועל התורה שנשרפה ועל חילול ד'. ושם במשנ"ב הביא דיש מתענים רק מבשר ויין (ובלילה שלגיהם). וכתב שם דמי שאינו יכול להתענות לכה"פ יתפלל ע"ז. וביאר המשגיח הגר"נ ווכטפויגל זצוק"ל שבימים אלו יש להתלמד ולהתחפך לאדם שיש לו שייכות עם האבילות, ובה זוכה ורואה בנהמה (ספר לקט רשימות) ויש לו לאדם לצייר לעצמו כל הניסים והשמחה שחיה בזמן בית המקדש, כגון שמחת בית השואבה, הדרגה הגבוהה בכפרת עוונות וכו' ועיי' שייך להתאבל (לקט רשימות בשם הסבא מקלם זצוק"ל) ועם התבוננות קטנה כל יום כבר אפשר להקרא "מתאבל על ירושלים" (שם).

✧ כתב הכוזרי (ב' ב"ד) ... אילו היינו מכינים עצמינו להקביל פני אלוקי אבותינו בלב שלם ובנפש הפיצה, היינו זוכים לניסים ונפלאות שאירעו לאבותינו במצרים, אלא שאנו אומרים 'מהחזיר שכינתו לציון' (ושאר תפילות כהשתחו לר קדיש והשתחו להרים גלילי) כצפצוף הזרזיר, שאין אנחנו חושבים על מה שנאמר בזה, עכ"ד.

✧ "כל המתאבלים בעולם הזה (על ירושלים) שמחים עמה לעולם הבא, שנאמר שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה, שישו איתה מושו כל המתאבלים עליה" (תוספתא תענית פ"ג ה"ג).

✧ כתב במועד לכל חי (י' ס"ו) בשם הדרך חכמה (ס' ס"ו) שבזכות הבוכים על חורבן הבית וגלות השכינה יתקבצו הגלויות הט' שהוא תיקון לעוון קרי יעויי"ש.

✧ כתב בזוה"ק (בשלח דף תת) "אמית' ירחם הקב"ה למבני ביתא וכו' אלא כל בר נש דבכי וארים קליה על חורבן ביתיה דקדושא בריך הוא וכו' למאי דכתב לבתר 'יחידו ירגנו', וכו' דמחוי ליה כישועא בהדוותא בשוב ד' ציון". ע"כ.

דיני ברכת שהחיינו בימי בין המצרים

ו. טוב להזהר בימי בין המצרים מלברך ברכת 'שהחיינו' על פרי או מלבוש חדש ⁽¹⁾ ולפיכך לא יאכל הפרי החדש ולא ילבש הבגד החדש בימים אלו (שו"ע תקנ"א – י"ז, ומשנ"ב ס"ק צ"ח – צ"ט).

ז. י"א דכבר מליל י"ז בתמוז אין לברך שהחיינו (החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א סי' כ"ד, והובא בכף החיים תקנ"א ס"ק ר"ז, ושבת הלוי ח"ח קס"ח ז), אמנם יעוי' אגרות משה אור"ח ח"א קס"ח וז"ה ס"י קי"ב אות ב' ⁽²⁾.

ח. בשבת ובר"ח, מותר לברך ברכת שהחיינו ואין להחמיר בזה ⁽³⁾ (משנ"ב תקנ"א ס"ק צ"ח ושעה"צ אות צ"ט), ועל כן מותר לתפור או לקנות ⁽⁴⁾ בגד חדש מיי"ז בתמוז עד ר"ח אב (לא כולל ר"ח אב עצמו ⁽⁵⁾) וללובשו באחת מן השבתות שלפני ר"ח אב ולברך שהחיינו (משנ"ב שם ס"ק מ"ה, וכעיי' ז

(1) אכן דעת החיד"א (בספר יוסף אומץ ס"י ב"א) דבערב תשעה באב מותר לומר תיקון חצות אף לאחר חצות היום (והובא במועד לכל חי סי' י' אות כ"ג, ובכף החיים תקנ"א, רכ"ג – ושם כתב ד"כך הוא המנהג לומר בערב ט"ב אחר חצות תיקון רחל כמו שאר הימים של בין המצרים").

(2) דכיון שהוא זמן פורענות אין כדאי לומר 'שהחיינו לזמן הזה' (משנ"ב שם).

(3) ויעיי' עוד דכתב דבי"ז בתמוז שחל בשבת קדש ונדחה ליום ראשון פשוט דיש לאסור כבר מהלילה בכל דיני בין המצרים, דיני בין המצרים חלו כבר בשב (דיש מזה שנהגין גם בשבת), עכ"ד.

(4) דהגר"א פליג אעיקר דין זה, ואף הט"ו מפקפק בזה, ובלא"ה הרבה אחרונים מקילים בשבת וז"ה בר"ח (משנ"ב שם).

(5) דהתופר בגד מברך 'שהחיינו' רק בשעת הלבשה, ולבושו בשבת. וכמו"כ הקונה בגד כיון דאין אנו נוהגים לברך שהחיינו בשעת הקניה אלא בשעת הלבשה, ולבושו בשבת.

(6) דאמנם בר"ח אב עצמו ג"כ מותר לברך שהחיינו, אכן אסור לקנות או ללבוש בו בגדים חדשים כדיעוי' להלן דין ע' ודין ק"ב.

כה"ח תקנ"א פ"ח דכתב דכיון שהמנהג לא לברך שהחיינו בשעת הקניה על כן מותר לקנות בגד גם אחרי י"ז בתמוז ויעו"י הערה (יב).

ט. בגדים שאינם חשובים כנעלים וגרביים וכיוצ"ב (שאינן מברכים עליהם שהחיינו) וכמו"כ חפצים וכלים חדשים שאינם חשובים (שאינן מברכים עליהם שהחיינו בשעת קנייתם) מותר לקנותם מי"ז בתמוז עד ר"ח אב (ובר"ח עצמו אסור), וללבושם ולהשתמש בהם מיד (יעו"י שו"ע תקנ"א י"ז, ומשנ"ב ס"ק מ"ה) (יג).

י. פרי חדש שלא ימצא אחר תשעה באב, ואינו יכול לשמור הפרי עד שבת מפני שיתקלקל, מותר לברך שהחיינו ולאכולו אפי' ביום חול (רמ"א תקנ"א י"ז ומשנ"ב ס"ק ק"א).

יא. חולה מותר לו לאכול פירות חדשים (הפירות פותחין לו תאוותו לאכול דברים טובים ובמקום חולי לא קבלינן עלן) ולא יברך עליהם שהחיינו (משנ"ב שם ס"ק צ"ט), וכמו"כ אשה מעוברת מותרת לאכול פרי חדש (שמא תתאוה ויגרס נזק לה ולוולד וכו') ולא תברך שהחיינו (י"ד) (משנ"ב שם).

יב. מי שלא הותר לו לאכול פרי חדש, ובירך ברכת הפרי על פרי חדש, י"א שיברך שהחיינו ויאכל הפרי כדי שלא יפסיד ברכת שהחיינו (כנסת הגדולה אור"ח סי' ל"ד - ל"ה, וברכי יוסף תקנ"א ס"ק ח' ודקדק כן אף מהמרח"ו ז"ל בשער הכוונות והובאו בשע"ת תקנ"א וכה"ח תקנ"א - רי"ד, **יעו"י"ש בשער חשוכה עור מש"כ בזה**).

יג. כתב בשע"ת (תקנ"א) דמי שאכל פרי חדש ולא בירך עליו ברכת שהחיינו (ט), אחרי בין המצרים יאכל פרי חדש אחר, ויברך עליו שהחיינו, ויכוון לפטור גם את אותו פרי שאכל בימי בין המצרים. (– ויעו"י כעני"ז בשו"ת שלמת חיים (סי' רכ"ג) דכתב דמעוברת דמותרת לאכול פרי חדש ולא מברכת שהחיינו, אין מתבטלת הברכה ע"י כך, דאם רוצה יכולה לשמוע ברכת שהחיינו לאחר ת"ב [ותפטור פרי זה]. – אכן בשאר פוסקים לא הוזכר שצריכה לעשות כן).

יד. לענין אמירת שהחיינו בליל ויום י' אב יעו"י לקמן בדיני מוצאי התענית'.

דין ברכת הטוב והמטיב בימי בין המצרים

טו. מותר לברך ברכת 'הטוב והמטיב' בכל ימי בין המצרים (סידור בית יעקב להיעב"ץ [שער החרסית דיני בין המצרים חרך ד' אות ט'], כף החיים תקנ"א ס"ק ק"ב, ואגרות משה אור"ח ח"ג ס"ע צ"ט וסי' פ') ויעו"י הערה (טז).

טז. לענין חיפוש דירה לקנייה יעו"י הערה (יז).

◇ בי"ז בתמוז (ושלפני חורבן בית שני) הובקעה ירושלים, ובט' באב נחרב בית המקדש (כשני החורבנות) (תענית כו.) ומשום כך נוחגים בהם מעט דיני אבילות.

איסור תספורת

ז. אין להסתפר מי"ז בתמוז ואילך בין שער ראשו, בין שער של שאר גופו (רמ"א תקנ"א ד' ושו"ע שם י"ב). ויעו"י הערה (יח).

יח. כבר מליל י"ז בתמוז אסור להסתפר (שו"ת חיים שאל' להחיד"א ע' כ"ד (ט)), ואף בבין השמשות יש להחמיר (אשל אברהם תנינא תקנ"א ס"ג). וי"א דלצורך גדול מותר להסתפר בליל י"ז בתמוז (אגרי"מ אור"ח ח"ד סי' קי"ב אות ב').

יט. מותר לספר השפה שבזקן (שפם) אם מעכב את האכילה (שו"ע תקנ"א י"ג, ומשנ"ב שם) (כ).

כ. מריטת שער ריסי העין או שער הגבות לא חשוב תספורת ומותר לגלחן בימי בין המצרים (הגרש"ז אויערבאך צוק"ל – הליכות שלמה ע' תי"ד דבר הלכה אות ט', וכ"ז יב"ח ט"א הגר"ש וואזנר שליט"א – ספר 'בין פסח לשבועות' ע' רמ"א דין י"א) וי"א דאסור (הגר"ח קניבסקי שליט"א – 'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קי"ז ס"ק י"ד).

כא. תלישת שערות מהזקן אינה נחשבת גילוח לגבי דיני בין המצרים (הגרש"ז אויערבאך צוק"ל - 'חכו ממתקים' מרשימות הרב ארנטריו שליט"א).

כב. מותר לסרק ראשו במסרק בכל ימי בין המצרים (משנ"ב תקנ"א ס"ק כ').

כג. יש לחנך אף את הקטנים באיסור תספורת בימים אלו (אם משום אבילות אם משום עגמת נפש) ולפיכך אסור לגדול לספר קטן (ולטעם הנ"ל משום עגמת נפש, אסור לספר אפי' קטן פחות מגיל 6 שלא הגיע לגיל חינוך) (שו"ע תקנ"א י"ד, ומשנ"ב ס"ק פ"א, ושע"צ אות צ"א), אכן החיי אדם כתב דאין להחמיר לאסור תספורת לצורך קטנים כ"א רק בשבוע שחל בו תשעה באב (משנ"ב ס"ק פ"ב).

(יב) אכן בכתבי האריז"ל אסור לברך שהחיינו אף בשבתות של ימי 'בין המצרים' (הו"ד במג"א תקנ"א ס"ק מ"ב), ויעו"י עוד ערוך השלחן (תקנ"א דין י"ח) דלאחר שהביא בשבתות שבימים אלו מותר ללבוש בגד חדש ולברך שהחיינו, כתב "אמנם אנחנו מונעים עצמינו מללבוש בגד חדש חשוב מי"ז בתמוז אפי' בשבת" עכ"ל, ובספר "מבית לוי" (והדפוס ג') ע' שע"ב הערה (יז) הביא מהגר"ש וואזנר שליט"א דבחול' נהגו להקל לברך שהחיינו בשבתות, אכן בארץ ישראל המנהג להחמיר כדעת האריז"ל.

(יג) יש ליתן לב דבקניית כלים ובגדים חדשים יש חילוק בין הקונה מי"ז בתמוז עד ר"ח אב לבין הקונה מר"ח אב עד לאחר ת"ב, דמי"ז בתמוז עד ר"ח אב עיקר הקפידא שלא יברך שהחיינו, ולפיכך כלים ובגדים שאינן מברכים עליהם שהחיינו מותר לקנות, אכן מר"ח אב עד לאחר ת"ב האיסור לקנות הוא גם משום מיעוט שמחה וזה שייך בכל כלים ובגדים שמשמחים אותו אפי' אין מברכים עליהם שהחיינו, יעו"י להלן דין ק"ב.

(יד) וצ"ב אמאי מעוברת וחולה לא יברכו שהחיינו, דבמה גריעי טפי מגוונא דיש לו פרי חדש שלא ימצאו כן לאחר תשעה באב דמותר לברך שהחיינו ולאכולו כדפסק הרמ"א בסעי' י"ז, ואף במעוברת וחולה כיון דאובכלים עתה, שוב לא יוכלו לברך שהחיינו על אכילה שניה לאחר תשעה באב. – ויעו"י מש"כ לחדש בזה בשו"ת שלמת חיים סי' רכ"ג.

(טו) דחשב שאסור לברך – וכגון שנודמן לו פרי חדש ויודע שלא ימצא פרי זה לאחר ט"ב דהותר לו לאכול ולברך, ולא בירך, א"נ באופן שבאמת היה אסור לו לברך.

(טז) אמנם בכף החיים סי' קע"ה ס"ק י"א כתב דהנהוגים בבין המצרים שלא לומר שהחיינו גם לא יברכו הטוב והמטיב יעו"י"ש וצ"ע.

(יז) סיפר הגר"ח קניבסקי שליט"א (מוזב בספר הוראות והנהגות מרן החזון איש שהוא נספח לספר אגרות וכתבים דרך אמונה) שר"א הורביץ זצ"ל שמע מאמו מורתו ז"ל שהחזו"א לא רצה שילכו לחפש דירה בין המצרים.

(יח) ולהסתפר לכבוד שבת כתב המשנ"ב שם ס"ק ל"ב לאסור, אמנם בבית"ל שם (ד"ה וכן) כתב דמהירושלמי מוכח להתיר, ונשאר הבית"ל בזה ב'עצ"ג, והוסיף להביא שם מחידושי רעק"א שהביא גם מהתוס' להקל בתספורת לכבוד שבת. וכמו"כ יעו"י בפמ"ג א"א תקנ"א סק"ד) דמבואר להקל בזה עד ר"ח אב. אכן מסתימת המשנ"ב מבואר דלמעשה יש להחמיר, וכ"מ מוחזי אדם (קל"ג י"ז).

(יט) דאע"פ שהתענית מתחיל מהבוקר, מ"מ האבילות מתחיל מבערב, וכ"ה בארחות רבינו (ח"ב ע' קכ"ז), וב'דולה ומשקה' (ע' ר"ז) בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א – ויעו"י שם דדעת הגר"ח דכל דיני אבילות מתחילים כבר מהשקיעה, אמנם דעת הגר"ש אלישיב צוק"ל שמתחילים רק בצאת הכוכבים (הגרמ"מ קארפ שליט"א בספרו הלכות חג בוג – בין המצרים פ"א הערה 2).

(כ) ומבואר בשו"ע דיש להקל בזה אפי' בשבוע שחל בו ט"ב – אמנם בקיצור שו"ע קכ"ב ד', כתב לאסור זאת בשבוע שחל בו.

תספורת למנהג קהילות הספרדים

כד. דעת השו"ע (תקנ"א ג') דאיסור תספורת נוהג רק בשבוע שחל בו ט"ב. ועפ"ז נוהגים בכמה קהילות ספרדים להקל להסתפר עד שבוע שחל בו ט"ב (יעו"י מועד לכל חי סי' י' כ"ה).
כה. בן ספרד הלומד בישיבה של בני אשכנז מותר לו להסתפר בימים אלו (ואין בזה משום לא תתגודדו, כיון דכו"ע ידעי שיש בדבר שני מנהגים) (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - "הליכות שלמה" ע' תי"ג ובדבר הלכה אות ח'). אכן י"א דראוי שינהג כמנהג המקום, ולא יסתפר ולא יתגלח מי"ז בתמוז (הגריי"ש אלישיב זצוק"ל - "קרא עלי מועד" ע' כ"ג בהערה).

נטילת ציפורנים

כו. לכו"ע מותר ליטול ציפורנים בימי בין המצרים עד שבוע שחל בו ט"ב (יעו"י לקמן בהל' חדש אב).

ריקודים מחולות כלי שיר ושירה בפה

כז. אסור לעשות ריקודים ומחולות מי"ז בתמוז ואילך (משנ"ב תקנ"א ס"ק ט"ז). וכן אסור לנגן בכלי שיר (כ"מ מהפמ"ג א"א תקנ"א סק"י והובא בביה"ל שם סעי' ב' ד"ה ממעטים וכ"מ בכה"ח תקנ"א סק"מ) (כא).
כח. אסור לשמוע בימי בין המצרים ניגונים עם כלי זמר מטייפ (אגר"מ או"ח ח"ד סי' כ"א אות ד', הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - "הליכות שלמה" ע' תי"ב בדבר הלכה אות ד', ושבת הלוי ח"ו סי' ע' וח"ח סי' קכ"ז אות ב'). ויש להחמיר בזה אף לקטנים שהגיעו לגיל חינוך מאחר שאבילות דרבים היא (אגרות משה שם).
כט. י"א דמעיקר הדין מותר לשמוע מטייפ ניגונים **בלא כלי זמר** (יעו"י אגר"מ או"ח ח"א סו"ס קס"ו), וי"א דאסור (דאף זה חשיב לכלי שיר) (שבת הלוי ח"ח סי' קכ"ז אות ב', והגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - "שלמי מועד" ע' תקע"ח, ושו"ת ציץ אליעזר חט"ו ל"ג ב').

שירה בפה בבין המצרים

ל. י"א דמדינא מותר לשיר בפה (בלא כלי זמר) בימים אלו (מקור חיים לחו"י ריש סי' תקנ"א (כב), ויעו"י עוד שדי חמד מערכת בין המצרים סי' א' אות י'), אמנם י"א שהמנהג להחמיר בזה בימות החול (כג).
לא. אף למקילים לשיר בפה קודם ר"ח אב י"א דיש להחמיר מר"ח אב שלא לשיר אפי' בפה (דבמקור חיים לחו"י ריש סי' תקנ"א כתב דמר"ח אב "ממעטין בשמחה, ואסור לשמוע קול זמרא דמנא ודפומא אם לא בסעודת מצוה").
לב. י"א דהשירה שנוהגין בה איסור בימי בין המצרים אינה אלא מסוג השירים המעוררים לריקוד (ומ"מ נכון להימנע בימים אלו אף משמיעת שירים שאינם מביאים לריקוד, ואפי' קטעי חזנות וכדו', וכדאי הוא בית אלוקינו להתאבל עליו גם בכגון דא) (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - "הליכות שלמה" ע' תי"ב וב"דבר הלכה" שם אות ה'). וי"א דאין לשיר ולזמר גם לא מנגינות עצב ותוגה דסו"ס יש בהם נעימות, אכן שירה בפה שכוונתו להתעוררות לכבוד השי"ת מותר (הגריי"ש אלישיב זצוק"ל - "קונטרס הליכות").
לג. מותר לשיר בפה כדי להרגיע תינוק (אף לדעת האוסרים לשיר בפה בימים אלו) (הלכות ומנהגי מהר"ש רבו של מהר"ל אות תקכ"ג שאשתו של מהר"ש שרה בימי אבלה להרגיע התינוק), וטוב שישירו להם משירי תשעה באב (הגר"ח קניבסקי שליט"א - "תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קי"ד). ומותר להשמיע כלי שיר מהמשחקים התלויים על עריסותיהם (נטעי גבריאל ע' קי"ב ע"פ מנהגי מהר"ש הנ"ל).
לד. מותר לגנות לשיר עם הילדים (הגריי"ש אלישיב זצוק"ל - "כתבי תלמיד" ב"תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קי"ג).
לה. בקידוש לבנה מותר לרקוד ולשיר "טובים מאורות" וכו' (הגר"ח קניבסקי שליט"א - "תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קי"ג).

שירה בפה בסעודות מצוה

לו. מותר לשיר שירי קודש (בלא כלי זמר) בסעודות מצוה (סעודת ברית מילה או בר מצוה, סיום וכיוצ"ב) אך מ"מ ימנעו ממה שרגילים תמיד (הגריי"ש אלישיב זצוק"ל - "כתבי תלמיד" ב"תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קי"ג (כד), ויעו"י עוד שדי חמד מערכת בין המצרים סי' א' אות י').

נישואין בימי בין המצרים

לז. אין נושאים נשים מי"ז בתמוז עד ט"ב (רמ"א תקנ"א ב').
לח. אף בליל י"ז בתמוז אין לעשות נישואין (החיד"א בשו"ת חיים שאל סי' כ"ד, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל "הליכות שלמה" ע' שצ"ז, ושבת הלוי ח"י סי' פ"א), וי"א דמותר במקום הצורך (אגרות משה או"ח ח"א סי' קס"ח), ומ"מ יעשה החופה קודם השקיעה (שו"ת רבבות אפרים ח"א סו"ס שעה בשם הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל).
לט. מותר לעשות סעודה (בלא ריקודין ומחולות) בכתיבת התנאים (הנקראת היום סעודת אירוסין) מי"ז בתמוז עד ר"ח אב (דאף סעודת שידוכין הוי מצוה), אך מר"ח אב עד ט"ב אסור לעשות סעודה (אפי' לא בשבת), אכן להגיש ולאכול מאכלים כמיני מזונות וכיוצ"ב מותר אף לאחר ר"ח אב (דלא מיקרי סעודה) (שו"ע רמ"א תקנ"א ב', ומשנ"ב ס"ק ט"ז י"ט ושעה"צ אות כ"ו) (כה).

(כא) ואע"פ שהמג"א הזכיר רק ריקודים ומחולות, מ"מ הלכה פסוקה היא בפי גדולי האחרונים דגם כלי זמר בלבד אסור (שו"ת מנחת יצחק ח"א ק"א ד').
(כב) ז"ל, דמר"ח אב "ממעטין בשמחה ואסור לשמוע קול זמרא דמנא ודפומא אם לא בסעודת מצוה" ומשמע דלפני ר"ח אב מותר, ומשמע דאפילו זמרא דמנא מותר קודם ר"ח, וצ"ע.
(כג) בלקט יושר (ע' 106 בהוצאת רבי יעקב פריימאן) כתב על רבו בעל התרומת הדשן "ולא אמר זמירות מי"ז בתמוז עד אחר ט' באב" (ומשמע דאפי' לא בשבתות). וכ"כ הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם להבחל"ח אביו ה"קהילות יעקב" זצוק"ל בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" ע' כ"א, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - "הליכות שלמה" ע' תי"ב דבר הלכה אות ה'.
(כד) ובמקור"ח לחו"י סי' תקנ"א כתב "אסור לשמוע קול זמרא דמנא ודפומא אם לא בסעודת מצוה" ומשמע דס"ל דבסעודת מצוה מותר לזמר אפי' בכלי שיר.
(כה) בסעודת אירוסין הנערכת בתשעת הימים, דעת הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל, דמותר לחתן ללבוש עניבה, אולם לשאר בני המשפחה ואף להורי המאורסים, אסור ("חבו ממתיקם" עמ' ש"נ מרשימות הרב ארנטרי שליט"א).

סעודת שבע ברכות הנעשית בימי בין המצרים

מ. הנושא אשה קודם י"ז בתמוז, י"א דמותר לעשות ריקודים ומחולות בסעודת השבע ברכות שבימי בין המצרים (הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל – שו"ת משנה הלכות ח"ו סי' ק"ט בשמו, וכך נקט שם מנפשיה, וכ"מ באגרו"מ אבה"ע ח"א סי' צ"ז גבי ימי הספירה וה"ה הכא, וכ"ד הגר"ש אלישיב זצוק"ל – "אבני ישפה" ח"א סי' ק"ג ושם כתב **דבכלי זמר אסור**), וי"א דאסור לעשות ריקודים וכלי שיר, ומותר רק שירים בפה (שכט הלוי ח"ג סי' קנ"ז).

מא. כשמשמיעים ניגונים במהלך נסיעה באוטובוס אין צריך לאטום אוזניו. וכן מותר להתקשר לטלפון שמשמיעים שם ניגונים (שאנו מתכוון ליהנות מזה) (הגר"ח קניבסקי שליט"א – "תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קי"ד). וכן מותר לשמוע צליל ומנגינה של מכשיר סלולרי (משום שאינו מיועד לשמחה), ומ"מ ראוי להחליף את הצליל אם אפשר (הגר"ש אלישיב זצוק"ל – קונטרס הליכות).

מב. בקבלת פני חתן הנהוגה בישיבות הקדושות, מותר לשיר אך יש למעט בשירי שמחה. אבל אין לרקוד, ולא ישירו במחאית כפים וכדו' שלא יבואו לידי ריקוד (הגר"ש אויערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' תי"ב ובדבר הלכה אות ו', וכע"ז דעת הגר"ש אלישיב זצוק"ל דאם רגילים לשיר לכל חתן, מותר לשיר, אלא שמ"מ ימנעו בשירה – "תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קי"ג).

◇ "חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז: נשתברו הלוחות כשירד משה מן ההר, ובוטל התמיד עוד מלחקרים בבית ראשון, והוכרעה העיר (בזמן בית שני), ושרף אפוסטמוס הרשע את התורה, והועמד צלם כהיל"ל" (תענית כו. משנ"ב תקמ"ט סק"ב).

דברים האסורים משום סכנה

שלא לילך יחידי

מג. צריך להזהר מ"ז בתמוז עד תשעה באב נובכיה"ל הביא דמהגמ' (פסחים ק"א:): מבואר דמר"ח תמוז עד ט"ז תמוז יש ליהדר יותר בזה (דאז ודאי קטב מרירי שולט) [שלא לילך יחידי מסוף שעה רביעית עד סוף שעה תשיעית ביום] (שבהם קטב מרירי שולט) [והוא בערך מ9:30 בבוקר עד 3:30 אחה"צ] (שו"ע תקנ"א י"ח ומשנ"ב ס"ק ק"ב וביה"ל ד"ה צריך). וי"א להחמיר בזה כבר מתחילת שעה רביעית ^(כא) (לבוש ודעה אחת במג"א ס"ק מ"ה וחי' אדם קל"ג ח', וכמו"כ במקור חיים כתב דהוי ספק סכנתא וצריך להחמיר מתחילת ד').

מד. י"א דהקפידא שלא לילך יחידי, הוא בדוקא בהולך מחוץ לעיר ומחוץ לכפר, אבל בתוך העיר או הכפר אין חשש (אשל אברהם מבוטשאטש סו"ס תקנ"ב, ערוך השלח תקנ"א ל"ט, ו"ארחות רבינו" בשם החזו"א זצוק"ל. אמנם יעו"י שו"ת התעוררות תשובה ח"ג סי' שמ"ח הדוחי"ת דאפי' בתוך העיר צריך להזהר בזה). וכמו"כ י"א שכששומעים קולות בני אדם שם, אין חשש בזה (אשל אברהם מבוטשאטש שם).

שלא לילך בין חמה לצל

מה. יש להזהר מ"ז בתמוז עד תשעה באב ^(כב) שלא לילך בין חמה לצל (משנ"ב תקנ"א ס"ק ק"ב) ^(כא). וי"א דהכוונה שלא לילך כסדר בשביל שהוא בין חמה לצל, אבל ב'משח' אין קפידא ^(כט) (הגר"ח קניבסקי שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' י"ז הע' י"ט).

דין הכאת התלמידים

מו. צריך ליהדר מ"ז בתמוז עד תשעה באב ^(כ) שלא להכות את התלמידים או את הבנים או את חבירו (שו"ע תקנ"א - י"ח, לבוש והו"ד בכה"ח תקנ"א ר"ל, וקיצו"ש קכ"ב ב' ^(לא), אפי' הכאה כל דהו (פרמ"ג משב"ז תקנ"א קט"ה) ^(לב)). ויש ליהדר בזה רק מד' שעות עד תשע שעות ביום ^(לג), וי"א ליהדר בזה בכל שעות היממה (כן פשוט לשון השו"ע, וכ"ה בספר "תוספת חיים" על ה"חיי אדם" קל"ג ס"ק י"ז, וכ"מ בקיצו"ש קכ"ב ב', וכמו"כ הקה"י זצוק"ל היה נזהר בזה כל היום – הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" ע' י"ח).

◇ מעשה ברבי אבהו שישב ולמד בבית הכנסת בעיר קסרין, ראה איש אחד נושא בידו מקל של עץ והלך להכות חבירו, ראה רבי אבהו מזיק אחד עומד מאחורי אותו איש ובידו מקל של ברזל, עמד רבי אבהו ותפסו [ולאדם המכה] והפציר בו שלא יכנו, ואמר לו מדרע אתה רוצה להרוג את חבירך, ענה לו [והמכה] וכי בזה שחור עץ קטן יכול אדם להרוג חבירו, אמר לו [רבי אבהו] מזיק אחד עומד מאחורי אותו איש ובידו מקל של ברזל, וכשאתה תכנו בעץ שבידך והוא יכנו בברזל שבידו וימות. (ע"כ (מדרש איכה רבתי א', כ"ט).

דין רחיצה בים ובבריכה

מז. מותר לרחוץ בבריכה, בנהר ובים בימים אלו, אך יזהר יותר משאר ימות השנה שלא יהיה באופן שעלול לבוא לידי סכנה ח"ו (הגר"ש אויערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' תי"ג, ויבדלחט"א הגר"ש ואזנר שליט"א – ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' שע"ב). ויש שנמנעים מכך מ"ז בתמוז מפני הסכנה, שהעת מסוגל לרעה רח"ל (מקור חיים להחזו"י סי' תקנ"א סעי' י"ד, ובמחזור מעגלי צדק כתב "הימים האלה הם עלולים לכל היות ח"ו". וכן הקהילות יעקב זצוק"ל לא נתן לילדיו ליסוע לים מ"ז בתמוז משום סכנה דאיתרע מזל רח"ל – "ארחות רבינו" ח"ב ע' קכ"ט. וכ"ד הגר"ש אלישיב זצוק"ל – "הלכות חג בחג" בין המצרים ע' ל"ד. וכ"ה בספר "משא חיים" להגר"ח פלאגי זצוק"ל דף ב' אות ג' ^(לד) והובא ג"כ ב"שדי חמד" ח"ח מערכת בין המצרים סי' א' אות י'). ועכ"פ

(כו) בדמדרש נשא רבתי איתא "מראש ד' עד סוף ט"ו.

(כז) ולפ"ד הביאה"ל תקנ"א י"ח, מר"ח תמוז עד ט"ז תמוז יש להזהר בזה יותר.

(כח) יעו"י פמ"ג מ"ז ס"ק י"ח, גבי דין הכאת התלמידים שמצדד דמאחר שהטעם הוא משום שלטון קטב מרירי א"כ זהו דוקא בין ד' לט' שעות, והביא שם דכן משמע מהלבוש ה"ה בדין זה, ויעו"י עוד בדין הכאת התלמידים מש"כ בהערה שם בשם השיבולי הלקט וסידור היעב"ץ.

(כט) דאל"כ הרי כל ההולך ברחוב שיש שם צל של בנינים ואילנות וכיוצ"ב, בעל כרחו עובר בין חמה לצל, והאיך אפשר לקיים דין זה.

(ל) ולפ"ד הביאה"ל תקנ"א י"ח, מר"ח תמוז עד ט"ז תמוז יש להזהר בזה יותר.

(לא) ובמדרש איכה פרשה א' סי' כ"ט (הובא בסמוך) מבואר דאף את חבירו לא יכה, אלא דבחבירו בלא"ה עובר גם בלא יוסיף [הלכות חג בחג ע' לג].

(לב) וכן משמע מסתימת השו"ע דצריך ליהדר מכל סוגי ההכאה והגר"ח קניבסקי שליט"א – "תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קי"ו.

(לג) רמיון דהזהירות בזה הוא משום שלטון קטב מרירי זהו דוקא בין ד' לט' שעות, וכ"ה בשיבולי הלקט סי' רס"ג "והימים הללו שמי"ז בתמוז ועד ת"ב קטב מרירי שלט וצריך אדם ליהדר שלא להלך בין חמה לצל, וצריך להזהיר למלמדי תינוקות שלא להכות לתלמידיהם בימים הללו מארבע שעות עד תשע שעות ביום" עכ"ל, וכן מצדד בפמ"ג משב"ז ס"ק י"ח והביא דכן משמע מהלבוש. וכ"ה במחזור מעגלי צדק (מחזור זה נדפס לפני יותר מארבע מאות שנה ומלא הוא בחידושי דינים ומנהגים מגדולי אשכנז, והמג"א מביא יותר ממאה פעמים וצינו בר"ת מ"צ) דכתב "ויהיו למלמדי תינוקות שלא יכו לתלמידים בימים אלו מארבע שעות ביום עד תשע שעות ביום". וכ"ה בסידור בית יעקב להיעב"ץ (שער החרסית דיני בין המצרים חור' ד' אות י').

(לד) זל"ש "הסכמה ותקנה בכח תורתינו הקדושה שמים שבעה עשר בתמוז עד אחר ט' באב לא יוכל שום בר ישראל לא איש ולא אשה לטייל בגנות ופרדסים ועל שפת ימים ונהרות ולא לנגן בשום ניגון כלל וכלל זולת בעת ברית מילה לבד, ואזהרה גדולה שמענו כי בשבת שחל י"ז בתוכה חייבים להכריז בק"ק דבר זה שלא לטייל ולא לנגן ככל האמור" וכו', עיי"ש.

ההולכים למקומות אלו יזהרו מאוד שלא להגיע לכלל סכנה (לה).

◊ בזמן שנפלו הפגזים בירושלים, והי' מצב של סכנה גדולה, בא פעם הגה"צ רבי מתת' דיווים זצ"ל למרן הגר"ז זצ"ל ואמר לו שישנה סגולה גדולה להינצל מחבלי המשיח, להעביר הסדרה ביום שישי לפני כניסת השבת. – נענה מרן הגר"ז זצ"ל ואמר לו "ומה רע לי בסגולה של ר' אליעזר הגדול, מה יעשה אדם וינצל מחבלי משיח, יעסוק בתורה ובגמילות חסדים" (יעו"ג גמ' סנהדרין צ"ח ע"ב) ("עובדות והנהגות לבית בריסק" חיד עמ' קנ"ד שכך סיפר לו הגר"א בהקד קופשין שליט"א).

מח. המורגל בפי הבריות דאם רחץ בים קודם י"ז בתמוז יכול להמשיך לרחוץ בג' שבועות, אין לכך יסוד וטעות גמורה היא (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל - "הליכות שלמה" ע' י"ג הערה 13. וכע"ז כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" ע' כ', על הרגל זה "אין לזה טעם וריח והוא טעות גדול").

טיפולים רפואיים

מט. כל טיפול רפואי (שיש בו סיכון) שאין צריך לעשותו דוקא בג' שבועות אלו, ראוי לדחותו לאחר ט"ב (הגר"ש אלישיב זצוק"ל – "כתבי תלמיד" ב"תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קי"א).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

דיני חדש אב

◊ "איתא בתנא דבי אליהו: כי כל הצרות שבאו על ישראל, על כלל ופרט. וחורבן בית ראשון וחורבן בית שני, הכל בעוון ביטול תורה! ... ומי שיש לו לב יאנח בשברון מותנים ויכיר בעצמו אשר איבד זמנו ... ובטל מדברי תורה ... יגע לריק וילד לבחלה ואף שקבע עיתים לתורה, רובא דרובא הלך חשכים! – וכל הצרות שבאו עליו, מחללים רעים בו ובני ביתו, והפסדים בממונו ובעסקיו, הכל בעוון ביטול תורה! מלבד חטאתיו הפרטיים, הנסתרות והנגלות לה' אלוקינו" (החיד"א יע"א – לב דוד פ"ג).

◊ "ראוי לעסוק בתורה בחדש זה טפי משאר חדשים" (מועד לכל חי סי' ו' אות ו' ע"פ הפתח).

◊ ר"ח אב הוא יום שאירע בו צרה לאבותינו, שמת בו אהרן הכהן, ויש מי שאומר שראוי להתענות בו אע"פ שהוא ר"ה, וטוב שלא להשלים (מפני שהוא ר"ח) (שו"ע ורמ"א סי' תקפ"ט סי' א' ב').

משנכנס אב ממעטים בשמחה

ג. "משנכנס אב ממעטין בשמחה" (שו"ע תקנ"א ס"א) ובמג"א (סק"א) פ"י דאין שמחים כלל, ולדעת התוס' (יבמות מ"ג). אפשר דהכוונה "ממעטין בשמחה", שממעט ממה שדרכו לנהוג בשאר הימים (יעו"ג שעה"צ שם אות א').

◊ כתב ב"סדר היום": "משנכנס אב ממעטין בשמחה, נראה לי מלשון 'ממעטין' דאין צריך לומר שלא יעשו דברים של שמחה, אלא אפי' השמחה באה מעצמה, אין ליקח אותה, אלא 'ממעטין' בה, ולא יקח אותה בשלימות" עכ"ל.

◊ "מי שזוהר שלא לשמוח בעשרת ימים אלו (מרה"ע עד י' באב – כולל י' עצמו) יזכה לעשרת דברים שעתיד הקב"ה לחדש לעתיד לבוא" (מדרש רבה סדר בא פט"ו, כ"א. והוכח בכף החיים תקנ"א סק"א).

כיבוס וגיהוץ

נא. מר"ח אב עד ט"ב (ולספרדים משבוע שחל בו תשעה באב) אסור לכבס בגדים, אפילו אם מתכוון ללובשם רק לאחר ט' באב (דנראה כמסיח דעתו מן האבילות) (שו"ע ורמ"א תקנ"א ג' ומשנ"ב ס"ק כ"א).

נב. אין ליתן בגדים במכונת כביסה בערב ר"ח באופן שיגמרו כיבוסם בלילה, אבל אם יגמרו כיבוסו בבין השמשות אפשר להקל (הגר"ש ואזנר שליט"א – ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' שפ"א ובהערה שם).

נג. הנותן בגד לניקוי יבש, ודאי נחשב "כיבוס" האסור בימים אלו, אע"פ שאין מנקים אותו במים אלא בדברים אחרים (דמ"מ נחכס ונתגהץ) (אגר"מ אר"ח ח"ג סי' ע"ט, אור לציון תשובות ח"ג פכ"ז אות א'), אכן מותר לנקות בגד בלי מים (כגון במברשת), ומותר להבריז כובע או נעלים במברשת (הגר"ג קרליץ שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' ל"ז).

נד. בגד שמסרו אותו לניקוי יבש קודם ר"ח אב, י"א דאין להביאו לביתו עד לאחר תשעה באב (אע"פ שחושב להשתמש בו רק לאחר ת"ב) (ערוך השלחן תקנ"א ט"ו ^(לז)).

נה. מי שיש לו רק חלוק אחד, מותר לו לכבס מר"ח עד תחילת השבוע שחל בו ת"ב (משנ"ב תקנ"א ס"ק כ"ט). ובשבוע שחל בו תשעה באב אסור, ויעו"ג הערה ^(לז). וכן מי שנתלכלכו כל בגדיו בזיעה, מותר לו לכבס חלוקו עד תחילת שבוע שחל בו ת"ב (דהרי הוא כמי שיש לו רק חלוק אחד וכהנ"ל (לה) – הגר"ש ואזנר שליט"א ספר "מבית לוי" (התשע"ג) ע' שפ"ב).

נו. מותר לכבס הסמרטוט שמנקים בה את הכלים (דמדי לבגדי קטנים שמלפפים בהם, דהתיר הרמ"א בתקנ"א י"ד) (נעטי גבריאל ל"ה - י"ח ע' רי"א ^(לט)).

(לה) ויזהרו שלא לילך שם בין ד' שעות ביום לט' שעות ביום ביחודי בדרכים או בים עצמו ("הלכות חג בחג" ע' ל"ד).

(לו) ויל"ע טעם דבריו.

(לז) ובספר נעטי גבריאל ביהמ"צ ח"א ע' ר"ז כתב דכל האיסור לכבס בשבוע שחל בו תשעה באב כשאין לו אלא חלוק אחד, היינו דוקא כשהחלוק ראוי ללבישה אלא שהוא מלוכלך בזיעה וכדומה, אבל אם נתלכלך כל כך עד שאין ראוי ללבושו כלל, מותר לכבסו אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב. ומקורו מוד' המנהיג (הל' תשעה באב אות י"ז ע' 78) דכתב שם ד"אם נטפו כליו ואין לו להחליף" מותר לכבס אף בשבוע שחל בו ת"ב. וכמו"כ בפתחי תשובה יו"ד סי' שפ"ט סק"ב הביא משו"ת לחמי תורה (למהר"י בסאן ויע"א) סי' ל' דמה שאסור לאבל לכבס כסותו כל ז', היינו דוקא במחליף לתענוג, אבל אם מחליף "לצורך, כגון שהחלוק מלוכלך או משום ערבוּבא שרי אפי' בחול תוך ז' ע"י כך, כמו ברחיצה דלא אסור אלא של תענוג" יעו"ש, וסיים שם דמה שלא בא דבר זה מפורש בפוסקים אי"ז אלא לרוב פשיטותו שהוא דבר הלמד מדיני רחיצה, עכ"ד הפתחי תשובה (ויעו"ג עוד ערוך השלחן יו"ד שפ"ט ו') ובנ"ג שם הוסיף דכן נראה פשוט דלא חייבוהו להצטער דגדול כבוד הבריות שדוחה אפי' ל"ת דלא תסור. וכע"ז כתב בספר 'גשר החיים' (פכ"א סי' ו' אות א') גבי אבל דאם בגדו מלוכלך מותר לו לכבסו במים להסיר הלכלוך (קו' מדין רחיצה בס' שפ"א סעי' א') ואם קשה לו להסיר הלכלוך מותר לו בכה"ג להחליפו בבגד אחר, ומקורו מהפתחי תשובה בשם לחמי תורה הנ"ל. – אמנם יעו"ג מנחת יצחק ח"י סו"ס מ"ד דכתב להקשות על זה דבלחמי תורה שם מוכח דהתיר דווקא ע"י שאחר ילבושו קודם, והפתחי תשובה הנ"ל קיצר בלשונו (ויעו"ג שם מש"כ לבאר דאף הפתחי תשובה לא נתכוון להשמיט דין זה דבעינן דאחר ילבושו קודם, אלא רמז לזה בתוך דבריו, יעו"ש), וכמו"כ בקיצור שלחן ערוך רי"א ח' כשהביא היתר זה הוסיף "אם לבשה אחר".

(לח) ועדיף במקרה זה לכבס ובלא להגץ מאשר לקנות בגדים חדשים.

(לט) יעו"ג להלן הערה נז משנ"ב בשם המועד לכל חי.

נז. בדין כיבוס לכבוד שבת, יעו' לקמן בדיני 'שבת חזון'.

ניקוי כתמים

נח. מותר להעביר כתם מעל הבגדים ע"י שפשוף במטלית לחה וכדומ' (אפי' הוכתם הבגד קודם ר"ח) (שאי"ז בכלל כיבוס האסור בתשעת הימים) (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל "הליכות שלמה" ע' תכ"א⁽¹²⁾). וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצוק"ל דמותר לנקות כתם במים, דניקוי כתם אי"ז חשוב כיבוס – "כתבי תלמיד" הובא ב"תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קל"ה ועי"י הגר"צ ישראל זצוק"ל, וכע"ז ב"גשר החיים" פכ"א ס"י אות א' לענין העברת כתם בימי אבלות⁽¹³⁾), וי"א דאסור לרוחצו במים (דהוי בכלל כיבוס – הגר"ח קניבסקי שליט"א ששמע כן מהחזו"א או מאביו [ארחות רבינו] ח"ב ע' קל"ב). וכ"ד האור לציון תשובות ח"ג פכ"ז אות א' (מב), ויעו' הערה (מג).

כיבוס בגדי קטנים

נט. י"א דגם בגדי קטנים יש להחמיר (למנהג האשכנזים) שלא לכבסם מר"ח אב (אליה רבה תקנ"א סקל"א) אכן י"א דלצורך קטנים (אפי' למעלה מגיל חינוך והיינו קודם בר מצוה) יש להחמיר רק משבוע שחל בו ט"ב (חיי אדם קל"ג י"ח והוד"ב במשנ"ב תקנ"א ס"ק פ"ב).

ס. בגדי קטנים (אפי' גיל 8 וכיוצ"ב) שמתלכלכים תדיר ואין לו בגדים אחרים להחליפם, מותר לכבס בגדיהם בצנעה (ולכבס בבית במכונת כביסה הוי 'בצנעה' – רבבות אפרים ח"ג סי' שמ"ז ע' רי"ז) אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב⁽¹⁴⁾. וי"א דיש להחמיר שלא לכבס בגדי קטנים שלא מלפפים בהם הקטנים (שמוציאים רעי וכו') (הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם ההבח"ל החזו"א זצוק"ל⁽¹⁵⁾).

סא. כשמכבסים בגדי קטנים המותרים בכיבוס, אסור להוסיף לכבס עימהם בגדי גדולים (הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל – "זכרון שלמה" הל' חוה"מ הובא בנטעי גבריאל הל' בין המצרים ח"א ע' ר"י).

סב. לאחר כיבוס בגדי הקטנים מותר לתלות הכביסה בחוץ⁽¹⁶⁾, אכן כביסה שלא ניכר ששייכת לקטנים כמו מגבות אין לתלות בחוץ (הגר"ג קרליץ שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' ל"ח הע' ד').

גיהוץ בגדים

סג. מר"ח אב אסור לגהץ בגדים אפילו חושב ללבוש הבגד רק אחרי ת"ב (שו"ע ורמ"א תקנ"א ג').

פאה נכרית

סד. חפית פאה וסירוקה היא בכלל כיבוס וגיהוץ ואסור לעשות כן בימים אלו (הגר"ש ואזנר שליט"א – ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' שפ"א).

סה. מותר לקצר פאה בימים אלו (ואי"ז בכלל תספורת האסורה בימים אלו) (הגר"ש ואזנר שליט"א – ספר "מבית לוי" ע' שפ"א הערה ג').

לבישת בגדים חדשים, מכובסים, מגוהצים ובגדי שבת

לבישת בגדים מכובסים

סו. מר"ח אסור ללבוש בגדים מכובסים (רמ"א תקנ"א ג') לפיכך טוב להכין את כל הבגדים והמגבות וכיוצ"ב כפי הכמות הנצרכת לו בתשעת הימים – וההכנה היא ע"י שילבשם או ישתמש בהם זמן מה קודם ר"ח (דע"י כן כבר אינם חשובים כמכובסים)⁽¹⁷⁾.

סז. הובא בפוסקים כמה שיעורים ב"זמן הלבישה" כדי שלא יחשב בגד מכובס, יעו' הערה (מח), אכן הכלל הוא שילבשהו שיעור זמן שיספיק הבגד לספוג זיעה, אכן לבישה לכמה רגעים (מבלי שהזיע) לא מועיל כלל (הלכות חג בחג בין המצרים ע' ג"ט בהערה ע"פ שו"ת רב פעלים ח"ד סו"ס כ"ט⁽¹⁸⁾), וכמו"כ כשלובש כמה חולצות יחדיו זו ע"ג זו, לא נחשב שלבש את החולצות העליונות (הגר"ש ואזנר שליט"א – ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' מט).

(מ) וס"ל דה"ה בחול המועד, מותר להסיר כתם מעל גבי בגד שנתלכלך בחג עצמו וספר הויכוח "מבקשי תורה" ח"ב ע' תנ"ו (י"ב).

(מא) וכע"ז דעת הגר"ש וואזנר שליט"א דכתם שניכר בבגד מותר לנקותו. – אכן כ' שם דאם הכתם אינו ניכר אסור (ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' שפ"א דין א' והערה ג' שם).

(מב) אכן כ' שם דאם הכתם מכוּעַר באופן שא"א לצאת עם הבגד כך מותר.

(מג) וי"א דלרחוץ כתם במים אסור, אבל מותר לשפשף הכתם במטלית רטובה באופן שלא יעשה עי"ז טופח ע"מ להטפוח (הגר"ג קרליץ שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' ל"ז בהערה).

(מד) דהנה כתב הרמ"א (תקנ"א י"ד) דבגדים שמלפפים בהם הקטנים לגמרי שמוציאים בהם רעי ומשתנינים בהם מותר לכבסם אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב, וסיים הרמ"א שם "ואפי' בבגדי שאר הקטנים נהגים להקל", ויעו' פמ"ג (א"א סקל"ט) דכוונת הרמ"א להקל בכל הקטנים (אפי' הם למעלה מגיל חינוך), ואמנם בחיי אדם (קל"ג י"ח) כתב דנוהגים להתיר לכבס רק ב"שאר בגדי קטנים בני ב' ג' שנים" וכ"ה ב'בין איש חי' והובא בכף החיים ס"ק קע"ט להקל רק בקטנים בני ב' ג' שנים, מ"מ מסתימת המשנ"ב שלא הביא החיי אדם, נראה דפסק לעיקר דינא כהרמ"א ובהבנת הפמ"ג להקל בכל הקטנים. – ועל כן כשנתלכלכו בגדיהם ואין לו בגדים אחרים להחליף להם מותר לכבסם אפי' בשבוע שחל בו ת"ב, ואפי' בגיל 8 וכיוצ"ב, וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – הלכות חג בחג ביהמ"צ ע' מ"ח בהערה. וכע"ז דעת הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל שקטנים שמשחקים והבגדים מתלכלכים מותר לכבס בגדיהם בצנעה – הובא בספר "רבבות אפרים" ח"ג סי' שמ"ז ע' רי"ז. – ומשנ"כ לכבסם בצנעה, כ"ה במג"א ס"ק ל"ט הובא במשנ"ב ס"ק פ"ג. ובמג"א שם הביא ג"כ ד"מ"מ לא יכבסו הרבה ביחד" והובא במשנ"ב שם, וטעם האיסור משום "היסח הדעת" מאבילות שניכר שעיקר עיסוקו בזה, ועל כן בזמננו שמכבסים במכונת כביסה לא שייך טעם זה, ואדרבה מוטב למלאות את המכונה פעם אחת מאשר להתעסק עמה פעמים רבות – "הלכות חג בחג" ביהמ"צ ע' מ"ט הע' 27.

(מה) "תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קל"ז, וכ"ה בהערות הגר"ח שליט"א על ספר "קרא עלי מועד" ע' ל"ח שהחזו"א החמיר אפי' בקטן בן שנה, ואמר שאפשר להלבישו הבגד המלוכלך.

(מו) רכיון שניכר שהם בגדי קטנים ליכא חשש של מראית עין, ורק בכיבוס עצמו כתב המשנ"ב תקנ"א ס"ק פ"ג לכבס בצנעה, דבשעת הכבוס לא ניכר כ"כ דהוה בגד של קטן, משא"כ כשהבגד תלוי ופרוס על החבל ניכר שהוא בגד של קטן (הגר"ג קרליץ שליט"א).

(מז) יעו' רמ"א יור"ד שפ"א א' ושי"ך שם סק"ד דהתירו כן גבי אבל, ואע"פ דשם התיר כן הרמ"א רק לאבל לאחר ז', מ"מ יעו' ישועות יעקב תקנ"א סק"ג ומטה יהודה תקנ"א – י"ב דחומרת תשעת הימים אינה כאבילות תוך ז' אלא כאבילות תוך ל' יום – הובאו בהלכות חג בחג ביהמ"צ ע' ג"ח.

(מח) דבתוס' מועד קטן כ"ד ע"ב ד"ה "ברכת אבלים" כתב "המנהג עתה שמלבישין אותו לאדם אחר יום או חצי יום ואי"ז קרוי בגד מכובס לדידיה". ובלבוש כתב "שעה או שתיים", וברמ"א יור"ד שפ"ט כתב בשם הכלבו והסמ"ק "ואם לבשו אדם אחר רק שעה אחת די בכך", ובש"ך שם ס"ק ד' כתב דכוונת הרמ"א דסגי ב"זמן מה" ואי"צ שעה שלימה.

(מט) דז"ל רב פעלים' שם "יש להם תקנה, שילבשו קודם שבת זו כתונת המכובס ב' ג' שעות ויפשטו, ויצניע לשבת זו ללבושה בתוך השבוע בזה היום שירצוהו, ואע"פ שהיא עודנה נקיה, עכ"ז כיון שלבשו אותה קודם שבוש זה, אי"ז חשובה מכובסת חדשה, אך צריך שילבשו אותה מקודם ב' ג' שעות לפחות כדי שתקבל מקצת זיעה מן הגוף ותתרכך מעט מקישוי הכיבוס ונזכר באחרונים ז"ל עכ"ל.

סח. י"א דבשעת הדחק כשנצרך להחליף בגד, יש להתיר ללבוש בגד מכובס אם לפני הלבישה משליכו ע"ג הרצפה (או דורך עליו) עד שלא יהא נראה כמכובס (הגר"צ קרלין שליט"א – "חוט שני" יו"ט ע' שמ"ה⁽²⁾). וי"א דאין להתיר בדרך זו (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "שלמי מועד" ע' תע"ט, אור לציון תשובות ח"ג פכ"ז אות א'). והגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" ע' מ' כתב על היתר זה [אפי' גבי בגדי זיעה] 'וקשה להקל בזה' ויעוי' בסמוך דין היתר זה גבי בגדי זיעה.

לבישת והכנת בגדי זיעה (בגדים הסמוכים לבשר) וגרביים

סט. אף בגדי זיעה (בגדים הסמוכים לבשר) וגרביים מכובסים אסור ללבוש מר"ח אב^(א), לפיכך רבים נוהגים להכין גם אותם קודם ר"ח ובדרך הנ"ל. וי"א דבגדי זיעה אפשר להקל ואין צריך להכניס ע"י לבישה קודם ר"ח (הגר"ש ואזנר שליט"א – ספר "מבית לוי" [התשע"ג] ע' שפ"א ובהערה ד' שם, ובשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' ש"מ בשם הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל, ומועדים וזמנים ח"ה סי' של"ח^(ב)), וי"א דמי שהוא איסטניס יתנם ע"ג קרקע **באופן שלא יראו כמכובסים** (מנחת יצחק ח"י סי' מ"ד ע"פ משי"ב בכרם שלמה יו"ד שכ"ט בשם לחם הפנים. – ושם כתב "שעה אחת", אכן נראה דכוונתו רק לשיעור זמן שע"י כך הבגד לא יהא כמכובס, ואם מספיק להתקמט ולהתלכלך קודם זמן זה ודאי סגי בכך).

לבישת בגדים חדשים, מגוהצים, ובגדי שבת

ע. אסור ללבוש בגדים חדשים אחרי ר"ח, אפילו בגדים שאינם חשובים (כגון נעליים וגרביים) (רמ"א תקנ"א ר', ומשנ"ב ס"ק מ"ה).
עא. אסור ללבוש אחרי ר"ח בגדים מגוהצים (אפילו אם הם בגדים ישנים, משום שהגיהוץ עושה אותם כחדשים) ולכן נהגו לאסור ללבוש בגדי שבת בתשעת הימים (דאע"פ שלבשן כבר כמה שבתות מ"מ עדיין גיהוץ ניכר והווי כחדשים) (משנ"ב תקנ"א ס"ק מ"ד^(ג)).
עב. בגדי חול מגוהצים או אפילו חדשים שלבשן זמן מה לפני ר"ח, מותר ללבוש בתשעת הימים אע"פ שעדיין גיהוץ ניכר (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "שלמי מועד" ע' ת"פ, וכ"ד יבלחט"א הגר"ח קניבסקי שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' מ"ג, וביאר שם הגר"ח שליט"א: דע"פ דין כל בגד אפי' חדש שלבשו כבר פעם אחת מספיק כדי להתירו, אע"פ שעדיין גיהוץ ניכר, ומה שהחמירו שלא ללבוש בגדי שבת אע"פ שכבר לבשן כמה שבתות זהו רק מנהג וחומרא, ואין לנו אלא רק מה שאמרו חכמים לאסור בגדי שבת בלבד, אבל שאר בגדים שכבר לבשן קודם ר"ח, מותר אפילו ניכר גיהוץ, וכן דייק בספר "קרא עלי מועד" שם מסתימת הכה"ח תקנ"א ס"ק צ').

בחור שיש לו פנישת שידוכים

עג. אין להמנע כלל וכלל מלהפגש פגישות שידוכין בימים אלו (כמבואר בשו"ע תקנ"א ב' דאפי' בתשעה באב עצמו מותר לארס שלא יקדמנו אחר. **והנה"צ רבי דוד בהר"ן זצוק"ל שידך את אחד מצאצאי ביום תשעה באב עצמו**) (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' תי"ח הע' 34).
עד. בחור שיש לו פגישת בתשעת הימים, מותר לו ללבוש בגדי שבת (הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם החזו"א זצוק"ל – "קרא עלי מועד" ע' כ"ט, וכע"ז בשבט הלוי ח"ט סי' קל"א ד', דאם זה יכול להשפיע על הצלחת השידוך בודאי מותר לו). ואם אין לו בגד אחר מותר לו אפילו לכבס בגד לצורך זה (גדולי בעלי ההוראה בירושלים^(ד)) – הלכות חג בחג "בין המצרים" ע' מ"ז הע' 23) ויעוי' הערה^(ה). ואפילו ללבוש בגד חדש מותר (קהילות יעקב זצוק"ל בשם החזו"א זצוק"ל – "ארחות רבינו" ח"ב ע' קל^(ו)).

השתמשות במגבות, סדינים ומצעות מכובסים, ופריסת מפה מכובסת

עה. מר"ח אב אסור להשתמש במגבות מכובסות אף לניגוב הידים (שו"ע תקנ"א ג') ועל כן יש לזכור להכניס קודם ר"ח^(ז).
עו. מר"ח אב אסור לפרוס מפה מכובסת על השולחן, וכמו"כ אסור להציע מיטות ושמיכות וכיוצ"ב במצעים מכובסים (שו"ע תקנ"א ג').

לפרוס סדינים ומצעים לאורח והמתארח בבית מלון

עז. המתארח בבית מלון בימים שבין ר"ח אב לתשעה באב, מותר לו להשתמש במצעים מכובסים^(ח) (ציץ אליעזר ח"ג סי' ס"א וכ"ה במנחת יצחק ח"י סו"ס מ"ד גבי אבל, וה"ה בימים אלו), [אכן יודיע להנהלת המלון שלא יחליפו המצעים בעבורו בשאר הימים שישהה שם, ואם החליפו מותר להשתמש בהם] ולכתחילה יתנם ע"ג קרקע שעה אחת קודם השימוש (מנחת יצחק שם).

^(א) וב"חוט שני" ר"ה ע' תי"ד כתב דנראה דסגי לשפשף הבגד על הרצפה שיהא ניכר הלכלוך שכבר מרגיש בעצמו שצריך לכבסו שנית, ומ"מ נראה דעדיף להכין בגדים משומשים מלכלכל את הבגדים, בדגד שהשתמשו בו כבר, הוא יותר סתירה לכיבוס מאשר ללכלכו, עכ"ל. – ועב"פ מי ששכח להכין בגדים יוכל לשפשף וכו' ובהנ"ל. ובמנחת יצחק ח"י סי' מ"ד כתב היתר זה גבי בגדי זיעה למי שהוא איסטניס שישליכם ע"ג קרקע כשעה אחת, יעוי' פרטי דין זה להלן בסמוך.

^(בא) כמבואר בשו"ע תקנ"א סעי' ג' דכלי פשתן מכובסים אסורים בלבישה, ויעוי' שם ביאור הלכה ד"ה וכלי פשתן שהביא מהראשונים דהיינו בגדים הסמוכים לבשר. וכמו"כ מבואר ברמ"א תקנ"א א' דאף כתונת (שהיא בגד זיעה כדעיי' משנ"ב שם סק"ו) ההיתר להחליפם הוא רק לכבוד שבת, ומבואר דביום חול אסור, ויעוי' שם במשנ"ב דה"ה שאר בגדי זיעה. וכ"מ בבח"ח תקנ"א צ"א יעוי' שם, וכ"ה ב"ארחות רבינו" ע' קל"ב מהקהילות יעקב זצוק"ל.

^(גב) ובשו"ת אבני ישפה (ח"ג סי' נ"ח ענף ב') כתב בשם הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דבגדים הסמוכים לבשר וגרביים, מותר להחליף בתשעת הימים, אם מניעת החלפתם תגרום צער או גירוי עור. וכ"ה ב"הליכות שלמה" ע' ת"כ דאם מניעת החלפתם גורמת קושי מותר להחליפם.

^(גד) ובספר "קרא עלי מועד" (ע' מ"א בהערה) העיר, דלפי הטעם הנ"ל דאין לובשין בגדי שבת בתשעת הימים משום שגיהוץ ניכר, א"כ באופן שיוודע בבירור שהבגד שבת שלו אין גיהוץ ניכר, יהא מותר ללבושו. – אכן המנהג הוא לא ללבוש בגדי שבת בכל ענין, והביא שם סמך לדבר, דהמג"א (תקנ"ט סק"י והו"ד במשנ"ב ס"ק ל"ג) כתב דמשי"ב הרמ"א דמותר לבעל ברית בתשעה באב ללבוש בגדי שבת, היינו דוקא אם אין גיהוץ ניכר, אבל אם גיהוץ ניכר אסור, כמו שאסור בשבת חזון עכ"ד (ע"פ המחצית השקל), ומבואר דמי שאינו בעל ברית אסור לו ללבוש בגדי שבת אפי' אם אין גיהוץ ניכר, דאע"פ דשם איירי בתשעה באב מ"מ לא מצינו חילוק בין תשעה באב לשאר הימים לענין זה.

^(גה) כנראה ע"פ הרמ"א תקנ"א ג' שמתיר לכבס לצורך מצוה.

^(גו) אכן דעת הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דלכתחילה יש להימנע מללבוש בגדי שבת, אמנם במקום הצורך כשאין להם בגדי חול נאים כראוי, יש להתיר ללבוש בגדי שבת ובגדים מכובסים כפי הצורך, ובפגישה ראשונה יש מקום יותר להתיר בזה ("הליכות שלמה" ע' תי"ח ובדבר הלכה אות ט"ו, ובהע' 33 שם).

^(גז) יעוי' שם שההיתר היה במקרה שהלך להיפגש בפעם הראשונה, ויל"ע מה הדין בשאר פגישות, דיעוי' להלן בסמוך דדעת הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דיש מקום להקל יותר בפגישה ראשונה.

^(גח) אכן יעוי' מועד לכל חי סי' י' – י"א דכתב דהסודרים שנתמלאו אבק, והמטפחות (מגבות) בשביל נטילת ידים שחרית, מותר לכבסם בשבוע שחל בו תשעה באב, ואפי' בערב תשעה באב עד חצות.

^(גט) דלא אסור אלא לתענוג, אבל כל שהחלפה באה לשם העברת הזוהמה מותר, ורובא דבני אדם אסטניסים לשכב על סדינים וציפיות ששכב עליהם אדם אחר, והחלפה אצלם הוא ממש כמשום אצול טינוף, ויש להתיר זאת אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב, עכ"ל ד'.

עח. מי שבא אליו אורח מותר לפרוס לו מצעים מכובסים ^(נט) ^(ס), וכמו"כ מותר ליתן לו בגדי שינה מכובסים (הגר"ש ואזנר שליט"א – ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' שפ"ד).

ציחצוח הנעלים

עט. נעלים שנתלכלכו, י"א דמותר לצחצחם כרגיל (הגר"ש ואזנר שליט"א – ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' שפ"ד). וי"א דמותר בתשעת הימים להשחיר את הנעלים אם כבר הוסר שחרותם, אך לא להבריקן (אגר"מ א"ח ח"ג סי' פ'), (והמחשבות הנווליות בימינו הם גם משחירות וגם מבריקות). אמנם י"א שאסור לצחצח נעלים מר"ח עד ת"ב (שלמת חיים סי' רי"ח וכ"כ ספר שבילי דוד א"ח סי' תקל"ד ^(סא)), וכ"ד הגר"ש אויערבאך זצוק"ל דרך בער"ש מותר – "שלמי מועד" ע' תפ"א).

תפירה ותיקון

פ. בגד שנקרע או שהותרו תפירותיו מותר לתופרו בתשעת הימים (מלבד בת"ב עצמו) (כה"ח תקנ"א ס"ק ק"ז, וכ"ד הגר"ש אויערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' תכ"ב, ויעו"ר עוד אגר"מ א"ח ח"ג ע"ט) ^(סב).

רחיצה

פא. בימי החול אין לרחוץ את כל גופו אפילו לא בצוננים. אבל את הפנים (מהמצח עד הסנטר ^(סג)), הידים (עד המרפק ^(סד)) והרגלים (עד הכרך ^(סה)) מותר לרחוץ בצוננים (רמ"א תקנ"א ט"ז ומשנ"ב ס"ק צ"ד).

פב. אדם שהתלכלך בזיעה וכדו' במקומות מסוימים בגופו, יכול לרחוץ את המקומות המלוכלכים במים (יעו"ר סי' תרי"ג א', ובמשנ"ב שם סק"ב, ובשו"ע תקנ"ט ט' ומשנ"ב ס"ק י"ט. וכן מצינו לענין אבילות יעו"ר שו"ע יור"ד שפ"א ס"א, ובגליון מהרש"א שם, שבמקום צער מותר וכ"ה באגר"מ אה"ע ח"ד סי' פ"ד ד' שכתב דמאחר שמכוננים להסיר הזיעה ולא מחמת תענוג, יש להקל. וכ"כ בתשובות והנהגות ח"ב סו"ס ר"ס דאם סובל הרבה מזיעה מותר שאינו לתענוג. ויעו"ר עוד בשבט הלוי ח"ז סי' ע"ז אות ב' ב' שכתב **דבר זה מסור ללב ירא ד' לדעת מתי להקל בזה**) וי"א דההיתר הוא רק אבר אבר ולא הכל בבת אחת (הגר"ש אלישיב זצוק"ל, ושבת הלוי ח"ז סי' ע"ז אות ב' – ב'). ולדעת הגר"ש אלישיב זצוק"ל ראוי להתנגב בין רחיצת כל אבר ואבר, ועכ"פ לא יותר ממיזעוט הגוף בפעם אחת ("קרא עלי מועד" ע' ל"ב בהערה), אמנם בשאר פוסקים לא נמצא חומרא זו של התנגבות בין כל אבר ואבר. וראוי לכוון בשעה שרוחץ שאי"ז להנאת רחיצה כ"א רק בשביל להעביר הלכלוך (יעו"ר משנ"ב תרי"ג סק"א וה"ה הכא, ואי"צ כוונה מיוחדת שאינו להנאת הרחיצה רק העיקר שיכוין להעביר הזוהמא ולא יכוין להנאת רחיצה – "דברי סופרים" קיצור הל' אבילות פל"ב סי' בהערה יעו"ר ש). וי"א דאף מי שמזיע אין להתיר לרחוץ כל הגוף (הגר"ח קניבסקי שליט"א בהקדמה לספר נחלת אליהו שכן דעת החזו"א זצוק"ל, וכ"ד הגר"ב זילבר זצוק"ל – "אז נדברו" ח"א ע' קל"א דלא התיר להתרחץ משום זיעה, וכדאי קצת להצטער על שריפת בית אלקינו. יעו"ר ש). וי"א דרך מי שמזיע הרבה בכה"ג שנעשה גופו מלוכלך ממש מהזיעה, או שנודף ממנו ריח רע יש להקל לו לשטוף עצמו בתשעת הימים, וכמו"כ מי שמזיע וסובל מאוד מהזיעה (דינו כאיסטניס) מותר לו לרחוץ (הגר"ח קרליץ שליט"א – "חוט שני" יו"ט ע' שמ"ו, וכע"ז דעת להבחיל"ח הגר"ש אויערבאך זצוק"ל – "שלמי מועד" ע' תפ"ב ^(סד)) ואף כה"ג, **ההיתר הוא רק בצונן בלא סבון** ^(סה), אא"כ אינו יכול להסיר הזיעה או הריח רע ללא סבון (או אם יש סיבה רפואית דצריך סבון) דאז שרי אף עם סבון (הגר"ש אויערבאך זצוק"ל – "שלמי מועד" ע' תפ"ב).

פג. י"א דמי שמוכרח לרחוץ כל גופו מחמת זיעה וכיוצ"ב, לא יעשה זאת בפהרסיא במקוה וכדומ', אלא בביתו (כדין חולה הצריך לאכול בתשעה באב, דאוכל בצנעה) (יעו"ר שו"ת דברי יציב ח"ב סו"ס רל"ז).

פד. מי שיש לו חטטין בראשו מותר לו לרחוץ ולסוך ראשו לפי הצורך (יעו"ר שו"ע סי' תרי"ד א') וכן קטנים שיש להן חטטין בראשן נוהגין לרוחצן בראשן (משנ"ב תקנ"א סקצ"ג).

פה. מי שצריך לרחוץ רגליו כל יום עם סבון כדי למנוע פצעים או גירויים, מותר לו לרחוץ אפילו עם סבון לפי הצורך (ע"פ השו"ע תרי"ד א', ומשנ"ב תקנ"א ס"ק צ"ג, הגר"ח קרליץ שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' ל"ג בהערה). וכמו"כ מי שיש לו פצעי בגרות מותר לו לרחוץ בסבון לצורך ריפוי הפצעים, אבל אסור לו לרחוץ לנזי כשאין כואב לו (הגר"ח קרליץ שליט"א – "חוט שני" יו"ט ע' שמ"ו).

פו. מותר לטבול טבילת עזרא מר"ח עד ת"ב במים צוננים. ואם קשה לו לטבול במים צוננים או שאין שם אלא מים חמים, מותר לטבול אף במים חמים (דאינו מכוון לשם תענוג, רק להעביר רוח הטומאה מעליו) (כה"ח תקנ"א ס"ק ק"צ), ולא ישהה בטבילתו אלא יטבול ויצא מיד (של"ה הק' – הובא בכף החיים שם ס"ק ר"ב). [ולא ישטוף כל גופו קודם הטבילה, אלא רק פניו ידיו ורגליו בצונן בלבד – הגר"ש אויערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' תכ"ה ובדבר הלכה שם אות כ"ט]]. וטבילת עזרא מותרת בימים אלו אף למי שאין מקפיד בזה תמיד (הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם החזו"א זצוק"ל בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" ע' ל"ד).

פז. מותר לסוך דאודורנט במקומות הזיעה בתשעת הימים (ולא בת"ב עצמו), דלא חשיב רחיצה וסיכה של תענוג (נטעי גבריאל הל' בין המצרים ח"א ע' רס"ב בשם האדמו"ר מצאנז זצוק"ל והגר"מ פיינשטיין זצוק"ל. וכ"ד יבדלחט"א הגר"ח קרליץ שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' ל"ג הערה ט').

פח. קטנים המתלכלכים תדיר, מותר לרוחצם בתשעת הימים (יעו"ר שו"ע תקנ"ד ומשנ"ב סק"ט, ויעו"ר מה שנכתב לעיל בדין רחיצה מפני הזיעה, וכ"ה בשו"ת

^(נט) ציץ אליעזר ח"ג סי' ס"א – יעו"ר דין קודם. וכ"ד הגר"ש ואזנר שליט"א – ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' שפ"ד, וכ"ה בשו"ת רבבות אפרים ח"ב סי' קנ"ה אות י"ג – ויעו"ר בציץ אליעזר (שם) דהוסיף (לרווחא דמילתא בסניף בעלמא) דהבעה"ב שמחליף המצעים בעבור האורח הו"ל כמחליף לדבר מצוה, לקיים מצות הכנסת אורחים, ולדבר מצוה מותר להחליף, כדפסק הרמ"א (תקנ"א ג) דלצורך מצוה, כגון אשה הלוכדת לבנים, מותרת לכבס וללבוש לבנים ולהציע תחתיה אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב, ובמשנ"ב דהרי"ב משה ובמשנ"ב שם ס"ק ל'.

^(ס) ובמנחת יצחק (ח"י סו"ס מ"ד) כתב (גבי אבילות וז"ה בימים אלו) דאם האורח מצטער הרבה אם לא יוכל לישון במצעים נקיים, מותר לו להשתמש במצעים המכובסים ולכתחילה יתנם ע"ג קרקע שעה אחת.

^(סא) בהל' חוה"מ (סי' תקל"ד) כתב שדינו כביבוס, ובסי' תקנ"א ד' מציין לדין זה. וביו"ד סי' שפ"ט כתב, ז"ל "ולאשחיר מנעלים כתבתי באו"ח סי' תקל"ד דהיא כמו כיבוס, ואל תשגיח במה שנהגו עכשיו להקל, כי מלפנים נהגו להחמיר, ועכשיו מתערבות חרשים נפרץ להקל כמו כמה ענינים כי זה התחלתם לפרוץ במנהגים ובלבם ידוע את אשר טמון במחשבתם בעו"ה עכ"ל".

^(סב) "לאגוד ספרים ק' בתשעת הימים י"ל דקיל גם ביופי והידור" (אשל אברהם מבוסשאטש מהדור"ת סי' תקנ"א ס"ז).

^(סג) הגר"ח קרליץ שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' ל' בהערה. אכן דעת הגר"ח קניבסקי שליט"א (דולה ומשקה' עמ' ריח) דיש דעות בזה ונכון שלא לרחוץ כי אם מקום המגולה שביד.

^(סד) וכע"ז ב"הליכות שלמה" ע' תכ"ג דמה שמצטער קצת מזיעה אין בזה צד קולא, דזהו תיקון חכמים להצטער בימים אלו על חורבן ביהמ"ק, וכדאי הוא בית אלוקינו וכד'. אכן מי שמצטער ביותר וסבלו רב עקב כך, יש להורות לו היתר לרחוץ בצונן כפי ההכרח, דכולי האי לא תיקנו.

^(סה) שהרי אפי' בער"ש חזון נוהגים להתרחץ בלא סבון, וכ"ש שעדיף להחמיר בזה בשאר תשעת הימים.

קנה בשם ח"א סו"ס ל"ב). וילדים גדולים אין לרוחצם אא"כ יש צורך בכך, יעו"ר הערה (ס), וי"א דאם תמיד רגילים להתרחץ כל יום יש להקל עד בר מצוה (הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" ע' ל"ה בשם להבחל"ח הגרי"ש אלישיב זצוק"ל).

שטיפת הרצפות

פנ. נוהגים שלא לשטוף הרצפה בתשעת הימים, אא"כ היא מלוכלכת ממש (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' תכ"ו. ולהבחל"ח הגר"נ קרליץ שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' מ"ד). וי"א דנוהגים שלא לשטוף ולעשות נקיון בבית באופן יסודי, אבל בצורה קלה מותר. ואם נתלכלך יעשה כפי הצורך (הגר"ש ואזנר שליט"א – ספר "מבית לוי" [התשע"ג] ע' שע"ז) (ס).
צ. להבריק הרצפה יש להחמיר (שו"ת התעוררות תשובה ח"ג ס' ל').

נטילת צפורנים

צא. נחלקו האחרונים אם מותר לקצוץ ציפורנים בשבוע שחל בו תשעה באב נלדעת הט"ז תקנ"א ס"ק י"ג אסור, ולדעת המג"א שם ס"ק י"א מותר, והובאו במשנ"ב ס"ק כ' ושעה"צ אות כ"ז) אכן קודם שבוע שחל בו תשעה באב, לכו"ע מותר (ט"ז שם) ולצורך טבילה ולכבוד שבת (כגון שחל ט"ב בשבת) מותר (משנ"ב שם).

אכילת בשר ושתית יין

צב. נוהגים שלא לאכול בשר, ואפילו בשר עוף, ולא לשתות יין (ואף מיץ ענבים בכלל דין זה (סח) מר"ח אב (כולל ר"ח עצמו) בימות החול (אבל בשבת אין רשאי להחמיר בזה כמובא להלן) (שו"ע תקנ"א ט' - י' ומשנ"ב שם ס"ק נ"ח - נ"ט). ועל כן בימות החול בתשעת הימים יכרך ברהמ"ז בלא כוס (רמ"א שם סעי' י', ומשנ"ב ס"ק ס"ט, ע"א).

צג. מותר לשתות משקאות חריפים שאין בהם תערובת של יין, כגון בירה, וויסקי, ליקר (יעו"ר רמ"א תקנ"א י"א – הגר"ש ואזנר שליט"א – ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' שפ"ח, והלכות חג בחג ע' ז"ז).

צד. המנהג לאסור אפילו תבשיל של בשר. אבל מאכל שרק נתבשל בקדירה בשרית, פשיטא דמותר (משנ"ב תקנ"א ס"ק ס"ג) ועי' הערה (סט).

צה. תבשיל או מיני מאפה שעירבבו בתוכם יין (או מיץ ענבים) נאנינו ניכר בעין: אם אין נרגש "טעם" היין בתבשיל או במיני המאפה (אע"פ שמשפריס הטעם), מותר לאכלם גם בימים אלו (ומ"מ לכתחילה אין לערבם בתבשיל או בעיסה בתשעת הימים (ע), ואם נרגש טעם היין בהם אין לאכלם בתשעת הימים (באר היטב תקנ"א סק"ט (עא), וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – הלכות חג בחג ע' ע"ט בהערה, ובשו"ת שבט הלוי ח"ט סי' קל"ב, – ושם כתב דבקטן שלא הגיע לגדר המתאבל על ירושלים יש להקל (עב), אכן אם יש יין ממש בתבשיל נכון להחמיר. עכ"ד).

צו. מי שהוא חולה קצת, מותר לו לאכול בשר בימים אלו (רמ"א תקנ"א ט', ומשנ"ב ס"ק ס"א).

צז. מי שאי אפשר לו לאכול מאכלי חלב מותר לו לאכול בשר עוף (משנ"ב שם ס"ק ס"ד).

צח. גם קטן שאינו יודע להתאבל על ירושלים אסור בבשר ויין אם הוא בריא (דרך ביין של הבדלה הקילו משום שהוא מצוה) (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע' (עג). אכן קטן הצריך לאכול בשר מפני חלישותו מותר (ערוך השלחן תקנ"א כ"ח), וי"א דלקטני קטנים (ככני שנתיים ושלש) יש להקל באכילת בשר (עד').

צט. י"א שאפשר (לצורך בריאות) להקל לקטן שלא הגיע לחינוך אבילות לאכול בשר עוף או תבשיל של בשר בהמה (אבל שלא לצורך בריאות אסור) (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – ע"י הגר"צ ישראל זון שליט"א, וכע"ז בספר "אז נדברו" ח"ז סו"ס ס"א, **דבעת הצורך** אפשר להאכיל לקטן פחות מבן ט' בשר עוף בלא שום פקפוק) (עח).

ק. מי ששכח ובירך על יין או על בשר בתשעת הימים, יטעם כל שהו כדי שלא יבוא לידי ברכה לבטלה (הגר"ש ואזנר שליט"א – שבט הלוי ח"ט סי' קל"א, א' וספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' שפ"ט (עו)).

(סו) דהנה במשנ"ב (תקנ"א ס"ק צ"ג) כתב בשם הלבוש, דקטנים שיש להם חטטים בראשם נוהגים לרוחצם בראשם, ובשו"ת קנה בשם ח"א סי' ל"ב כתב דמבואר מד' דרחיצה לתענוג אסור גם בקטנים, אלא שלא ביאר השל"ה הק' אם כוונתו לקטנים שהגיעו לחינוך או אפי' לא הגיעו לחינוך. ויעו"ר דהביא ה"לקט יושר" דכתב בשם רבו התרומות הדרשן ד"אפ' תינוק באמצע השבוע אסור לחוף אם לא לכבוד שבת".

(סז) ובשו"ת שלמות חיים סי' רי"ח הובא בשם הגאון רבי שמואל סאלנט זצוק"ל שאמר דבערב שב"ק חזון לא ירחצו הרצפה כל כך בטוב כמו בפעם אחר. וכתב שם הגר"ח זוננפלד זצוק"ל ד"ראוי למאן דאפשר ליה להחמיר בחומרת האי גאון זצללה"ה".

(סח) יעו"ר משנ"ב (תקנ"א ס"ק ס"ה) דכתב שקיבלו אבותינו לאסור כל מיני יין, וכ"ה בהלכות חג בחג ע' ע"ו.

(סט) אם נפל בשר לתבשיל, אם יש שישם בתבשיל כנגד הבשר ודאי מותר לאכול התבשיל, ואם אין שישם כנגד הבשר אפשר שמותר לקפילא (טבח) ישראל לטעום מהתבשיל, ואם אין בו טעם בשר מותר לאוכלו (משנ"ב תקנ"א ס"ק ס"ג, ושעה"צ אות ס"ח).

(ע) דיעו"ר שע"ת (תקנ"א ט' ד"ה יש נוהגים) דכ' דמי שאי"צ לזה לא יעשה כן, דלמא אתי לאמשוכי וישכח וישתה, ואע"פ דהשע"ת איירי ביש טעם יין בתבשיל, מ"מ אותו חשש איכא גם כשאין מורגש טעם היין בתבשיל.

(עא) דלפי המנהג להחמיר בתבשיל בשר ה"ה בתבשיל שיש בו טעם יין. – אכן יעו"ר שע"ת על השו"ע תקנ"א ס"ט דכתב לחלק בין תבשיל בשר לתבשיל של טעם יין, ומ"מ סיים שם ד"אין להחמיר רק במקום מיוחד קצת".

(עב) דאע"פ דמחמירין להם בנתינת בשר ויין כדכ' המשנ"ב (תקנ"א ס"ק ע'), מ"מ בזה יש להקל דאיכא תרתי לקולא, גם קטן וגם תערובת.

(עג) דפסק בדגול מרבבה א"ר, ודלא כמג"א (ס"ק ל"א) וחיי אדם (קל"ג ט"ז) דס"ל דתינוק שאינו יודע להתאבל על ירושלים מותר ליתן לו בשר ויין.

(עד) יעו"ר שו"ת דברי יציב (ח"ב סי' רל"ו) דכתב להתיר בזה ואחד מטעמיו (באות ד' שם) הוא, דלתינוק איכא דין חולה קצת, וברמ"א (סעי' ט') היקל בחולה קצת (כרפי המשנ"ב שם ס"ק ס"א), ובדואי תינוק בן כמה שנים לא גרע מחולה קצת, וכן דעת הגר"ש ואזנר שליט"א (הובא בספר "קרא עלי מועד" ע' נ"ד הע' י"א) דלקטני קטנים (כני שנתיים ושלש) אין איסור כלל באכילת בשר, ויעו"ר עוד במש"כ בשבט הלוי ח"ו סו"ס ע"ב דכשיש צורך באמת אפשר להקל גם בילדים גדולים יותר יעו"ר ש'. ויעו"ר עוד בדברי יציב שם דלאחר כל מה שהאר"ק לבאר דדדי קולא הסיק "דהמיקל ליתן אפי' לקטנים (אפי' שהגיעו לחינוך) בשר בהמה יש לו על מה לסמוך, דמידי דצער ועינוי לקטן ליכא חינוך, וכ"ש קטן שאינו יודע כלל מהחורבן כתינוקות קטנים (דלמג"א ס"ק ל"א ולחיי אדם קל"ג ט"ז מותר), וכ"ש בשר עוף יש להקל, ופוק חזי מאי עמא דבר", ובמקור חיים (תקנ"א סעי' י') מובאר דיש להקל לקטן פחות מגיל 9, וכתב שם שיתן לו מה שנתן משבת. ובמטה יהודה (לרבי יהודה עייאש זצוק"ל בעל שו"ת "בית יהודה", תקנ"ד ס"ק א') כתב דקטן שלא הגיע לחינוך אין נהג בו אבילות כלל, יעו"ר שם מ"ש בזה.

(עה) יעו"ר בשו"ת דברי יציב ח"ב סי' רל"ו הובא בהערה קודמת.

(עו) דכיון שאינו אלא הרחק ומנהג מפני אבילות ירושלים, אי"ז שייך במקרה זה, ואינו דומה למש"כ ב'שבט הלוי' (ח"א סי' ר"ה בהערות לס' ר"ו, ובח"ד סי' כ' וחי' סי' כ"ד) דאם בירך ונודע לו שיש חשש איסור במאכל, דלא יטעם ולא יחשוש לברכה לבטלה, דהתם יש איסור ממש. משא"כ מי ששכח ובירך על בשר, פשיטא דיתעם, דאין בטעימה זו שמחה, וודאי לא גזרו בכה"ג (ספר "מבית לוי" שם).

קא. מותר לקנות בשר (או עופות) בתשעת הימים ע"מ לאוכלם לאחר תשעה באב (ע"א) (אגרות משה אור"ח ח"ד סי' קי"ב אות ג').

קניית בגדים ודברים חדשים, ונתינת מתנה

קב. מר"ח אב אסור לקנות בגדים חדשים אפילו אם כוונתו ללבושם רק לאחר תשעה באב (רמ"א תקנ"א ס"ז ומשנ"ב סקמ"ט), וה"ה דאסור לקנות כלים ושאר דברים המשמחים אותו (כ"מ בפמ"ג א"א תקנ"א ס"ז דכתב לאסור כלי כסף משום דמשמחים, והו"ד במשנ"ב סק"א, וה"ה כל דבר המשמח, וכ"ה בסידור בית יעקב להיעב"ץ [דיני בין המצרים שער שלכת אשנב א' אות כ'] (ע"ה), וכ"מ בערוך השלח תקנ"א כ', ובאגרות משה אור"ח ח"ג סי' פ"ב, וכע"ז דעת הגר"ש ואזנר שליט"א – ספר "מבית לוי" [התשע"ג] ע' ש"פ דין י"ח ובהערה כ"ד שם). ומ"מ אם נקרקעו בגדיה ואין לו בגדים אחרים, מותר (הגר"ש אלישיב זצוק"ל ע"י הגר"א צ' ישראלזון שליט"א).

קג. נוהגים להחמיר לאסור לקנות ולקבוע מזגן חדש מר"ח אב (ודומה זה למו"מ של שמחה, אפי' שאין מברך עליו שהחינו), אמנם מי שסובל מאוד והוא בגדר חולה, אפשר להקל לו (הגר"ש ואזנר שליט"א – ספר "מבית לוי" [התשע"ג] ע' ש"פ והערה כ"ד).

קד. מי שאין לו נעלי גומי לט' באב, מותר לקנותם בתשעת הימים וללבושם בט' באב (כפ' החיים תקנ"א ס"ק צ"ר צ"ז, וכ"ה באגמ"מ אור"ח ח"ג אות פ'). וכ"ד הגר"ש ואזנר שליט"א – ספר "מבית לוי" [התשע"ג] ע' ש"פ (ע"ה).

קה. מותר לקנות ספרים חדשים אם הם נצרכים ללמוד בהם בתשעת הימים (הגר"נ קרליץ שליט"א והגר"ח קניבסקי שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' נ', וכ"ד הגר"ש אריעראך זצוק"ל (ב) – "שלמי מועד" ע' חפ"ז ו"הליכות שלמה" ע' תט"ז הע' 26).

קו. מותר ליתן ספר מתנה לבר מצוה בתשעת הימים (מלבד בתשעה באב עצמו) (הגר"ש אריעראך זצוק"ל (אב) – "הליכות שלמה" ע' תט"ז ובדבר הלכה את י"א והע' 26. וכ"ד יבלחט"א הגר"ש ואזנר שליט"א – ספר "מבית לוי" [התשע"ג] ע' ש"פ. והגר"נ קרליץ שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' ל"ו, ומ"מ שאר מתנות לידידים וקרובים וכיוצא בהמנהג להימנע מליתן בתשעת הימים (יעו"ה "הליכות שלמה" שם ב"דבר הלכה").

קידוש לבנה בימי בין המצרים

קז. נוהגים שלא לקדש הלבנה קודם תשעה באב (משום דשרויים באבילות) (רמ"א תקנ"א ח', ותכ"ו ב', ומשנ"ב שם סק"ח), ויעו"ה להלן דין רלח לענין קידוש הלבנה במוצאי ת"ב.

אכילת בשר ושתית יין בסעודת מצוה

קח. בסעודת מצוה כגון מילה, פדיון הבן, וסיום מסכת (אב), אם הסעודה נעשית מר"ח אב עד שבוע שחל בו מותר לאכול בשר ולשתות יין לכל מי ששייך לסעודה והיינו כל מי שהיה הולך לסעודה זו גם אם הייתה מתקיימת בזמן אחר, הן מחמת קורבה או מחמת שהיא אוהבו. וכמו"כ נשים השייכות לסעודה זו, במקום שדרך להזמין לסעודה מותר להן לאכול בשר ולשתות יין ובסעודת סיום מסכת מותר אף לאשת בעל הסעודה ולבניו לאכול בשר ולשתות יין (רמ"א תקנ"א י' ומשנ"ב ס"ק ע"ה), ויעו"ה הערה (אב).

קט. בסעודות מצוה הנ"ל מותר לשתות אפי' את כוס היין של ברהמ"ז (דלא גרע מיין שבתוך הסעודה שהותר) (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ב).

קי. מי שבא לאחת מסעודות הנ"ל שלא מחמת קורבה או אהבת רעים, כ"א רק לאכול בשר ולשתות יין, עבירה היא בידו (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ו), וכן מי ששולחין לו לביתו אסור לו לאכול (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ה).

קיא. בסיום מסכת, אם לא נזדמן לו הסיום בימים אלו בדרך לימודו, לא ימהר או יאחר את סיום המסכת בשביל לסיימה דווקא בימים אלו (פ"ד) וכמו"כ אם בשאר הימים לא היה עושה סעודת סיום, אפשר שלא יעשנה גם בימים אלו (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ג).

קיב. בסיום מסכת שנזדמן לו בדרך לימודו (יעו"ה הדין הנ"ל) מותר לאכול בשר ולשתות יין לכל המשתתפים אף לאותן שלא למדו את המסכת, אם הם היו באים גם בזמן אחר משום רעות (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ג), אכן י"א דדווקא המחזיקים בממונם ביד הלומדים והגבאים המשגיחים עליהם ומשרתיהם הם מותרים לאכול בשר ולשתות יין בסעודה זו (אע"פ שלא למדו עמהם) אפי' אם הם רבים, אבל לזמן אחרים (לאכול בשר ולשתות יין בסעודה זו) מלבד אלה מפני האהבה והכבוד או לאיזה תועלת שיהיה, הוי איסור גמור (רבי יעקב עמדין זיע"א – סידור בית יעקב דיני בין המצרים אשנב ב' ס"ק י"ד והו"ד בבית"ל תקנ"א י' ד"ה וסיום), ואם אותם הבאים מסייעים לעשות את הסעודה, בודאי מותר להם לאכול בשר ולשתות יין בסעודה זו (ביה"ש שם).

קיד. אם הסעודת מצוה נעשית בשבוע שחל בו תשעה באב: מותר לאכול בשר ולשתות יין רק לבעלי המצוה (פ"ה) והקרובים שלו (הפסולים לעדות) וכמו"כ מותר להוסיף עוד מנין מצומצם של עשרה איש (משום רעות) והשאר אוכלים מאכלי חלב (רמ"א תקנ"א י', ט"ז שם ס"ק י"ב ומשנ"ב ס"ק ע"ז. – אכן מהמג"א ס"ק ל"ה משמע דמותר רק מנין מצומצם של עשרה איש כולל הקרובים – שעה"צ שם אות פ"ד).

קיד. מותר לעשות כהנ"ל אפי' בערב תשעה באב קודם חצות (ובלבד שלא יהיה זה בסעודה המפסקת) (רמ"א שם ומשנ"ב ס"ק ע"ח) ויעו"ה הערה (פ"ה).

(ע"ה) דאע"פ שפסק הרמ"א (תקנ"א ט) דמר"ח מצניעים הסכין של שחיטה, ואין שוחטין עד עשירי באב (ויעו"ה במשנ"ב ס"ק ס' פרטים לקולא בדין זה) מחשש שמא יבוא לאכול הבשר (כ"ה בספר המנהיג ע' 78 ס"ק י"ח), או מחשש מראית עין, מ"מ בזמננו שקונים בשר כמה ימים קודם אכילתו ומקפידים אותו, וכמו"כ כיון שיש הרבה אופנים שמותר לאכול בשר (חולת קצת, יולדת, סעודת מצוה, שבת וכו') על כן לא שייך איסור מראית עין, ומותר לקנות בשר אפי' אם אין לו צורך לקנותו דווקא בימים אלו. עכ"ד האגמ"מ. ויעו"ה עוד ערוך השלח תקנ"א – כ"ה, דבעיר גדולה אין מצניעין יעו"ה.

(ע"ה) זל"ש "ואין חילוק בין כלי לבישה אפי' מנעלים חדשים, וה"ה לשאר כלי בית ותשמיש החביב".

(ע"ה) ומ"מ עדיף לחדשם בזמן אחר (מבית לוי).

(פ"ה) דאין בזה שמחה, וגם הוי צורך מצוה.

(פ"ה) דבמג"א תקנ"ד ס"ק כ"א כתב לאסור לשלוח דורון בתשעה באב, משום דהוי בכלל שאילת שלום האסורה בתשעה באב (והובאו דבריו במשנ"ב ס"ק מ"א), ומבואר דבתשעת הימים דליכא איסורא דשאילת שלום, מותר אף בשליחת דורון.

(פ"ה) ואמר הגר"ש אריעראך זצוק"ל דאלו שעברו על המסכת בכדי לסיימה ולא הבינו את כל מה שלמדו, לא מקרי סעודת מצוה (שלמי מועד ע' תפ"ו).

(פ"ה) אמנם דעת הלבוש (וכן העתיק חז"י אדם) דמר"ח אב עד תשעה באב לוקחים רק מנין מצומצם לסעודת מצוה, ויש לוקחים עשרה מלבד הקרובים השייכים לבעל הסעודה. אכן בדרך חיים משמע דיכול לנהוג להקל כדעת הרמ"א הנ"ל דמר"ח עד שבוע שחל בו תשעה באב מותר לזמן לסעודה זו כל השייכים לסעודה ואפי' כמה מנינים (ואם חל המילה או הסיום מסכת בתשעה באב שחל בשבת לכרע מותר להזמין כל הקרואים שירצה) (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ז).

(פ"ה) ובערוך השלח (תקנ"א כ"ה) כתב "ואנחנו לא נהגנו בסיום, ואפי' כשאירע סיום בימים אלו, אנו מניחין הסיום עד אחר ת"ב כדי שנוכל לשמוח בשמחת הסיום לכבוד התורה כראוי".

(פ"ה) והסנדק והקוואטר הם ג"כ בכלל "בעלי המצוה" (פמ"ג בשעה"צ שם אות פ"ה).

(פ"ה) ובשעה"צ שם אות פ"ט הביא בשם הבגרי ישע דלכתחילה בודאי ימהר לעשות הסעודה קודם חצות, מ"מ אם נמשך הסעודה לאחר חצות אין כאן בית מיוחד ומותר, ובלבד שלא יהיה יותר מעשרה אנשים. ואפשר דמותר לאחר חצות דווקא לאלו הלומדים בעצמם, עכ"ד.

שבת חזון

דין לבישת בגדים מכובסים בשבת

קטו. דעת הרמ"א (תקנ"א א') דאסור להחליף ללבוש בגדי שבת אפילו בשבת כ"א רק את הכתונת בלבד. וכתונת היינו הבגד הסמוך לגוף (רדב"ז ח"ב סי' תרצ"ג, וכ"מ במשנ"ב סק"י) וה"ה שאר הבגדים שסמוכים לגוף שלובש מפני הזיעה כגרבנים וכדו' (יעו"י משנ"ב שם סק"י). ודעת הגר"א זיע"א (וכן כתב רבי יעקב עמדין זיע"א בשם אביו החכם צבי זיע"א) שצריך ללבוש כל בגדי שבת (ואפי' בשבת שחל בה תשעה באב), וכן המנהג בארץ ישראל. ויש שמשנים בגד אחד (משנ"ב שם (פ)).

קטז. הנוהגים ללבוש בגדי שבת בשבתות אלו, י"א שמחצות היום בער"ש יכול ללבוש את בגדי השבת (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל בתשובתו למח"ס "קרא עלי מועד" ע' מ"ה, וכ"מ ב"ארחות רבינו" ח"ב ע' קל"ג מהקהילות יעקב זצוק"ל) וי"א דמותר ללבושם אחרי הרחיצה בשעה שלובשם בכל ער"ש, ואפילו סמוך לחצות היום (הגר"ש ואזנר שליט"א – ספר "מבית לוי" [התשע"ג] ע' תי"ט ובהערה ו' שם) אמנם י"א שילבש בגדי שבת רק מזמן פלג המנחה, ובשעת הצורך יכול להקל ללבוש מזמן מנחה קטנה (ע"פ שו"ע תרס"ו א' – הגר"ש דבליצקי שליט"א (פח)).

כיבוס בגדי שבת

קיו. מי שאין לו כתונת (היינו בגד זיעה הסמוך לבשר) לשבת, יש להקל לכבס לכבוד שבת (משנ"ב תקנ"א סקל"ב). וכמו"כ למנהגינו דמחליפים את כל הבגדים לבגדי שבת, מותר לכבס גם את שאר הבגדים של שבת כשאין לו בגד אחר לשבת (הגר"ש דבליצקי שליט"א וכ"כ בהלכות חג בחג ע' מ"ד סוף הערה 19).

קיא. אף מי שיש לו בגדי חול נקיים, מ"מ אם אין לו בגדים נקיים המיוחדים לשבת מותר לו לכבסם (הגר"ש דבליצקי שליט"א (פט)).

לבישת בגדים חדשים בשבת

קיב. מי שאין לו כתונת כלל לשבת כ"א רק חדשה, מותר לו ללבוש כתונת חדשה בשבת (ביה"ל תקנ"א ס"ו ד"ה כלים^(ז)), וביאור האגר"מ אור"ח ח"ג – סי' פ' בדבריו). וכל ההיתר הוא בדווקא כתונת (בגד זיעה), אבל ללבוש בגדים חדשים אחרים אסור בכל גווני (יעו"י מג"א תקנ"א סק"י^(זא)), וכ"מ באגר"מ אור"ח ח"ג סי' פ'. וב"ארחות רבינו" ח"ב ע' קל"ד הביא מהקהילות יעקב זצוק"ל דאף להגר"א דמותר בשבת ללבוש כל בגדי שבת, מ"מ בגדים חדשים לא מצינו שיתירו, ואסור גם לדעה זו [ומשמע דאפילו כתונת ס"ל לאסור] (צב).

צחצוח נעליים לכבוד שבת

קיג. הנוהגים ללבוש בגדי שבת בשבתות אלו, מותר להם לצחצח ואף להבריך נעליהם לכבוד שבת [אף לדעת המחמירים בזה בשאר ימות החול של תשעת הימים, יעו"י לעיל דין עט] (וכ"ש לצחצח ולהשחיר הנעלים כשהוסר שחרותם) (אגר"מ אור"ח ח"ג סי' פ').

פריסת מפה, והחלפת מגבות, סדינים, מצעות ופיגמא לכבוד שבת

קכא. מותר לפרוס מפה מכובסת על השולחן לכבוד שבת (רמ"א תקנ"ג ג', ומשנ"ב ס"ק ל"ג). וכן מותר להחליף מגבות לכבוד שבת (יעו"י שו"ע תקנ"א ג' דמשמע דדין אחד לתרוויהו וכ"ה בט"ו שם ס"ק ד'), אבל להחליף סדינים נהגו איסור (משנ"ב שם). ומי שדרכו להחליף פיגמא כל שבת מותר לו לעשות כן אף בשבתות אלו (הגר"ח קניבסקי שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' מ"ו).

קכב. י"א שהתירו להשתמש במגבת מכובסת רק בשבת, אבל בער"ש יש להתנגב דוקא במגבת משומשת (הגר"נ קרלין שליט"א – "קרא עלי מועד" ע' מ"ו).

הכנת בגדים בשבת

קכג. י"א שבשבת בבוקר אפשר ללבוש בגדים מכובסים אחרים כדי שיהיו לו משומשים לאחר שבת (הגר"ש איוערבאך זצוק"ל – "שלמי מועד" ע' תע"ט). וי"א דגם אח"כ כשהולך לנוח בצהרים יכול להחליף שוב לאחר שקם (ויותר לא מחליף) ואי"ז נחשב כהכנה לצורך חול (שלא ניכר כן) (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – הלכות חג בחג ע' נ"ט הערה 41). ויש שהתירו להחליף בגדים בשבת לאחר כמה שעות שלבש הבגדים הקודמים, כדי שיהיה מותר ללבושם אח"כ בחול (הגר"ש ואזנר שליט"א ספר "מבית לוי" [התשע"ג] ע' תט"ז וע' שפ"א בהערה. ויעו"י עוד "ארחות רבינו" ח"ב ע' ק"ל שהתיר יותר מהנ"ל גבי בגדי זיעה יעו"י ש). ומ"מ לא יאמר שלובשם עבור ימי חול (יעו"י משנ"ב סי' ר"צ סק"ד, ערוך השלחן סי' ר"צ ס"א).

רחיצה וטבילה בער"ש

קכד. בערב שבת חזון מותר לחפוף הראש במים חמים בלי סבון, ולרחוץ פניו ידיו ורגליו במים חמים בלי סבון למי שרגיל לעשות דברים אלו

(פו) וכן נהג הקהילות יעקב זצוק"ל שבגד אחד לא החליף – ובמדומה שהיה משאיר את הטלית קטן ו"ארחות רבינו" ח"ב ע' קל"ג.

(פז) ובספר נטעי גבריאל (ח"א ע' ערה הע' י"א) הביא סמך לדעת הגר"ש שליט"א מהגמ' במועד קטן כ"ז א' דאיתא שם דזקיפת המיטות באבל, מער"ש מן המנחה ולמעלה, ומשמע דכבוד שבת מתחיל רק אחר מנחה קטנה.

(פט) ומקורו, דבמחבר (סי' ש"ב ג') כתב דא' מתנאי היתר קיפול בגדים בשבת הוא, שאין לו בגד אחר להחליף, וכתב שם השע"צ (אות י"ז) דאם יש לו בגד חול להחליף לא מיקרי "יש לו להחליף" יעו"י ש, וה"ה הכא.

(צ) בעיקר ד' הבה"ל שהתיר ללבוש כתונת חדשה וציין מקורו מהפמ"ג (א"א סק"ב) הק' ע"ז הגר"ש דבליצקי שליט"א (בספרו ת"ב שחל ביום א' בסוף הספר על הערה י"ד) דכוונת הפמ"ג שם להתיר רק ללבוש לשבת כתונת מכובסת דע"כ מציין שם הפמ"ג "עין סעי' א'" כשכוונתו להרמ"א שהתיר ללבוש רק כתונת מכובסת, וכתב שם הפמ"ג דנהגו להתיר רק במש"ב הרמ"א בכתונת מכובסת, אכן "כתונת חדשה" לא הזכיר כלל, וכח"ק בספר הלכות חג בחג ע' ס' בהערה, יעו"י ש מש"כ בזה.

(צא) דעל מש"כ הרמ"א דחתן מותר ללבוש בגדי שבת בשבת חזון (אפי' לדעת האוסרים ללבוש בגדי שבת), כ' המג"א דבגדים חדשים אסור (והוד' במשנ"ב סק"ט), וכמו"כ בעל ברית בת"ב שכתב הרמ"א (תקנ"ח ח') דמותר לו ללבוש בגדי שבת, הביא המשנ"ב שם (ס"ק ל"ג מהמג"א והדה"ח) דמ"מ בגדים חדשים אסור, וא"כ ה"ה בשאר כל אדם אף להמתירים בגדי שבת.

(צב) אמנם יעו"י כף החיים תקנ"א ס"ק פ"ט דלנוהגים ללבוש כל בגדי שבת, ה"ה מותר ללבוש בשבת שאר בגדים חדשים שאינם חשובים לברך עליהם שהחינו.

בכל ער"ש. ומ"מ לרחוץ כל גופו, אסור אפילו בצונן, אפילו אם רגיל לעשות כן בכל ערב שבת (רמ"א תקנ"א ט"ז ומשנ"ב ס"ק צ"ה, צ"ו, צ"ז).
קנה. הנוהג לטבול כל ער"ש, ולא מבטלה אפילו מפני טירדת עסקיו או צינה, מותר לטבול גם בערב שבת זו (משנ"ב תקנ"א ס"ק צ"ה). ולא יטבול כ"א כשיעור טבילה שטובל כל ער"ש (של"ה הובא בכף החיים תקנ"א ס"ק ר"ב). ודווקא במים שאינם חמים (שעה"צ אות צ"ח). וי"א דפשוט דאם קשה לו לטבול בצונן או שאין שם כ"א רק מים חמים, מותר לו לטבול במים חמים, אם אינו מבטלה בשום פעם (כה"ח שם).

אכילת בשר ושתיית יין בשבת

קנו. בשבת מותר לאכול בשר ולשתות יין כהרגלו, ואסור לו לנמנע מעצמו זה (דאע"פ שאין חיוב לאכול בשר בשבת, מ"מ אם נמנע משום אבל, **עבירה היא**!) (משנ"ב תקנ"ב סק"ג, ותקנ"א סק"ט).

קנו. בסעודה שלישית שנמשכת לתוך הלילה, י"א דמיד כשהתפללו הקהל ערכית במוצ"ש בבית הכנסת שבו הוא רגיל לילך להתפלל, נאסר אף הוא בבשר ויין אף שהוא באמצע סעודתו (מג"א תקנ"א ס"ק כ"ו, ה"ד במשנ"ב שם סקנ"ו ושעה"צ אות נ"ר). אכן שאר האחרונים כתבו דאפילו במקרה זה מותר לו להמשיך לאכול בשר ולשתות יין (רכיון שאומר "רצה" בברהמ"ז, על כן אצלו עדיין שבת) (משנ"ב שם).

קנח. אם מברך ברהמ"ז של סעודה שלישית על הכוס, מותר לו לשתות הכוס אף לאחר השקיעה (מלכר כשתענית תשעה באב חל במוצש"ק, דאסור לאכול ולשתות כלל לאחר השקיעה) אם עדיין לא עבר זמן בין השמשות. אך אם כבר הגיע זמן צאה"כ: אם נזהר תמיד לברך על כוס, מותר לו לשתות הכוס גם לאחר צאה"כ, אבל אם לפעמים מברך בלא כוס, אסור לו לשתות הכוס (משנ"ב תקנ"א ס"ק ס"ט, ושעה"צ אות ע"ה, ומשנ"ב רצ"ט ס"ק י"ד). ואם הציבור שבביהמ"ס שבו רגיל להתפלל כבר התפללו מעריב יעו"י הערה (צ"ג).

מוצש"ק פרישת חזון

הבדלה

קנט. במוצש"ק כשמבדילין על הכוס נוהגים ליתן לשתות מן הכוס לתינוק שהגיע לחינוך (מצוות הבדלה – גיל 7-6 יעו"י הערה (צ"ד) ולא הגיע לגיל שמתאבל על ירושלים (גיל 9-10 בערך יעו"י הערה (צ"ה) וישתה רוב הכוס (רמ"א תקנ"א י' ומשנ"ב סק"ע), וצריך לומר לקטן שישמע את הברכה (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ע"י הגר"צ ישראל זצוק"ל, ויעו"י הערה (צ"ז) (צ"ז). ואם אין תינוק, ישתה המבדיל בעצמו (רמ"א שם) ואי"צ לילך לחפש קטן שישתה לו (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ע"י יבלחט"א הגר"א ישראל זצוק"ל, וכן נהג החזו"א – "ארחות רבינו" ח"ב ע' קל"ה).

החלפת בגדי שבת

קל. במוצאי שבת חזון אין לובשין את בגדי השבת, ופושטים אותם מיד לאחר ההבדלה (צ"ח) (הלכות חג כהג' ע' ס"ד הוצאת תשס"א. וכן נהג החזו"א זצוק"ל להוריד בגדי שבת מיד במוצ"ש - הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" ע' מ"ה, ונסתפק הגר"ח שם אם החליף כל בגדיו או רק המעיל העליון). וי"א דבמוצש"ק אי"צ להחליף בגדי שבת, (דהאיסור הוא רק ללבוש, אבל מאחר שכבר לבוש הוא משבת, אי"צ לטרוח להחליפם) (אשל אברהם מבוטשאטש תניא ס' תקנ"א, והגרי"ש אלישיב זצוק"ל ע"י יבלחט"א הגר"א ישראל זצוק"ל, וכע"ז בשם הגר"ש ואנור שליט"א – ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' שצ"ד וע' תי"ט בהערה, דאין נוהגין לפושט במוצ"ש מיד לאחר הבדלה). ומי שיוצא מביתו במוצש"ק למקום אחר והוריד חליפת ומגבעת השבת, מותר לו לחזור וללבוש כדי לחזור עימם לביתו דזהו המשך של לבישת שבת, ואי"ז נחשב לבישה חדשה של בגדי שבת האסורה (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ע"י יבלחט"א הגר"א ישראל זצוק"ל).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

ערב תשעה באב

קלא. בשחרית אומרים מזמור לתודה (משנ"ב ס' נ"א סק"ב).

קלב. אין לטייל ביום זה (רמ"א תקנ"ג ס"ב).

(צ"ג) אם הציבור שבביהמ"ס שבו רגיל להתפלל כבר התפללו מעריב, לדעת המג"א הנ"ל ידא אסור לו לשתות הכוס, אפילו אם תמיד נזהר לברך על הכוס (שכבר נאסר בבשר ויין) אבל לדעת שארי אחרונים הנ"ל שהובאו במשנ"ב דמות לשתות יין לאחר צאה"כ כשהוא בתוך סעודתו אפילו אם הקהל התפללו מעריב, ה"ה יהיה מותר לו לשתות את הכוס לאחר ברהמ"ז (אם הוא נזהר תמיד לברך ברכה"ז על הכוס, וכהנ"ל) (הגר"ש דבליצקי שליט"א וטעמו משום דבמשנ"ב תקנ"א ס"ק ס"ט ושעה"צ אות ע"ה משמע שדין השתיה של כוס ברהמ"ז שלאחר הסעודה מיתלא תליא בדין שתיית יין בתוך הסעודה, דשם התיר המשנ"ב לשתות הכוס של ברהמ"ז שלאחר הסעודה השלישית אפילו לאחר חשיכה. ונראה דהוא משום דכיון דהכוס שלאחר ברכת המזון באה מבח הסעודה ומתחתה, על כן דינה כשתייה שבתוך הסעודה, וכיון שבתוך הסעודה היה מותר לו לשתות [וכיון דהוי סעודת שבת] ה"ה ידא מותר לו גם לשתות את הכוס של ברהמ"ז שלאחר הסעודה, ועל כן להניי אחרונים הנ"ל דמות לשתות יין בתוך סעודתו אפילו אם הציבור התפללו מעריב, ה"ה ידא מותר לו לשתות הכוס שלאחר ברהמ"ז אפילו אם הציבור של ביהמ"ס שלו כבר התפללו מעריב).

(צ"ד) יעו"י משנ"ב (ריש סי' רס"ט) שכתב גבי מצוות קידוש דגיל חינוך כבן 6-7, כל חד לפום חורפיה, וכמו"כ גבי קטן שחייב אביו לחנכו בק"ש כתב המשנ"ב סי' ע' סק"ו דגיל חינוך הוא מבין 6 או 7, וכמו"כ בשעה"צ (תקנ"א אות צ"א) כתב שקטן פחות מבין שש שנים חשיב דלא הגיע לגיל חינוך. – אמנם גבי חינוך במצוות סוכה כתב השו"ע (תר"מ ב') ובמשנ"ב שם (סק"ד) ובשעה"צ שם (אות ב') דגיל חינוך הוא מבין חמש או שש כל אחד לפי חריפותו (וכמו"כ יעו"י פמ"ג רס"ט א"א סק"א). ובפמ"ג פתיחה כוללת (ארי"ח ח"ב אות י') כתב שגיל חינוך מתחיל מחמש שנים שלימות או שש שנים שלימות כל חד לפום חורפיה.

(צ"ה) יעו"י בקיצור השל"ה שכתב "קטנים שהמה בני עשרה שנים ומכ"ש אותם נערים הלומדים היטב ויש להם דעת להתאבל על חורבן ירושלים, אין מאבילים להם רק להם ומים כדי להתאבל עם הציבור" הובא בספר "קרא עלי מועד" ע' ו' הערה ב'. וב"ד הגר"נ קרליץ שליט"א ע"י הגר"א דינר שליט"א דהגיל הוא 9-10 בערך. – אמנם ב"ארחות רבינו" (ח"ב ע' קל"ה) הביא שהקהילות יעקב זצוק"ל אמר שאפשר ליתן לילד עד גיל 13 לשתות כוס הבדלה, ושכן נוהגים. ולכאור דלא במשנ"ב הנ"ל, ויעו"י ספר "קרא עלי מועד" ע' נ"ב ששאל על כך את הגר"ח קניבסקי שליט"א, והשיב לו "בזמננו גם בן י"ג אינו יודע להתאבל".

(צ"ז) יעו"י "ארחות רבינו" (ח"ב ע' קל"ה מהקהילות יעקב זצוק"ל) שצריך עכ"פ קטן כזה שמבין שהמבדיל מוציא בברכתו.

(צ"ז) והגר"ש אויערבאך זצוק"ל הורה שצריך ליתנו לילד כזה אשר שמע את ההבדלה לשם הבדלה ולא למי שכבר שמע הבדלה מאחר (חכו ממתקים; עמ' שנב, ששמע מהרה"ג רבי מ"מ היילר שליט"א).

(צ"ח) דכל מה שהותר הוא רק לצורך שבת, ואין האיסור רק במעשה הלבישה עצמה כ"א במה שלבוש בגדי שבת, כדחז"י גבי מילה במשנ"ב תקנ"ט ס"ק ל"ד דלאחר המילה צריך לפשוט בגדי השבת, וה"ה בשבת.

תלמוד תורה

◇ "נתן נפשו על כל דקדוק ודקדוק ממאמרי חז"ל, ללמוד וללמוד ולקיים את כל דברי תלמוד תורתם, כמעט נפשו יצא עליהם" (הנאמן רבי אברהם זצ"ל, על אביו הגר"א מוילנא וישיא בהקדמה על שנות אלוהו סדר דרעים).

סעודה ראשונה

קלה. המנהג הטוב ביותר הוא: לאכול סעודה ראשונה קודם חצות היום או סמוך לאחר חצות היום, ואח"כ סמוך לשקיעת החמה (לפני השקיעה) לאכול סעודה מפסקת, וכשנהוג בדרך זו יכול להרבות בסעודה ראשונה (דמ"מ עד זמן סעודה מפסקת לא יהא כ"כ שבע). אכן מי שאוכל סעודה ראשונה סמוך למנחה (ולאחר מנחה בסמוך לה אוכל סעודה מפסקת), אי"ו נכון להרבות בסעודה ראשונה בכמה מיני תבשילין ^(צט) ^(ק), וי"א דאם הוא מכוון באכילתו לשם שמים [היינו כדי שלא יזיק לו התענית] יכול להרבות קצת בסעודה ראשונה, ומ"מ יזהר שלא ימלא כל שבעו (כדי שיוכל לאכול אחר מנחה סעודה מפסקת באופן שלא תהא אכילה גסה ועראי). ומי שיכול לסגף עצמו, ויודע בעצמו שאין התענית מזיק לו, ומחמיר על עצמו ואינו מרבה אף בסעודה ראשונה, נקרא קדוש (יעוי' רמ"א תקנ"ב ס"ט מג"א ס"ק י' ומשנ"ב ס"ק כ"ב ושע"ז אות י"ח) ^(קא).

◇ "סעודה של קודם סעודה המפסקת היא כמו סעודת יום, ויכוון דאנו בטוהים שיחפכו חכמ"ה לששון ולשמחה" (מועד לכל חי סי' ב"ט).

סעודה המפסקת

קלז. אי"צ לחלוץ מנעליו בשעת הסעודה (דאין אבילות נוהג עד הלילה) (רמ"א תקנ"ב ז', ומשנ"ב סק"ח).
קלז. אע"פ שמדינא אפשר שלא לאכול סעודה המפסקת כלל, מ"מ מנהגן של ישראל תורה (מקור חיים תקנ"ב א'), וכמו"כ מקיים בזה ג"כ מצוה [שע"י שאוכל סעודה זו בשפלות, ועל הארץ, **יזכור חורבן הבית ויצטער עליך**] (טור ובאר היטב סו"ס תקנ"ב, כה"ח שם סק"ו, הלכות חג בחג ביהמ"צ ע' ק"ח ^(קב)).
קלח. אף מי שיועד שלא יתענה בתשעה באב מפני חולי וכדו' מ"מ יאכל סעודה המפסקת (הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' ת"ל, ושבט הלו"ח ח"א סי' פ"ג).
קלט. אסור לאכול בסעודה המפסקת (כשהיא אחר חצות היום ^(קב)) שני תבשילים, (כדי להרבות אבל ולזכור חורבן הבית ולהצטער עליו) (שו"ע תקנ"ב א' ומשנ"ב סק"א).

קמב. מותר לאכול גבינה וחמאה (ולא חשיבי כתבשיל) (באר היטב שם ס"ק ה'), ומותר למרוח אותם ע"ג הפת (וכדכ' הטור הנ"ל דמותר ללפת הפת בכמה מיני פירות חיים, וה"ה בזה) (שעה"צ תקנ"ב סק"ח, הל' חג בחג ע' ק"ה) (קדא).

לקמד. ו"א דמים מבושלים אין דינם כ'תבשיל', אפי' שיש בהם סוכר מבושל, וכמו"כ קפה או תה לא חשיב 'תבשיל' לענין זה (ק'). (מחזיק ברכה להחיד"א הובא בשע"ת ריש סי' תקנ"ב), וכן המנהג שאוכלים ביצה ולאחמ"כ שותים תה או קפה (הלכות חג בחג בין המצרים ע' ק"ה). וי"א דאין לשותות תה או קפה בסעודה זו מלבד במקום חולי (זרע אמת הובא בשע"ת שם (ק')).

קמו. אין לשתות בסעודה זו שיכר או שאר משקאות חריפים. אכן אם הוא חלש [וזקוק לשיכר], או שהוא רגיל לשתות בכל סעודה שיכר, מותר לו

וְדַרְכֵי מֹשֶׁה (תקנ"ב ס"ק ז') כתב בסוף דבריו "מ"מ שומר נפשו ירחק מזה (להרבות בסעודה ראשונה) כי כדאי הוא בית אלוקינו לאבר עליו סעודה אחת בשנה, ודי שיאכל האדם כפי צרכו ... ולא להרבות בסעודה כלל" עב"ל.

(קב) ובתרומת הדשן (ס' קנ"ב, והביאו הגר"א בביאורו על השו"ע תקנ"ב ז') דסעודה זו במקום אנינות ודומה כמי שמתו מוטל לפניו, ותשעה באב במקום אבילות.

(קג) דקודם חצות היום מותר לאכול שני תבשילין אפי' אם אינו חושב לאכול עוד סעודה (יעוי' לשון שו"ע תקנ"ב א' ושם ט').

(קדו) הגהה בשו"ע (תקנ"ב ב) כתב דגם תבשיל הנעשה מדובר שנאכל כשהוא חי, אף הוא בכלל "תבשיל" לענין דין סעודה מפסקת הנ"ל, וכתב ע"ז במשנ"ב שם סק"א "ראף לענין בישולי עכ"ם אין שם תבשיל עליו, **בגון חלב שנתבשל** וכיוצא, לעניננו אסור וכו', ויליע בכוונת המשנ"ב, אם רק מביא דוגמא לדבר שנאכל כמות שהוא חי וכוונתו ראע"פ שחלב בישראל לענין בישולי עכ"ם כיון שהוא נאכל חי, מ"מ לענין סעודה מפסקת גם דברים הראויים להאכל חיים ונתבשלו חשיבי "מבושלים" – ונתבשל וירקו לא יתקחו. – אבל חלב שנתבשל לא יחשב בישראל לענין סעודה מפסקת, או"ד כוונתו גם לומר דחלב שנתבשל דינו כתבשיל לענין סעודה מפסקת. – ואי נכא כצד אחריו גבינה וכוונתו בזמניו שעוברים תהליך פסטור חי דינם כתבשיל.

(קז) דמושקה שחיממוהו או הרתיחוהו לא מיקרי תבשיל, וכמו"כ אינו לתענוג, שכולם רגילים בו.

לשתות שיכר אף בסעודה המפסקת, אבל מ"מ אין להקל לשתות שאר משקאות חריפים (אליה רבה תקנ"ב ס"ק ז).

קמז. נהגו לאסור לאכול דגים בסעודה זו (קט) (שו"ע תקנ"ב ב' ומשנ"ב ס"ק ר), ויעזר הערה (ק).

קמח. מי שיכול לא יאכל יותר מפת חריבה במלח וקיתון של מים (חוץ מהביצה) (שו"ע תקנ"ב ו'), וממעט בשתיה ממה שרגיל לשתות, שאם רגיל לשתות 4 כוסות, ישתה 3 כוסות (רמ"א שם ס"א ומשנ"ב שם ס"ד) ומ"מ יזהר לאכול ולשתות מספיק באופן שיוכל לסבול התענית (משנ"ב סקט"ו).

קמט. בסעודה זו יש להתנהג בפרישות, ועל כן לא יאכל אחר סעודתו צנון ומליח דברים שנוהג בהם בשאר פעמים (רמ"א תקנ"ב א'). וה"ה יש להמנע (גם בתוך הסעודה) מאכילת מלפפון חמוץ ושאר מיני חמוצים וכבושים ולפתנים וכיוצא באוכלים להנאה יתירה ובאים לגרור תאוות המאכל (ק"א), אכן ודאי מותר ליתן מלח או תבלין לתוך התבשיל שאוכל בסעודה זו (יעזר ש"ע שם – הלכות חג בחג 'בין המצרים' ע' ק"ו).

קנ. י"א דאין לאכול מיני מאפה (עוגות וכיוצא) בסעודה זו (משום שהוא מאכל חשוב שאוכלים אותו לתענוג) (שו"ת התעוררות תשובה (ק"ב) ח"ג ס"י שמ"ט).

קנא. יש לנקות השולחן ולהדיח הכלים תיכף אחר האכילה, כדי שלא יצטרך לעשות זה בלילה, שאי"ז נכון לעשותו אז שלא יסיח דעתו מן האבילות (נטעי גבריאל נ"ב כ"ה, ויעזר רמ"א תקנ"ד כ"ב ומשנ"ב תקנ"ט ס"ק מ"א וביה"ש ד"ה עד, ויעזר עוד במקור חיים סוף ס"י תקנ"ד שכתב "אין לשפחה להדיח ולשפשף הכלים במוצאי שבת שהוא ליל תשעה באב").

קנב. נוהגים לאכול ביצה קשה (שהיא מאכל אבלים) (רמ"א תקנ"ב ה', ומשנ"ב ס"ק י"ג (ק"ג)), וקרה (מג"א שם ס"ק ו', א"ר ס"ק ו', שלחן שלמה ס"ק כ"ה ס"ק ל"ג וערוך השלחן דין ה' (ק"ד)).

קנג. הנוהגים לאכול ביצה וכהנ"ל, יש להם לזכור שביצה חשיב כתבשיל אחד, ועל כן אם אכלו כבר מין תבשיל אחד בסעודה, אסור להם לאכול ביצים וכ"ש דאסור להפסיק ביניהם בברכת המזון (קט"ו) (פרי"ח ב"ליקוטים" שבסוף חיבורו תקנ"ב ה'. ובחיי אדם קל"ד א' ומשנ"ב תקנ"ב ס"ק י"ד).

קנד. יש מחמירין אחרי אכילתן לטבול פת באפר ולאכול (רמ"א תקנ"ב ס"ו), ויש שנהגו לטבול הביצה באפר (יעזר מועד לכל חי ס"י י' אות כ"ט, וכן נהג הגרש"ז אורעבאך זצוק"ל לשרוף נייר בסעודה המפסקת ולטבול ביצה באפר ולאכול – "שלמי מועד" ע' תפ"ט), ויאמר "זהו סעודת ת"ב" (ירושלמי פ"ד ה"ו, והובא במשנ"ב שם סקט"ז).

ישיבה ע"ג קרקע ושלא ישבו יחד

קנה. נוהגים לישב בסעודה מפסקת על גבי קרקע (כדי שתהא סעודה שפילה) (שו"ע תקנ"ב ז', ומשנ"ב ס"ק י"ז), וע"פ הקבלה צריך להפסיק בינו לבין הקרקע בבגד שאינו מיוחד למלבושיו או בשק (או בכל דבר שחוצץ) (מהר"ש שער אריה וברכ"י הו"ד בשע"ת תקנ"ב ס"ק ח ובכה"ח סקל"ט (קט"ו)). ואדם חלוש יכול להניח כר מתחתיו (פמ"ג א"א ס"ק ד' והו"ד במשנ"ב שם ס"ק י"ז) (ק"ז).

קנו. יאכל הסעודה מפסקת במקום שאינו רגיל לאכול בו בשאר ימות השנה (גליין רעק"א תקנ"ב ז'). וישב בדאבת נפש, שלא ינהג בשמחה (מג"א תקנ"ב סק"ד (ק"ח)).

קנז. יש להזהר שלא ישבו שלשה לאכול ביחד סעודה מפסקת (כדי שלא יתחייבו בזימון) אלא כל אחד ישב לבדו, זה בזוית זו וזה בזוית זו, ויברך לעצמו (שו"ע תקנ"ב ס"ח), וי"א דטוב שיזהרו שלא יהיו רואים זה את זה (כה"ח סקמ"ד). ובדיעבד אפילו אם ישבו שלשה לא יזמנו דלא חשיב קביעות (מג"א סק"ט ומשנ"ב סק"ט).

קנח. לכתחילה נכון להתנות בשעת סעודה המפסקת בפה או בלב שאינו מקבל עליו התענית עד בין השמשות, ומ"מ אף אם לא התנה זאת מותר לחזור ולאכול אחר הסעודה (אפי"ו אם גמר בדעתו שלא לאכול, ובתנאי שלא קיבל להתענות אפי"ו בלב, כ"א רק גמר בדעתו שלא לאכול) (שו"ע תקנ"ג ס"א ומשנ"ב ס"ק ב).

◊ כתב הרמב"ם (פ"ה סתעניות ח"ט, ומקורו בנפ" תענית ל). "...הסידים הראשונים כך היתה מידתן, ערב תשעה באב היו מביאין לו לאדם לבדו פת חריבה במלח ושורה במים, ויושב בין תנור לכיריים (מקום 'מנוול' בבת – רש"י תענית ל) ואוכלה ושותה עליה (עיינה) קיתון של מים בדאגה ובשממון ובביה כמי שמתו מוטל לפניו, ובזה ראוי להכמים לעשות או קרוב מזה" עכ"ל.

◊ כתב בספר זכרון למשה (פ"ד) שפעם אחת בערב תשעה באב אחר הצות היום ראה שהחת"ם מתבודד בחדר מיוחד, ועלתה בידו להציץ בין החרכים, ומה נורא המחזה אשר ראו עיניו, איש אלוקים היה יושב ומקונן, לפניו מונח ספר אחד ובידו כוס, עיניו היו זולגות דמעות, והושיט את הכוס בכל פעם לקבלם עד שנתמלא על גדותיו, וכאשר אכל את הסעודה מפסקת על הקרקע, נטל את הכוס הלזה לקיים מה שנא' (תהילים פ"ו) "האכלתם לחם דמעה ותשקמו ברמעות

(קט) דאיכא דוכתא דדגים בכלל בשר (כבייד ר"ז ח), ועוד דהוא עולה על שולחן מלכים ושמחה הוא לאיש באכילתו (מג"א תקנ"ב ס"ק ב' והו"ד במשנ"ב שם ס"ק ו').

(ק) וי"א דאין מנהג לאסור דגים (לבדו תקנ"ב – ב, א"ר שם ס"א, בגדי ישע ס"ב, ויעזר עוד משנ"ב שם ס"ק י' דיש מקומות שלא נהגו לאסור דגים). ובספר "בירור הלכה" (ע' רצ"ג) הביא דהרבה ראשונים הזכירו דגים לענין ב' תבשילין, הלא המה: הרמב"ן בתורת האדם, והר"ן בסוף תענית, ותלמיד הרמב"ן, ריטב"א, המכתם, מאירי בתענית שם, וארחות חיים (הל' תשעה באב אות ו'), וספר הגייר (הל' ט' באב ע' קכ"ו), דמשמע דאם אוכל דגים לחודיה מותר לכתחילה, ועל כן סיים שם דנראה דבשעת הדחק יש להקל לאכול דגים בסעודה המפסקת.

(קא) שיירי בנה"ג, שכתב לאסור לאכול קישואין (מלפפונים) שכובש במים או במלח או בחומץ אף כשאוכלם בתוך הסעודה (והובא בשערי תשובה ריש ס"י תקנ"ב), וה"ה שאר מיני חמוצים וכבושים וכיוצא. – הלכות חג בחג ביהמ"צ ע' ק"ו.

(קב) להג"ר שמעון סופר זצוק"ל בן ה"כתב סופר" זיע"א, ושם כתב דאם עוגות אלו הם "פת הבאה בכיסנין" (יעזר קס"ח ז) אסור לאוכלם לאחר שאכל תבשיל אחד, מדין האיסור לאכול ב' תבשילין, דהרי פשוט דאין חילוק בין שני תבשילין או שני מיני מאפה, אלא דאפילו אם הם פת גמור ואי"ז 'פת הבאה בכיסנין' האמיתית, מ"מ אסור לאוכלם בסעודה המפסקת, משום דהם לתענוג וכמו המנהג לאסור אכילת דגים עכ"ל.

(קג) אכן במעשה רב להג"ר א"א זיע"א (אות קצ"ח) איתא שלא נהג לאכול ביצים כלל בסעודה זו.

(קד) משום שביצה חמה מרבה הזרע (פמ"ג א"א ס"ק ו'), וה"ה ביצה מגולגלת (שאינה קשה) (תוספות חיים על החיי אדם ריש כלל קל"ד).

(קט) דהוי ברכה שאינה צריכה, ועוד שנמצאת נפקת תקנת חכמים שלא יאכל אדם ב' תבשילין (פרי"ח ב"ליקוטים" שבסוף חיבורו תקנ"ב ה'. ובחיי אדם קל"ד א' ומשנ"ב תקנ"ב ס"ק י"ד הוזכרו רק הטעם הראשון).

(קז) ויעזר ביה"ח שם (סקל"ט) דעיקר הענין הוא שלא לישב על קרקע שאינה מרוצפת באבנים, אבל בקרקע המרוצפת ליכא חששא, ומ"מ סיים שם דהיכא דאפשר יש להתמיר שלא לישב ע"ג קרקע, אפי"ו אם היא מרוצפת, כ"א רק ע"י הפסק בגד או שק וכדומה.

(קח) ומי שאינו יכול לישב ע"ג קרקע, ישנה את מקומו (מועד לכל חי י' ל"ה).

(קח) גדול אחד שליט"א פ"י ד'דאבון נפש' אין הכוונה להיות בצער, כ"א רק עיקרו שלא יהיה בשמחה והיינו להיות בריצינות וביאר דוהו כוונת המג"א "שלא יהיה בשמחה" עכ"ל. ויל"ע דבמקמ"א מצינו דהוי לשון צער, יעזר ויקרא כ"ו ט"ז "והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עיניים ומדיבות נפש" ושם בתרגום אנקלוס "ומפחן נפש". ויעזר עוד שם ברש"י "וידאבו הנפשות של משפחתו במוותו", וכמו"כ בשבת קכ"ז ע"ב כתב רש"י על "בפחי נפש" – "בדאבון נפש", וכמו"כ בפייטן בתפילת מוסף של יוה"כ בסדר העבודה "הלא למשמע אוון דאבה נפשני", ובקינה הראשונה ביום ת"ב (קנה ו') "שפתי משורירי דביר דממו להדאיבני" (את שיר הלויים המשוררים בהיכל ד' השתיקו כדי לצערני). ובבאר היטב תקנ"ב ס"ק י"א כשהביא את המג"א כתב "ישב בדאגת נפש".

שליש" עכ"ל.

◇ **"בסעודה המפסקת יאמר כל ב"ב לאשתו ובני ביתו: 'בזה חיים נחרב בית קדשינו ותפארתנו זה כך וכך שנים בעונותינו הרבים'"** (מקור חיים תקנ"ב סי' ג בשם היוסף אומין אות תתע"ה (קט)).

◇ הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל אף על פי שבכל ימות השנה לא נהג לומר מזמור "על נהרות בבל", מ"מ בסעודה המפסקת נהג לאומרו קודם ברכת המזון מתוך התעוררות רבה (דהלכות שלמה" ע' תכ"ט הע' 5).

◇ **יוהר לבון בראוי בברהמ"ז בברכה השלישית על מלכות בית דוד ובנין ציון וירושלים** (יבשה"ע).

קנט. לאחר הסעודה (עד שקיעת החמה) מותר לישב על ספסל (גבוה, כרגיל) (משנ"ב תקנ"ב סק"ח).

קס. אם לאחר שגמר סעודתו קיבל על עצמו שלא לאכול עוד, מיד אסור ג"כ ברחיצה וסיכה (אבל לא בנעילת הסנדל) (משנ"ב תקנ"ג סק"ד).

קסא. אין לאכול בערב ת"ב סמוך לכניסה לתענית מיני מתיקה שישאירו טעמים ברוק (יעו"י משנ"ב סי' צ' סקמ"ה).

חליצת המנעלים

קסב. חולץ נעל שמאל תחילה ואח"כ נעל ימין (שו"ע סי' ב' סעי' ה).

◇ כתב ביסוד ושושר העבודה (שער התשיעי פ"ב) **"אחר סעודה המפסקת קודם שילך לביהב"ג, יקבל על עצמו התעניות ויחלוץ נעלו מעל רגלו ויאמר בזה הלשון 'הריני מקבל עלי תענית של תשעה באב באמילה ושתיה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותח"מ כפי שציווני חכמינו ז"ל, והריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה ולא תעשה שציווני יוצרי ובוראי ... (קפ) ואני מקבל עלי המשה עיניוים אלה להתאבל ולקנות על חורבן ביהמ"ק ועל גלות השכינה הקדושה ועל גלות ישראל עם קדוש ועל הריגת הצדיקים בשעת החורבן, ויאמר נוסח זה בשברון לב מאוד"**.

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

הלכות תשעה באב

◇ **"בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בחיבל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי"** (וקבעו הצום בתשיעי משום דאתחלתא דפורעניא עדיפא) (שו"ע תקנ"ח סי' א' ומשנ"ב שם סק"א).

◇ **"המקנות על חורבן הבית מכפרים עונותיו, וזוכה לאריכות ימים, ובניו לא ימותו בחייו, וראה זרע יאריך ימים"** (ימועד לכל חי' סי' י' סעיף ס"ז בשם ספר קטורת).

◇ איתא במסכת דרך ארץ זוטא (פ' השלוש) **"אמר רבי יהושע בן לוי, אמר להם חקב"ה לישראל אתם גרמתם להחריב את ביתי ולהגלות את בני, היו שואלים בשלומה ואני מוחל לכם"**.

◇ **"תיקון לפגם הראות לבכות על אדם כשר ועל עוונותיו ועל חורבן בית המקדש, פלגי מים ירדו עיניו, ובה זוכה לחזות בנועם ד' ולבקר בחיבלו"** (פלא ויעין" ערך ראה).

◇ הגר"י סלנטר זצ"ל אמר: **יש את האפשרות להתעלות ברוחניות בט' באב לא פחות ממה שאדם מסוגל להתעלות ביום הכיפורים וא"כ יש לנצל בראוי ימים אלו לעבודה ד' ע"י שנלמד ונבין ענין האבילות על ירושלים וכיצד היה מבטם של חכמינו ז"ל על אבילות זו** (שפתי חיים חז" ע' רצ"ד).

◇ **"הנביא ישע"י (כ"ט) זועק 'ותחי וראתם אותי מצוות אנשים מלומדה', הרי לא דיבר הנביא על ביטול המצוות לגמרי ח", כי אם על המצוות עצמן שקיומן הוא בדרך מלומדה, אבל עכ"פ שייכים אנחנו להמצוות כולם ומקיימים אותם, אם בתורה – הרי עוסקים אנו בתורה ושוקדים עלי' ואם כי ודאי דתורתנו שלנו רחוקה כרחוק מורה מעבר לא רק מתורת התנאים והאמוראים, שאין לנו אפי' השגה בעסק תלמודי של אב"י שגם דברים קלים נחשבו לו למכשלים ממשנתו כמו שאמר (בעירובין ס"ה א') שאם שלחתו אמו לשלוחת קטנה, כבר לא הי' יכול ללמוד, אלא רחוקים אנו גם מתורתו של השאנת אר"י שאמר שאם גלותו גרסה לו לרגע אחד של הפסק מחשבה מחשבת התורה, הרי ודאי שכבר אי אפשר להמשיך בזה וצריך להפסיק גלות – עכ"פ יש לנו שייכות מועטת לתורה ולומדים קצת, זה בכת וזה בכת) וכן הוא בשאר המצוות וביראת ה', במעשים טובים ומידות טובות, שאע"פ שהוא בדרך מלומדה עכ"פ הרי יש איוו שייכות להמצווה. **אבל יש מצוות שנדמה שבטלו מאיתנו לגמרי ח", ואין לנו שום שייכות אליהם, אחת מהן זוהי מצות האבילות על בית ה' ועל עם ה' שנפלו בחרב, שנשכחה מאיתנו לגמרי, וגם בדרך מלומדה לא מקיימים, ואולי בתשעה באב כשמקוננים קהלות מרגישים משהו מלומדה, אבל נראה להלן שאין זה מספיק בשביל אבילות על ביהמ"ק ועם ה', וא"כ אין לנו שום הרגשה באבילות על ביהמ"ק, ואם כל מצות שקיומה הוא מלומדה, בא ע"ז ח"י העונש הנורא של ואבדה בית חכמי ובינת נבונים תסתתר, כמה נורא הדבר כשנתבטלה המצוה לגמרי ח".** ואם בכל מצוה שבטלה, חמור הדבר מאוד, הרי שעל ביטול מצות אבילות אמרו חכמינו ז"ל בתענית ל' ב' מדברי קבלה, כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה כשמתחתה **ושאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה שגא' שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה, וא"כ מלבד חומר ביטול מצוה יש בזה משום אינו רואה בשמחתה ח".** ובגוטינן נ"ז א' אמרו על חורבן טור מלכא א"ל אב"י לרב יוסף ומאחר דהו צדיקים כולי האי מאי טעמא איענוש, א"ל משום דלא איאבול על ירושלים, ומייתי למקרא הנ"ל שישו איתה משוש כל המתאבלים עלי'. **נורא, שעיר גדולה כטור מלכא שהיו בה שישים ריבוא עיירות ובכל אחת מהן היו כיוצאי מצרים ובשלושיה מהן כפלוים כיוצאי מצרים – עשרות אלפי מליונים, שהיו "צדיקים כולי האי" לקן בעונש איום כזה של החורבן, על שלא התאבלו על ירושלים שחרבה קודם להם** (ואע"פ שהיו להם מענות על אנשי ירושלים שהצירו להם חרב כדאיתא במדרש יעו"י מדרש"א כאן) **ואם עד כדי כך מנוע חומר ביטול מצות האבילות על ירושלים, איך יתכן שאצלנו נשתכחה ונתבטלה המצוה הזו לגמרי ח".** אמנם הדבר פשוט, אין אדם מתאבל אלא אם מרגיש גדול האבירה וההפסד, ולהרגיש זאת יכול רק מי שהוא לו איזה דבר טוב והכיר במהותו ובטובות, ואח"כ אבד ממנו הדבר ההוא, שאז יודע הוא להעריך נכונה את החסרון וההעדר, ומתוך כך בא להתאבל עליו, אבל אנחנו הרי לא יודעים מהי ירושלים, כי נולדנו בגלות ולא ראינו את ירושלים בתפארתה, לא ראינו את בית המקדש על מכונו, לא ראינו את הסנהדרין במקומם, לא ראינו את הנביאים והחכמים, ואין אנו רואים כי אם מעט תורה ומעט מצוות, וא"כ בין ברוחניות בין בגשמיות אין לנו השגה כמה שהי' בזמן הבית, ואם איננו יודעים מה חסרנו איך נבוא להתאבל על ירושלים. ומאחר שלא ראינו, עלינו להתבונן על מה שהי' לעם ישראל בארץ ישראל ובירושלים, ומאידך מה שחסר עתה, כדי להרגיש האבילות ולקיימה לבח"פ בדרך מלומדה בכל המצוות" (הנאמן רבי משה שמואל שפירא זצוק"ל – זהב משבא ח"ב ע' ק"ה).**

◇ **גם מאלה היקרים הקשורים יותר לתורה ולמצוות מלדברים גשמיים, יש שאינם מטריחים עצמם להפש במקראות ולהתבונן בדברי חז"ל ורבותינו הראשונים והאחרונים ז"ל, לדעת מה באמת אבדנו מהמת חורבן בית מקדשנו... אנחנו בני ישראל, אם אין אנו לומדים ומתבוננים בעניני ביהמ"ק, וירושלים עיה"ק, וארצנו חק, אשר עיני ד' אלקינו בה מראשית השנה ועד אחרית שנה, אין אנו יודעים מה שאבדנו. וא"כ, איך נתאבל על אבדה כאשר לא מודעת לנו גודל ערכה וחשיבותה, אמנם חז"ל ברור ידברו – כל שאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה. רחמנא לצלן.**

ונוסף על החובה להתאבל על החורבן, חובה עלינו גם לחזור בתשובה על עוונותינו ועוונות אבותינו שגרמו את החרבן והגלות, וז"ל הרמב"ם בהל' תענית (פ"ה), **יש ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהם כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה. ויחי זה וזכרון למעשינו הרעים, ומעשה אבותינו שהי' כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. שבזכרון דברים אלו נשוב לחיטוב, שגא' (ויקרא כ"ז ב') התוודו את עוונם ואת עוןן אבותם וגו'. עכ"ל. ודרמב"ם חולץ ומונה שם צום גדלי', עשרה במכת, י"ז בתמוז, וט' באב, ומה שאירע בהם, ע"ש. והרי אמרו בירושלמי יומא (פ"א ה"א) כל דור שאינו נכנה (המקדש) בימיו, מעלין עליו כא"י הוא החריבו. רח"ל. גם ענין זה, לפשפש במעשינו וכו' בד' צימות הנ"ל, נחלש מאוד בדור האחרון. ד' ירחם.**

(קט) ז"ל ה"יוסף אומין": **"מנהגי לומר לבני ביתי בסוף סעודה המפסקת בשברון לב, בעונותינו עתה כך וכך שנים לחורבן בית מקדשינו"**. – ומנהג זה הוזכר כבר בספר 'כפתור ופרח' לרבינו אשתורי הפרחי מרבותינו הראשונים זיע"א (פרח נ"א), ז"ל "אנו רגילים בארץ כנען להזכיר בקהל חשבוננו והיינו חשבון שנות החורבן כל ליל ט' באב מפני עגמת נפש".

(קב) היא מצוה מדברי נביאים (יעו"י משנ"ב תקמ"ט א'), ומקיים בזה ג"כ מצות עשה לשמוע לדברי חז"ל (ושנאמר ע"פ התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה (דברים ד' ז"א). ונאמר (שם ל"ב ד') **"שאל אב"ך ויגדך וקניך ויאמרו לך"** ומצות לא תעשה שלא להמרות פי חז"ל (ושנאמר "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל"ו (שבת כג. – סידור "אור השנים" ע' ג' גו' תרי"ו).

והאמת הוא שהרצח לקרב את עצמו לקיום חובות הימים האלה, העצה הטובה ביותר היא ללמוד את הלכות ט"ב וד' צומות, עם מקורותיהן במשנה ובגמ' סוף מס' תענית, והראש והרמב"ם וטור עם בית יוסף והש"ע. וכן כתב הגה"ק ר' ישראל זצוק"ל מסאלאנט (אור ישראל סי' ד), ז"ל ירגיל האדם את עצמו בלמוד פוסקים, ובחנינו לדיון השייך לו ללמוד ממקורו. (פי' הגמרא והמפרשים ד"ל), ויעמיק היטב, לפי כוחות תבונתו, ודבר זה עושה קנין בנפשו לשמרה, כמעט יותר מהתבוננות היראה, אכן גם מהתבוננות היראה אל יחול, ואם אין תורה אין יראה, ואם אין יראה אין תורה (אבות ג' כ"א). עכ"ל. וכ"כ מרן בעל חזון איש זצוק"ל (עניני אמונה ובטחון פ"ג סי' ד), עמל התורה מנחיל אהבה נפרדת ומסירות נפש לקיום פרטי המצוה של הלכה זו שהוא עמל בה. ומוסרי כליותיו ייסרוהו לדעת כי לכך נוצר. ע"כ. עוד שם (סי' ט) "והעיקר שברפואת תחלואי הנפש האלו, הוא העיון בהלכה, הדק היטב, בכל פרטי פעיפי, עד שירישו בקרבן אהבת הדין במחלטה" (הגר"ש ברעוזה זצ"ל בהקדמה לספרו "יבנה המקדש").

חיוב קטן בתענית

קסג. קטנים עד י"ג שנה ויום א' (וקטנה עד בת י"ב שנה ויום א') אינם חייבים אפילו לא בתענית שעות (משנ"ב תקנ"ג ס"ק ה') ומ"מ אם יש להם דעת להתאבל ראוי לחנכם שיאכלו רק מאכלים פשוטים כדי קיום הגוף כדי שיתאבלו עם הציבור (משנ"ב שם).

◊ סיפר הגרמ"ד סולאוויצקי שליט"א שפעם ה'פני מנחם' מגור זצוק"ל לפני הגיעו לגיל בר מצוה הסתפק אם לצום בת"ב או לא, ואמר לו אביו ה"אמרי אמת" זצוק"ל שישאל להגר"ז זצוק"ל, ושאלו, ואמר לו שילדים אינם צריכים להחמיר. – ובט' כאב בבוקר נשמעה דפיקה על דלתו של האדמו"ר מגור זצוק"ל וה'פני מנחם' זצוק"ל פתח את הדלת, וראה את הגר"ז זצוק"ל עומד שם. ושאלו "האם כבר אכלת?" ואמר לו שכבר אכל. אבל הגר"ז זצוק"ל צוה לחכות לו ביצה, ולאכלו בפניו..." (עובדות והנהגות לבית ברוסך ח"ב עמ' ל"ג).

קסד. אף הצריך לאכול בתשעה באב (כגון חולה וכיוצ"ב) לא יענג עצמו בבשר ויין רק כפי מה שצריך (משנ"ב תקנ"ג ס"ק ה').

◊ "חמשה דברים אירעו את אבותינו בתשעה באב: נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה, ובזה היום נלכדה עיר גדולה וביתר שמה, והיו בה אלפים ורבבות מ ישראל ונפלו כולם ביד הערבים ונחרגו כולם, והיתה צרה גדולה כמו חורבן ביהמ"ק, ובו ביום חרש טורנוסרופוס הרשע את ההיכל ואת סביביו לקיים מה שנאמר "ציון שדה תחרש" (תענית כו. משנ"ב סי' תקמ"ט סק"ב).

ליל תשעה באב

קסה. אי"צ לשנות מקומו בת"ב (רמ"א תקנ"ט ס"ד) (קכא).

ישיבה על הקרקע

קסו. ישב על הארץ (שור"ע תקנ"ט ג') (וע"פ הקבלה יניח בגד שאינו לבוש בו להפסיק בינו לבין הקרקע – שערי תשובה תקנ"ט). וכשיושב על עץ וכיוצ"ב שאינו גבוה טפח הוי כיושב ע"ג קרקע (כף החיים שם סק"מ).

קסז. מי שקשה לו לישב על הארץ, יכול לישב על ספסל (או כסא) נמוך (משנ"ב תקנ"ט סק"א). ואי"צ לדקדק שיהא בשיעור פחות מג' טפחים לארץ, אלא העיקר שיהיה ניכר שהוא קטן וסמוך לארץ ("ארחות רבינו" ח"ב ע' קל"ח מהחזו"א והקה"י זצוק"ל, וכ"ד הגר"ש אלישיב זצוק"ל – הלכות חג בחג הלכות ומנהגי בין המצרים [תשס"א] ע' קע"ג בהערה, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל שאי"צ פחות מג' טפחים אלא העיקר שיהיה נמוך – "הליכות שלמה" ע' תל"ו הערה 25).

קסח. בשעה שיושבים על הארץ (וה"ה על מקום נמוך וכיוצ"ב וכהנ"ל) אי"צ לקום מפני זקן וחכם (שכות יעקב סי' כ"ו – הובא בהג' רעק"א תקנ"ט).

מעריב, איכה וקינוח

קסט. בליל ת"ב בביהכנ"ס מדליקים רק נר אחד (או נורת חשמל אחת) לכמה אנשים, באופן שע"י הדחק יוכלו לומר לאורו קינוח ואיכה (שנאמר במחשכים הושיבני כמתי עולם) (שור"ע תקנ"ט ג' ומשנ"ב ס"ק י"ד ט"ו). וי"א דראוי לנהוג למעט בתאורה מן הרגיל גם בבית (שתהא ניכרת קצת אבילות היום) (הגר"ש אויערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' תע"ד הע' 21), אכן אי"ז מעיקר המנהג (קכב).

קע. מתפללין בנחת ודרך בכי כאבלים (רמ"א תקנ"ט ס"א).

◊ "בברכת ולירושלים, את צמח וכו' אין צורך להאריך כי צריך להוריד דמעה מאין הפונות על בנין ירושלים והחזרת קרן דוד כי הוא תכלית שלימות אנושי, ואם אין לנו ירושלים ומלכות בית דוד למה לנו חיים ... ואם מלאכי מעלה קוראים בבכי וקוניה על חורבן ירושלים, יום ולילה לא יחשו והם אבלי ציון, אין נחשה אנו ולא נבכה על חילול השם שנתחרב בחורבן ירושלים ואבדן מלכות בית דוד, ולכן אין צריך להאריך בזה ומי אשר לו רק נשמת ישראל הלא לבנו נשבר בקרבן בזכרו חורבן ירושלים וזכרון מלכות בית דוד אשר נפסק בעוה"ר" (יערות דבש ח"א דרשה א', נדפס בעלי שור ח"א סוף שער ב').

קעא. אחרי מעריב קוראים מגילת איכה (שור"ע ורמ"א תקנ"ט ב').

קעב. נחלקו הפוסקים אם מברכים על קריאת מגילת איכה "אקב"ו על מקרא מגילה" (יעו"י רמ"א ת"צ סעי' ט' ומשנ"ב שם ס"ק י"ט ושע"צ אות י"ד), והכרעת המשנ"ב (שם): דנהוג לברך עכ"פ כשכתובים על קלף אין למחות בידו ולמעשה, מנהג האשכנזים הפרושים בארץ ישראל לברך על המגילה כשכתובה בקלף (קכג) אכן מנהג האשכנזים החסידים וכמו"כ מנהג הספרדים שלא לברך כלל (כמש"כ הבית יוסף סי' תקנ"ט (קכד)).

קעג. אין מברכים על הקריאה ברכת "שהחיינו" (קכח).

קעד. י"א דבשעת הקינוח ואמירת איכה (אע"פ שאין איסור לעמוד, מ"מ) מצוה דוקא לישב על הארץ, ולא לעמוד (מועדים וזמנים ח"ד סי' שמ"א ע' קצ"א (קכו)).

(קכא) דהישיבה בקרקע עצמה הוא השנוי (לבוש תקנ"ט א').

(קכב) דעיקר המנהג של מיעוט נרות נתבאר ברא"ש סוף תענית דהוא ע"פ המדרש איכה, אמר הקב"ה למלאכי השרת מלך בשר ודם כשהוא אבל מכבה הפנסים, אף אני עושה כן, – והיינו רק במקדש מעט שהוא בית ד', ומ"מ מטעם "במחשכים הושיבני" יש נוהגים שלא להרבות האורה אפי' בבית, אלא מעט כפי הצורך (הלכות חג בחג "בין המצרים" [מהדורת תשס"א] ע' קצ"ח).

(קכג) וכן נהגו במנין של החזו"א זצוק"ל והקה"י זצוק"ל לקרוא איכה במגילת קלף ולברך על מקרא מגילה.

(קכד) דכתב שם "והעולם לא נהגו לברך כלל על שום מגילה חוץ ממגילת אסתר".

(קכה) יעו"י שור"ע תקנ"א י"ז, ופשוט דבתשעה באב בכל גוויי א"א לומר "שהחיינו", כ"א רק לעתיד לבוא כשהפוך תשעה באב למועד בב"א (הלכות חג בחג ע' קצ"ח בהערה).

(קכו) דאמירת הקינוח ואיכה היא משום מצות אבילות, וקיום אבילות הוא בדווקא כשיושב על הארץ, דרק אז מיקרי מתאבל, יעו"ש שהוכיח כן מהא דנפסק בשו"ע יו"ד שפ"ז דאבילות בעינן שבשעת ביקור המנחמים, האבל יישב דוקא ע"ג קרקע (ובשעת שינה ואבילה אי"צ) יעו"ש.

קעה. יי"א דאף הנשים שבביהכ"נ צריכות לשמוע קריאת איכה (הלכות חג בחג ע' קצ"ח וכע"ז בספר תוספות ירושלים ע' י"ח (קבו). ויי"א דנשים לא נוהגות לשמוע או לומר איכה (קבט) (ספר "הליכות ביתה" כ"ה י"ט) ויעורי' הערה (קבט).

קעו. גם מי שהוא ביחידות שאין לו מנין, אומר איכה וקנינות (חיי אדם קל"ה כ' ומשנ"ב תקנ"ט סק"ה וקיצור שו"ע קכ"ד א').

◊ קורא המגילה בבכיה וביללה (מסכת סופרים פ"ה ה"ד).

◊ **"יתחיל לקרות מגילת איכה עם הציבור בבכיה גדולה מאוד, גם התיבות בעצמם מעוררים לב האדם אל הכבי, והעיקר להכניס בליבו צער ואנינות על כל הנזכר במגילה, דהיינו על גודל צערם שהיה אז לישראל עם קדוש במיתות משונות, ובייחוד על גודל חילול שמו הגדול של בוראנו יתברך שמו ויתעלה שוהיה אז בין העמים, ובייחוד בין אותם החיילות אשר צבאו פתח בית המקדש, שנכנסו אז להיכל ה' ובית קדשי הקדשים, וקול נתנו בית ה' כיום מועד, וקרקרו שם בכל מיני שחוק והיתול ואמרו איה אלוהיכם ... ובוודאי אם יכין אדם את ליבו אל אנינות גדול ולהצטער עצמו מאוד בעת קריאת הפסוקים המעוררים על חילול שמו הגדול ית"ש, ועל השבר הגדול של עם קדוש, כי גודל כים שברם במיתות אכזריות משונות, ממילא עיניו יורידו בנחל דמעה מאין הפונות מראש המגילה ועד סופה"** (יסוד ויורש העבודה).

◊ **"ולא נגלה הקב"ה והביא פרס ומדי לעולם, אלא בשכרו של כורש שהי' בוכה ומתאנח בשעה שהחריבו העכו"ם את ביתה"ק"** (תנא דבי אליהו רבא פ"כ).

◊ סיפר רבי שלמה בלון זצוק"ל שהי' ה"הפץ חיים" דורש בליל ת"ב בציבור, והי' מפרש את כל המגילה איך היא קינה על הגוף. והי' מקדים בדברי הגר"א זיע"א על הפסוק (יחזקאל ל"ב ט"ו) "קינה היא וקוננוה". "קינה" – היא על העבר החורבן, "קוננוה" – על הגוף בעת יציאת הנשמה. ופירש **"איכה ישבה בדד העיר רבתי עם"**, דהיינו הגוף שמקדום הי' לה האפשרות ללמוד כל התורה כולה ולקיים כל המצוות, ועכשיו **"ישבה בדד"**, פטורה מכל המצוות. וכה המשיך לפרש: **"טומאתה בשוליו", למה? באשר לא זכרה אחריתה"**. (תהנות ה"הפץ חיים" עמ' קפ"ו מ"הצדיק רבי שלמה" עמ' לא).

קעז. אחר הקנינות ואיכה אומר סדר קדושה ומתחיל מ"ואתה קדוש" (שו"ע שם ס"ב).

* * *

◊ בליל ת"ב אומרים בתיקון חצות רק את "תיקון רחל" ולא את "תיקון לאה" (קל) (כהנ"ל סי' א' סק"ד, ובאר הגרש"י שליט"א דוהו משום שאין אומרים תהילים בת"ב).

קעה. יש לאדם להצטער בענין משכבו, שאם רגיל לשכב על שני כרים ישכב עתה על אחד (רמ"א תקנ"ה ס"ב), ויש נוהגים לשכב על הארץ (שו"ע שם, וכן נהג החת"ס). ואדם חלוש אי"צ להחמיר בזה אלא ישן על המיטה (משנ"ב סק"ו) **וימעט אדם מכבודו והנאתו בתשעה באב בכל מה שאפשר** (רמ"א שם).

קעט. נכון שלא לפשוט הטלית קטן בלילה, לאפוקי נפשיה מפלוגתא (דהפושט בלילה את הטלית קטן מעליו, נחלקו הפוסקים אם כשלוכשה בבוקר צריך לברך עליה [משנ"ב תקנ"ה סק"ב]) (וכן נהג הגרש"י איערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' תל"ח הע' 32).

קפ. בת"ב אסור בתשעה"מ (שו"ע תקנ"ד א'), ובלילה אפשר דאסור אף בנגיעה כנדה, וביום יש להקל (משנ"ב סק"ז). ויעורי' שעה"צ (שם אות מ"ד) דפעמים יש להחמיר אף ביום.

קפא. יי"א דנכון להחמיר בלילה שלא להושיט אחד לשני בידים (כה"ח סקפ"ה). ויש מתירין (הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" בשם להבחל"ח הגר"ש אלישיב זצוק"ל, וכ"כ בתשובות והנהגות ח"ג ס"ו סק"ח).

מדיני ועניני היום

קפג. יזכור לכוון לקיים מצות עשה מדברי נביאים שצו על התענית ומניעה מרחיצה, נעילת הסנדל וכי' (יעורי' משנ"ב תקמ"ט א') (קלא).

קפג. יש לאדם להזהר מאוד שלא יבוא ביום הצום לכלל כעס (קלב) **ועל כן כל מה שצריך לדבר עם הבריות יהא בנחת ביותר** (משנ"ב תקס"ח סק"ג).

קפד. ימעט בדיבור בת"ב בכל מה שאפשר (חיי אדם קל"ה ס"ז).

◊ כתב ביטושה"ע: **"ראוי לעורר את האדם מאוד מאוד שיהיה מזהיר מאד מהפסח הדעת מאבילות ח"ו כל היום, ויתבונן האדם גודל העונש על זה ר"ל מדאסרו חז"ל אף לימוד תורה הק' שהיובה והגית בה יומם ולילה אך בעבור שהלימוד משמח את הלב ויסיח דעתו מהאבילות, על כן אסרו חז"ל חלימוד בת"ב, ומוח תבין גודל העונש למי שמסח דעתו מהאבילות ביום המר הזה אפילו רגע אחת. לכן יזהר האדם בזה מאוד מאוד דאף בעת שלא יעסוק בלימוד בדברים המותרים בעת הליכותו מביתו לביתו"נ או מביהכ"נ לביתו וכיוצ"ב, ואף בשעה שיחיה בבית הכסא לא יסיח דעתו מאבילות, כ"א יחשוב אז גודל שברם של ישראל שהיה להם בשעת החורבן, השפיכות דמים ושאר דברים הרעים כנזכר בגמ' פ' הנוקין וכיוצ"ב. ויצטער בליבו הרבה על זה, והענינה לכך שיהיה מלדבר עם שום אדם כל המעת לעת. ובוודאי מי שנוהר מלחסיח דעתו מהאבילות כל המעת לעת יזכה לראות בנחמת ציון כמו שאמר הכתוב שישו אתה מושש כל המתאבלים עליה"**.

קפה. ימעט אדם מכבודו והנאתו בת"ב בכל מה שאפשר (רמ"א תקנ"ה ס"ב).

◊ נהגו רבים בירושלים לילך ביום תשעה באב במלבושים ישנים ובלתי מהודרים לעוגמת נפש (וכן נהג הגרש"י איערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' תל"ד הע' 21).

(קבו) ע"פ מסכת סופרים פ"ח ה"ד (הובא בטור תקנ"ט) דכתב שם דמתרגמים המגילה "לפי שיבינו בו שאר העם והנשים והתינוקות, **שהנשים חייבות** לשמוע קריאת ספר כאנשים", ובכל בו הלכות תשעה באב "ומקוננים שם עד רביע הלילה, האנשים בביהכ"נ שלהם, והנשים בביהכ"נ שלהם", וכן ביום מקוננים אנשים לבד, ונשים לבד עד קרוב לשליש היום" ע"כ.

(קבח) דהא המג"א רפ"ב ס"ק ו' כתב דמהמסכת סופרים הנ"ל משמע דאשה חייבת לשמוע קריאת התורה בכל שבת, ומ"מ במשנ"ב ס"ק י"ב הביא דאין נוהגות הנשים להזהר בזה – והי"ה בקריאת או שמיעת איכה. ויעורי' עוד בערוך השלחן רפ"ב י"א דכתב דאין כוונת המסכת סופרים דהוי חיוב גמור, אלא רק דומיא דתינוקות, שהרי אשה פטורה מתלמוד תורה, ועוד שאין לך זמן גרמא יותר מזו... אלא כוונתו על דרך המוסר שבזמן שהיו מתרגמים, שנכון לתרגם לפניהם ולפני התינוקות להשריש בליבן יראת ה' ואהבתו יתברך, והביא שכ"כ הפרישה. עכ"ד. וכע"ז כתב החיד"א עמ"ס סופרים דכוונת המ"ס "חייבות" היינו מנהג טוב, וכע"ז במטה יהודה רפ"ב ס"ק ו' דלשון המסכת סופרים "חייבות" הוא רק לזהירות בעלמא, והביא ראייה לזה מדסיים במסכת סופרים "וכן חייבות בק"ש ובתפילה", והרי שנינו בברכות כ: דנשים פטורות מק"ש, אלא ודאי שאי"ז אלא דרך זריזות שיהא להן שכר טוב, ועי"ש.

(קכט) ובתשובות והנהגות (ח"ב סי' ר"ג) כתב דנשים שמבינות איכה או שאפשר לתרגם להם עכ"פ את עיקר הדברים, ראוי להן לשבת על הארץ ולהתאבל באמירת איכה (ולא מדין אמירת איכה, שהרי פטורות מחיובי הציבור, אלא מדין חיובם באבילות), ומקיימות בזה מצות אבילות, וראוי לעוררם לקיים מצות היום ולהתאבל באמירת איכה, ומ"מ אם טרודה כ"כ בגידול בניה שאין באפשרותה לכוון דעתה בקריאה פטורה (ומאחר שפטורה מדין קריאת המגילה, ומחוייבת רק מכח דין האבילות, על כן אם לא מבינה או לא יכולה לכוון דעתה פטורה מאמירה דעלמא). עכ"ד.

(קל) כתב הבן איש חי (וישיל שנה א') ע"פ דברי רבינו האר"י ז"ל (שער הכוונות דף ג"ח ע"ב) לישב בתחילת תקון רחל אצל הפתח סמוך למווזה, וטוב שיהי הפתח של החדר שאומר בו פתוח, אם אין שם קרירות, וקודם שיאמר יפרוש מטפחת או בגד אחד קל על הקרקע כדי שיעור מושבו, דאין לישב על הקרקע ממש.

(קלא) וכמו"כ יכוון לקיים בזה ג"כ מצות עשה לשמוע לדברי חז"ל ושאמר ע"פ התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה (דברים ז' י"א), ונאמר (שם ל"ב ז') "שאל אביך ויגדך ויאמרו לך" ומצות לא תעשה שלא להמרות פי חז"ל (ושנאמר ולא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל"!) (שבת כג.) – סידור "אור השנים" ע' ג' וע' תר"י).

(קלב) וכן כתב ר"ת בס' הישר שביום התענית צריך ליהזר מן הכעס מפני שהמרה גוברת אז (אלף המגן תקפ"א סק"ג).

אמירת שלום

קפו. יוצאין מביהכ"נ בלי אמירת שלום זה לזה **והולכין לבתיהם כאבלים ונוזפים** (לבוש תקנ"ט ב').

קפו. בכל ת"ב אין לומר שלום ולא לילה טבא, או צפרא טבא. וההדיוטות שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבים להם בשפה רפה ובכבוד ראש, ולעם הארץ טוב שידיע לו שהיום אסור ליתן שלום, שלא יהא לו איבה עבור זה עליו (שו"ע תקנ"ד כ' ומשנ"ב שם).

עישון והרחת בשמים

קפח. אסור לעשן בתשעה באב, ובכנסת הגדולה החמיר בזה מאוד עד שכתב שמי שמעשן בתשעה באב היה ראוי לנדותו, ומי שדחוק לו שמורגל בזה ביותר יש להקל רק **אחר חצות בצנעה בתוך ביתו** (משנ"ב תקנ"ה סק"ח), ויעו"י הערה (קלג).

קפט. י"א דאין להריח בשמים בת"ב משום תענוג (ט"ז והגר"א הובאו בשעה"צ תקנ"ו א' א'). וי"א דרק כאשר חל במוצ"ש אסור (מג"א הובא בשעה"צ שם, ויעו"י בזה עוד בבאר היטב תקנ"א סקל"ט).

בליעת רוק

קצ. מותר לבלוע הרוק בתשעה באב (משנ"ב תקס"ז סקי"ג מהמג"א (קלד)).

רחיצה וסיכה

קצא. רחיצה בת"ב אסורה בין בצונן ובין בחמין, ואפילו הושטת אצבע במים אסורה (שו"ע תקנ"ד ס"ז) (קלה). ומ"מ אם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים, מותר לו לרחוץ מקום המטונף, ויזהר שירחץ רק המקום המטונף. ואם גופו מלוכלך בכמה מקומות והוא טורח לרחוץ כל מקום בפנ"ע, מותר לו להיכנס למים לרחוץ כל גופו בפעם אחת להעביר הלכלוך, אך יכוון שאי"ז להנאת רחיצה כ"א רק בשביל להעביר הלכלוך (שו"ע תרי"ג א' ומשנ"ב ס"ק א' – ואי"צ כוונה מיוחדת שאינו להנאת הרחיצה, ורק העיקר שיכוין להעביר הוזהמא ולא יכוין להנאת רחיצה – "דברי סופרים" קיצור ה' אבילות פל"ב ב' בהערה יעו"ש).

קצב. סיכה של תענוג אסורה בת"ב ואפילו אבר אחד (שו"ע תקנ"ד סט"ו ומשנ"ב סקכ"ט).

קצג. נשים המבשלות וצריכות לרחוץ הבשר אפילו דממילא רוחצת גם ידיה, מותר (משנ"ב תקנ"ד סקי"ט) וה"ה כשמדיחה כלים אפילו דממילא רוחצת את ידיה, מותר (קלי).

רחיצת הידים

קצד. מי שעשה צרכיו, לכתחילה נכון לקנח ולשפשף, דאז לכו"ע מותר לו ליטול ידיו (עד סוף קשרי אצבעותיו) אפילו אינו הולך להתפלל באותו זמן (משנ"ב תרי"ג סקי"ד), אמנם אם עשה צרכיו ורוצה להתפלל, אפילו לא קינח ושפשף, מותר ליטול ידיו (עד סוף קשרי אצבעותיו) (שו"ע שם ס"ג). וי"א דאם נוהג בכל השנה ליטול ידיו ג"פ כשיוצא מבית הכסא מותר לו לעשות כן אף בת"ב, אבל יטול רק עד סוף קשרי אצבעותיו (מטה אפרים תרי"ג ס"ה, והגר"ח קניבסקי שליט"א בשם להבחל"ח החו"א זצוק"ל – מעשה איש ח"ה ע' כ"א, שו"ת מנח"י ח"י מ"ה, הגרש"ו אויערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' תל"ב).

קצה. מי שנגע בגופו במקומות המכוסים ששם הוא מקום זיעה, אפילו נגע רק באצבע אחת, צריך לרחוץ כל ידו עד קשרי אצבעותיו (משנ"ב תרי"ג סקי"ו), ואם נגע רק בידו אחת במקומות המכוסים נוטל רק את אותה היד (יעו"י ח"י אדם כלל מ' ס"ח) (ומי שדרכו ליטול שתי ידיו יעו"י כה"ח אור"ח ס"ו ד' סקפ"ו). ואם נתלכלכה ידו מטיט או רפש וכדו', צריך לרחוץ רק המקום המלוכלך בלבד, ואפילו אם הוא עומד להתפלל (משנ"ב שם).

תלמוד תורה

קצו. תשעה באב אסור ללמוד בתורה נביאים וכתובים, ולשנות במשנה ובמדרש ובגמ' בהלכות ובאגדות, (משום שנא' פיקודי ה' ישרים משמחי לב), ואפילו ע"י הרהור אסור (דאף בהרהור איכא שמחה (קלז)) (שו"ע תקנ"ד א' – ג', ומשנ"ב ס"ק ה') (קלח).

קצז. מותר ללמוד באיוב, ובדברים הרעים שבירמיה (וצריך דלג על פסוקי הנחמה שם), מדרש איכה, פרק אלו מגלחין, אגדת החורבן בפרק הניזקין ובפרק חלק ולקרות בחורבן הנוכר ביוסיפון (שו"ע תקנ"ד א-ב, ומשנ"ב שם סק"ג). וכן מותר ללמוד סוף מסכת תענית שכתוב שם הלכות תשעה

(קלג) בספר הלכות חג בחג (ע' קס"ח בהערה) הביא דרעת רוב הפוסקים מוחלטת ש"עישון" אינו בכלל ה' עינויים, ו"עניו" כזה לא נאסר, והטעם שהחמירו בזה הוא רק משום "היסח הדעת מהאבילות", וכתב שם דהפוסקים איירי רק ב"עישון טיטון" שהוא התעסקות גדולה, ופונה מכל עסקי העולם בכדי לשאוף ולשאוב מהצינור הנתון במים, והיא הנאה גדולה למתעסקים בה שמבירחים מעצמם כל דאגות העוה"ז, אבל עישון סיגריות שבזמנינו שאינו אלא לפי שעה להסיר הרוגז וליישב דעתו, ואדרבה יכול לעשן וללמוד עם ספר דברים המותרים ודברי קינות יחד עם הסיגריות, או שיחשוב בלימוד בנקל בלא התאמצות יתירה לשאוף העשן, לא שייך בזה לכאור טעם היסח הדעת מהאבילות, והביא ראיה ממש"כ הבה"ח (תקנ"ד ד') להתיר לשאוף טבק טבעי דרך הנחיריים, ורק אסור לערב בטבק ריח טוב (וטבק שלנו אם הוא ריחני שמעריבים בו ריח אסור, ואם הוא טבעי מותר), ואמאי מותר להריח טבק טבעי, ומאי שנא מעישון שנאסר, אלא על כרחך דכל הקפידא היתה על עיסוק בעישון "טיטון" שיש בו התעסקות יתירה ולא בסתם הריחת טבק, וה"ה בעישון סיגריות שהוא דרך עראי ואינה התעסקות יתירה שמכחה מסיח דעת מן האבילות. – ועל כן מסיק שם דאם מתכוון לעשן סיגריות בשביל תענוג אסור (דבט"ב צריך למעט בתענוג בכל מה דאפשר וכמו דנאסר להריח בשמים), אכן אם מתכוון לעשן רק ליישב דעתו ושרעפיו שלא ירגז ויכעס מחמת הצום מותר. והביא שם סידור העי"ץ דכתב שאביו החכם צבי הסכים לכנסת הגדולה להחמיר בעישון, ואפי' ענש למי שעבר ע"ז, ומ"מ ב' היעב"ץ דיש להתיר במקום צורך, כגון שעושה לעכל המזון לנקות עצמו, ועשה מעשה בעצמו ועישן בליל ת"ב בצנעה הואיל ולא כיוון לתענוג, ולא יהא חמור מרחיצה וסיכה כשאינו מכוון לתענוג. עכ"ד. – ויעו"י עוד "ארחות רבינו" ח"ב ע' קמ"ב, וד"א ע' שצ"ז שהחזו"א זצוק"ל התיר לאחד שהיה קשה לו להמנע מעישון.

(קלד) דאף דקיימא לן דהשוותה משקין שאינן ראויין לשת' פטור אבל אסור, הכא שאני כיון שאין כוונתו כלל לשת', וכן הביא דין זה בבאר היטב (סק"ח) בשם 'האגודה' (פ"ח דיומא) ובשם הספר חסידים.

(קלה) וכלה תוך ל' יום אחר נישואי מותרת לרחוץ פני' וכן לסוך כדי שלא תתגנה על בעלה (משנ"ב ס"ק כ"ט).

(קלז) יעו"י פרמ"ג (תקנ"ד א"א סקי"א) דמה שהתירו לרחוץ בשר הוא דווקא בצונן דלאו רחיצה של תענוג היא. – אמנם בכף החיים (שם דין מ"ו) כתב דמסתמיות דברי הפוסקים משמע דמותר אפי' בחמין כיון דאינו מכוין לרחיצת ידיו כ"א לרחוץ אותו דבר, וסיים שם ד"מ"מ נראה דאם אותו דבר אי"צ לרוחוץ בחמין יש להיזהר לרוחוץ בצונן.

(קלז) "שהרי הטעם שאסור ללמוד הוא משום שמחה דכתיב פקודי ד' ישרים משמחי לב, א"כ עיקר השמחה הוי בהרהור, שאם ילמוד ולא יבין, מה שמחה יש?" (האגור ס"י תתמ"ו הובא בקובץ שיטות קמאי).

(קלח) גבי אדם שהתעורר מאוחר ואיחר סוף זמן ק"ש (שעליו נאמר כ"קורא בתורה דמיי) נשאל הגרש"ו אויערבאך זצוק"ל מה יהא הדין בת"ב שאסור בת"ת אם אירע הנ"ל, והשיב שאפ"כ יקרא ("הכו ממתקים" עמ' שנה, מרשימות הגר"א אליאן זצ"ל).

באב (הגר"ח קניבסקי שליט"א – ב"תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קנ"ח (קלט) והלכות ת"ב (לקט יושר ע' ק"י) והלכות תענית (כתבי תלמיד הגרי"ש אלישיב זצוק"ל – "תורת המועדים" שם) והלכות אבילות (חתם סופר יו"ד סי' שמ"ו) ובדברים הרעים שבשאר נביאים (ערוך השלחן תקנ"ד ה' (קמ"ב), מותר לקרות בספרים שנתחברו על קורות עם ישראל בזמני הגזירות שבכל דור ודור ("הליכות שלמה" ע' ת"מ הע' 36 (קמ"א)).

קצח. גם בדברים המותרים ללמוד בת"ב, מ"מ אסור לישא וליתן בהם בהלכה, דווקא ללמוד בפשוטן של דברים מותר, אבל לא בדרך פלפול, ואפילו בהרהור לפרש דבר חמור אסור (מטעם שהיה לו שמחה אחר שנתיישב לו). וכמו"כ אסור ללמוד דרוש או קושיא או תירוץ אפילו בדברים הרעים מפני ששמחה היא לו (מג"א ס"ק ה' וט"ז סוס"ק ק"ב הו"ד במשנ"ב סק"ד ה'), (ואין הכוונה שילמוד רק מקופיא ובשטחיות, אלא ילמוד בהבנה, ואסור רק להעמיק בדברי תורה יותר מזה – הגר"ש איערבאך זצוק"ל – "הליכות שלמה" ע' ת"ל ב"דבר הלכה" אות א') (קמ"ב). **אכן י"א דמותר ללמוד בדברים הרעים בעיון** (כן מטו בשם הגר"ח מברסקי זצוק"ל, דכיון דהתירו ללמוד דברים הרעים כשלומד שלא בעיון לא מיקרי לימוד כלל. וכ"ד החזו"א זצוק"ל – "ארחות רבינו" ח"ב ע' קמ"ב. ומתיר החזו"א זצוק"ל גם ללמוד בחברותא – הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר "קרא עלי מועד" ע' ע"א). **קצט**. אסור להורות הוראה אם לא לחולה הצריך עכשיו (משנ"ב שם).

תהילים

ו. האומרים תהילים בקביעות בכל יום, נוהגים לומר תהילים בת"ב במנחה (כיון שהוא דרך בקשה) (מג"א תקנ"ד סי' ק' ומשנ"ב שם ס"ק ז'). וי"א דאין לומר תהילים כלל ביום זה (שעה"צ שם אות ח'). ובפוזנא נהגו לומר למחרת תשעה באב את התהילים של תשעה באב ואת התהילים של אותו היום, **וכן נכון** (משנ"ב שם). ומי שאינו רגיל לומר תהילים בכל יום, ורוצה לומר בתשעה באב יעו"י הערה (קמ"ב) (קמ"ד).

מוסר

וא. במאירי (מו"ק כא.) כתב ז"ל **"ויראה לי שלא נאסרו דברי תורה לאבל אלא דרך לימוד וגירסא, אבל בספרים המעוררים ליבו של אדם לתשובה לא נאסר, ולא עוד אלא שראוי לעשות כן ומכאן יראה שנהגו הכל בכך"**. עכ"ל. וכ"כ בשדי חמד (ח"ד מערכות אבילות אות כ"ה) דאע"ג שאבל אסור בדברי תורה מ"מ מותר ללמוד ספרי יראה ומוסר. ומשמע דאף אם מוכא שם מאמרי חז"ל הקשורים לזה, מותר (קמ"ה), אכן י"א דהמנהג שלא ללמוד בספרי מוסר כ"א רק בספרי מוסר שאין בהם פסוקים ומאמרי חז"ל (קמ"ו).

רב. מותר לקרוא סיפורי צדיקים (שא"י תורה) (הגר"ח קניבסקי שליט"א, וכן נוהג הוא בעצמו – "תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קנ"ח. והחזו"א זצוק"ל נהג לעיין ב"סדר הדורות" ר"ש הגדולים" מהחיד"א – "ארחות רבינו" ח"ב ע' קמ"ב).

לימוד מקצועות וקריאת עיתונים

וג. אסור ללמוד מקצועות שונים בת"ב (כחשבון מתמטיקה וכיוצ"ב) וכל שכן שאסור לקרוא עיתונים וכיוצ"ב (כדי שלא יסיח דעתו מהאבילות), וכל שכן אם יש לו עונג בקריאתם, ודאי אסור (ערוך השלחן יו"ד שפ"ד ט' ויעו"י עוד ביה"ל תקנ"ט י' (קמ"ז)).

חיוב תלמוד תורה

וד. י"א שבט"ב יש חיוב מצות תלמוד תורה בכל רגע ורגע כבכל השנה כולה ואיסור גמור על ביטולה, אלא שצריך ללמוד בדברים המותרים ללמוד ביום זה (הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ע"י יבלחט"א הגר"א צ"י ישראלזון שליט"א, וכ"מ בשדי חמד מערכת בין המצרים ח"ד סי' ב' אות י"ב וכ"מ במועד לכל חי סי' י' ס"ק כ"א וכ"ה בדברי יציב או"ח ח"ב סי' ר"מ). **אכן י"א שאין חיוב מצות ת"ת בתשעה באב, ורק שהתירו ללמוד בדברים הרעים** (קמ"ה) (קמ"ט).

(קלט) ובישיבת ראדניק היו לומדים ירושלמי תענית בתשעה באב ("הנהגות ה"חפץ חיים" עמ' קפז מהדריך רבי שלמה עמ' לא).

(קמ) והש"ס הזכיר רק ירימיה משום דבירמיה יש הרבה דברים רעים, אכן ה"ה דברים הרעים שבשאר נביאים (ערוך השלחן שם).

(קמא) כן נהג הגר"ש איערבאך זצוק"ל שמלבד הדברים הרעים הנ"ל היה מעיין גם בספרים אלו אודות זמני הגזירות עד חורבן יחידות אירופה בשנות ת"ש – תש"ה.

(קמב) אם עלה לו דבר חידוש בתורה, דעת הגר"ש וואזנר שליט"א דמותר לרשום לזכרון בראשי פרקים שלא ישכח (אמנם יעו"י שעת" סו"ס תקנ"ד) (מבית לוי עמ' תג בהערות).

(קמג) הנה בד' המג"א ובמשנ"ב הנ"ל משמע דקמייירי במי שנהג לומר תהילים כסדר בקביעות בכל יום את התהילים השייך לאותו יום, דבזה התירו לו לומר תהילים אף בתשעה באב בשעת המנחה לדעת המג"א, ולדעת הדרך חיים אין היתר. ובמשנ"ב כתב דנכון לנהוג כמנהג פוזנא, ומבואר דדעתו דנכון להחמיר בזה. – אכן מי שאינו אומר תהילים בקביעות כל יום, ורק בתשעה באב רוצה לומר, לא הוזכר במג"א ובמשנ"ב היתר להדיא (אלא שמא אף בזה אמר' דמותר משעת המנחה בין דהוי דרך בקשה). ובי"שלי מועד" (ע' תפ"ט) הביא דעת הגר"ש איערבאך זצוק"ל דרק מי שרגיל לומר תהילים בכל יום, מותר לו לומר גם בתשעה באב, דאז הוי כתפילה. אכן מי שאינו רגיל בזה בכל יום לא יאמר כלל בתשעה באב דעכ"פ הוי קצת כתי"ת האסור בתשעה באב. אמנם יעו"י פרמ"ג (א"א תקפ"ד סק"א) דכתב דאבל אע"פ שאסור בדברי תורה, מ"מ תהילים שרי בדרך תחינה. ולכא"ו ס"ל דה"ה בתשעה באב יזא מותר בתהילים דרך תחינה כל היום (ואין משמעות דדוקא מי שרגיל בזה בשאר הימים), ואמנם בפרמ"ג תקנ"ד (א"א סק"ו) לא הוזכר היתר זה, ורק כתב דאם בטלו תהילים של תשעה באב יאמרו למחרת ככל השנה, ויל"ע. וכמו"כ החזו"א זצוק"ל התיר ליבלחט"א הגר"ח קניבסקי שליט"א לומר תהילים בתשעה באב ("ארחות רבינו" ח"ב ע' קמ"ב) ואכן יעו"י בהערות הגר"ח שליט"א לספר "קרא עלי מועד" ע' ע"ד דכתב דיתכן דהחזו"א התיר רק לאשה ויש סתירות בזה, יעו"י. ובספר הלכות חג בחג (ע' קנ"ה בהערה) הביא להוכיח מלשון הריטב"א בשלהי תענית בשם הרמב"ן דתהילים מותר, דז"ל הריטב"א שם "ומה שאסור לקרוא בתורה ומשנה ותלמוד היינו בבא לקרוא דרך מוקרא ומשנה ותלמוד, ואין סדר היום בכלל, שהיו קורין בתורה ומפטירין וקורין ק"ש, ומעתה אין להימנע מלקרוא פרשת את קרבני ואיהו מקומן וקורא כדרכו ואינו חושש" – הרי דעיקר האיסור הוא רק בדרך לימוד ושינון ולא בדרך תפילה. ע"כ.

(קמד) ולגבי יארצייט שחל בת"ב, הורה הגר"ש איערבאך זצוק"ל דמותר לומר פרקי התהילים שרגילים לומר תמיד ("חבו ממתקים" מרשימות הגר"א אליאך זצ"ל).

(קמה) וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצוק"ל דמותר ללמוד מוסר אע"פ שיש שם אגדות ומדרשי חז"ל הואיל ואין הכוונה ללימוד אלא להתעורר לתשובה ותיקון המידות שזוהו חובת היום בתענית וה"ל חג בחג "בין המצרים" ע' קמ"ח בהערה, אכן כל זה דוקא שלומד מוסר לעורר לתשובה ומידות וכיוצ"ב, אבל ללמוד רק מדרשי חז"ל ואגדות אסור, כמבואר ברמ"א תקנ"ג ב' דאסור ללמוד אפילו פרקי אבות וה"ל חג בחג שם.

(קמו) הגר"ח קניבסקי שליט"א – "תורת המועדים" שעל "שונה הלכות" ע' קנ"ח. וכ"ד הגר"ש דבליצקי שליט"א דאסור ללמוד בספרי מוסר שיש בהם פסוקים ומאמרי חז"ל, דכוונת המאירי הנ"ל לספרי מוסר שאין בהם פסוקי ומאמרי חז"ל.

(קמז) ואף לאחר חצות היום אם קובע עצמו לכך אסור, וכמבואר במשנ"ב (תקנ"ד ס"ק מ"ט) ושעה"צ (אות ג'). ויל"ע אם מותר לאחר חצות לעיין בדרך עראי בלא שקובע עצמו לכך, אם דמי להיתר לישא וליתן לאחר חצות בדרך עראי (שהובא במג"א ובמשנ"ב שם), ולהיתר שחיטה והכנת סעודה לאחר חצות (שהובא בשו"ע תקנ"ט י').

(קמח) מטעם יחודה למהר"י עייאש יו"ד סי' שפ"ד ד', דהובא בכה"ח תקנ"ד סק"י, וכ"ד הערוך השלחן יו"ד סי' ת' ס"ו (ולענין אבילות וה"ה הכא), וכ"ד הגר"ש איערבאך זצוק"ל "הליכות שלמה" ע' תל"ט ויעו"י עוד בכ"ז באורך בדברי סופרים יו"ד סי' שפ"ד טע"ד' בבירור הלכה ד"ה אבל מותר.

(קמט) ובספר הלכות חג בחג (ע' קנ"א) הביא המחזור ויטרי (רס"ז ע' 227) דכתב "ישב לקינות לעגן לב הציבור וזכרון אבל, שבו עוסקין הכל באיוב ובדברים הרעים שבירמיה ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים מלמודם... הרי תורה בטילה... ומאי קיל ראשו לעסוק בדברים בטלים, אלא לעיין במילי דעיגונא דברי כיבושים ומורך לב ... להכניע מתורה" עכ"ל, ומבואר דאין חיוב מצות ת"ת בת"ב. וכתב שם לבאר דמה שעוסקים בדברים הרעים בתשעה באב אינו מדין תלמוד תורה (שאנו מחייבים בה), כ"א מדין קינות והתעסקות בעניני החורבן דוהו מחובת היום וכמש"כ בכלבו דלומדים בפירוש איכה ובדברים הרעים כדי להזכיר החורבן, ואיכא חיוב שלא יסיח דעתו מן האבילות, והביא שם דכן מבואר בכל הראשונים זיע"א שמנהגם היה דבבוקר אחר שגמרו הקינות ישבו הקהל בביתכ"ג וקראו באיוב ובדברים

ולכו"ע כל אדם מחוייב שלא יסיח דעתו מהאבילות, ויתאונן ויתאבל על החורבן שזהו חובת היום (יעו"י לברש תקנ"ט י' והובא בביה"ל סו"ס תקנ"ט **"שיחא יושב ושומע באבילות של ירושלים, להתעסק ולהתאונן בנהי וקנינות, ולא בדברים אחרים המשמחים, ומסיחים מן האבילות"** עכ"ל (קב)).

◊ יעו"י ביה"ל (ריש סי' תקנ"ד) דהביא דברי ה"מאמר מרדכי" שכתב ד"אי לא מסתפינא מחבריא הוה אמינא דאפילו ביום תשעה באב עצמו היה לנו להקל ללמוד תורה, דבעונותינו הרבים נתקלקלו הדורות וביום ת"ב עצמו מטיילים בשווקים ומשיחין שיחת חולין ואפילו היודעים ספר וקצת הלומדים מקולין בזה, ופשיטא דבאופן זה טפי עדיף להו ללמוד וכו' אלא דמאחר שאיסור ברור הוא בש"ס ופוסקים פשיטא דאין לנו כח להקל ושומר נפשו ירחיק עצמו משחוק והיתול וטיול. עכ"ל.

◊ "כל העושה מלאכה בתשעה באב, ואינו מתאבל על ירושלים, אינו רואה בשמחתה, שנאמר (ישעיהו ס"ז י') 'שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו איתה משוב כל המתאבלים עליה' מכאן אמרו: כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה" (תענית ל:).

◊ "חייב כל איש לשום אל ליבו ביום התענית ולפשפש במעשיו ולשוב בתשובה כי אין העיקר התענית אלא הכנה לתשובה, ולכן אותם אנשים החולמים בטיול ובדברים בטלים, תפסו הטפל והניחו העיקר" (משנ"ב תקנ"ט סק"א).

שחוק וקלות ראש

ה. **אסור לשחוק ולהקל ראש ובפרט בת"ב**, ואין לעשות שום דבר שמביא לידי כך ועל כן כתב ה'כל בו' שאין לילך ולטייל בשוק שלא יבוא לידי שחוק וקלות והיתול (שו"ע תקנ"ד כ"א).

מלאכה

ו. בליל ת"ב וביום ת"ב עד חצות נהגו שלא לעשות מלאכה שיש בה שיהוי קצת אפילו מעשה הדיוט. ולכן אין להדיח כלים ולסדר הבית עד חצות, (אך אם אי הניקיו יגרום לריח רע או לריבוי חרקים אפשר לשפוך מים כדי לסלק הלכלוך – הגרי"א דינר שליט"א). אבל דבר שאין בה שיהוי כגון הדלקת נר או קשירה וכדו' מותר. ולאחר חצות מותר כל הנ"ל. ומ"מ אף אחר חצות לא ימשוך בעסקיו כדי שלא יסיח דעתו מן האבילות, וכמו"כ לא יעשה מלאכה באופן שתגרום לו היסח הדעת מהאבילות (שו"ע, רמ"א תקנ"ד סכ"ב ומשנ"ב סקמ"ט ושעה"צ אות נ"ג). והמנהג לא לשטוף [או לסדר] את הבית אף לא לאחר חצות היום (הגר"ש ואזנר שליט"א – ספר "מבית לוי" [ה'תשע"ג] ע' תט"ו ובהערה שם (קנא)).

זו. כל הקובע עצמו לעשות מלאכה בת"ב (באופן שמסיד דעתו מהאבילות) ואפילו אחר חצות (ואפילו במקום שנוהגים לעשות מלאכה) אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה (שו"ע שם סכ"ד ומשנ"ב שם).

זח. נוהגים שלא להכין צרכי סעודה עד אחר חצות (שו"ע תקנ"ט י').

ט. הרוחץ כלים אחר חצות היום, ירחוץ רק כלים שזקוק להם מיד או למוצאי הצום, אבל כלים שאי"צ למוצאי הצום ימנע מלרוחצם (הגרי"א דינר שליט"א).

י. **בחוריי ישיבה הנוסעים לבתיהם במוצאי תשעה באב, או הנוסעים מבתיהם למקומות נופש, יש להם ליוזר שלא להתעסק ביום תשעה באב, אף לא אחר חצות היום, באריזות חפציהם וארגון נסיעתם באופן שמסיחים דעתם מהאבילות** (יעו"י "הליכות שלמה" מהגר"ש ז"א אויערבאך זצוק"ל ע' תמ"ד סוף הע' 45).

אגרא דתעניתא צדקתא

יא. מנהג ליתן צדקה במנחה דתענית, ויש נוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית ליתן לעניים בערב (משנ"ב תקס"ו סק"ד).

◊ **"נהגו עם ישראל בכל המקומות להרבות צדקה לעניים ולתלמידי חכמים ביום תשעה באב והוא סגולה נפלאה לכפר עוונות וגם לקרב הגאולה ומה גם כי יש עילוי גדול לשכינה בנתינת צדקה בימים אלו"** (מועד לכל חי סי' י' סוף סי"ח).

יום תשעה באב

יב. בשחרית משכימין קצת לביהכנ"ס, ואם ע"י זה יגמרו לומר קינות זמן הרבה קודם חצות, טוב שלא להשכים כ"כ (משנ"ב סי' תקנ"ט ס"ק ט"ז). יג. נוטל ידיו בשחרית ג"פ רק עד סוף קשרי אצבעותיו (שו"ע תקנ"ד י' ומשנ"ב תרי"ג סק"ג), ויעו"י הערה (קב). ולא יברך ענט"י אחר הנטילה, כ"א רק אחר שעשה צרכיו יטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו, ואז יברך ענט"י משום תפילה (משנ"ב תקנ"ד סק"א).

יד. י"א דהנהוג תמיד ליטול ד' פעמים כל יד, יכול ליטול ד' פעמים אף עתה (חזו"א זצוק"ל – ארחות רבינו ח"ב ע' קל"ט וע' ר"ז).

טו. לאחר שניגב ידיו ועדין לחות קצת (שאינו טופח ע"מ להטפח) מעבירן על עיניו, ועל פניו ידיו ורגליו בדרך העברה ולא רוחץ להדיא. ואם יש לו לפלוף על העינים ודרכו לרחצם במים, רוחצם במים. ואם אין לפלוף, אסור לקנח פניו במים (אא"כ הוא איסטניס ואין דעתו מיושבת עליו כל היום עד שיקנח במים) (שו"ע תקנ"ד י"א ומשנ"ב שם סק"ב).

טז. אין לשטוף פיו בבוקר של ת"ב (שו"ע תקס"ז ס"ג) ומי שיש לו צער גדול יש להתיר לו אך יזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה שלא יבואו המים לתוך גרונו (משנ"ב שם סק"א).

טלית ותפילין בשחרית

יז. אין מניחין לא תפילין ולא טלית בתשעה באב שחרית, כ"א לובשים טלית קטן **תחת הבגדים** בלא ברכה (שו"ע תקנ"ה א'), ועיקר הקפידא היא להכניס את הציצית עצמה (של הטלית קטן) מתחת הבגדים באופן שלא יראוה כלל מבחוץ (שבה ניכר קיום המצוה) (הגר"ש דבליצקי שליט"א בביאור

הרעם שבירימיה, ויש מהם שקראו אף איכה, ומשמע דזה מחובת היום להתעסק בעניני החורבן כמו הקינות, עכת"ד.

(קב) ובמשנ"ב (תקנ"ט ס"ק מ"א) **"... שלא יפסקו מלדבר בענין החורבן ולהתעורר באבילות"**, וכעני"ו בשו"ע תקנ"ט ה', ויעו"י עוד משנ"ב תקנ"ד ס"ק מ"ט, וכ"ה בהלכות חג בחג "בין המצרים" ע' קנ"א, יעו"י הערה קודמת.

(קנא) ושו"ר בערוך השלחן (תקנ"ד כ"א) שכתב "אין מכבדין הבית בתשעה באב ואין מציעין המיטות קודם חצות" עכ"ל.

(קנב) בארחות רבינו ח"ב ע' ר"ז וע' קל"ט הביא דהגר"ח קניבסקי שליט"א שאל את החזו"א זצוק"ל: הנוטל ידיו שחרית וכן היוצא מביהכ"ס ביהכ"פ האם צריך לצמצם בנטילת ידים עד קשרי אצבעותיו, ואמר לו החזו"א "שאינו צריך לצמצם בדיק ואפשר קצת יותר כי אי"ז רחיצה של תענוג" (השאלה היתה על יוה"פ וכ"ש בתשעה באב ולא צריך לדקדק – שם) עכ"ד. אמנם יעו"י מג"א ריש סי' תרי"ג ולבושי שרד שם, ויל"ע.

כוונת טוש"ע, וכ"ה בהלכות חג בחג "בין המצרים" ע' קנ"ז בהערה ושכן שמע מגדול אחד דצ"ל).
ויח. אם פשט את הטלית קטן בלילה, י"א דצריך לברך עליה בבוקר (משנ"ב תקנ"ה סק"ב).

סדר התפילה

ויט. יכול לברך ברכת "שעשה לי כל צרכי" וכן נוהגים (אע"פ שאסור בנעילת הסנדל) (משנ"ב תקנ"ד ס"ק ל"א ושע"ה צ אות ל"ט). וי"א דאין לברך ברכה זו (קנ"ג) עד שילבש מנעלים בלילה (הגר"א זיע"א – מעשה רב אות ט' (קנ"ד), וכ"ד האריז"ל ועוד כמה האחרונים הו"ד בכה"ח תקנ"ד ע"ח, וכן נהג החזו"א וצוק"ל – "תורת המועדים" שעל ה"שונה הלכות" ע' קנ"ו).

רכ. מתפללין בנחת ודרך כבי כאבלים (רמ"א תקנ"ט ס"א).

◇ "אומרין פסוקי דזמרה בעצבון כאבלים, וישיבין לארץ וקורין קריאת שמע בברכותי". וקולם בל ישמע, אלא כאוב מארץ (ישעי' כ"ב, ד') קול נמוך" (היעב"ץ בסדורו).

רכא. אומרים מזמור לתודה (משנ"ב תקנ"ט סק"כ).

רכב. המתפלל ביחיד, אינו אומר עננו בשחרית (רמ"א תקס"ה ס"ג).

קריאת התורה

◇ **בשעת שמיעת הפרשה מהבעל קורא ובקריאת ההפטרה ישום בליבו אבילות ואנינות גדול על כל הנזכר שם** (ויסושה"ע).

רכג. בתשעה באב ביום בקריאת התורה, דעת הטור (ס' תקנ"ט) דהעולה לתורה קודם שיברך ברכת התורה אומר ברוך דיין האמת, וכתב שם הב"י דכן נהגו העולם. ובדרכי משה כתב שם: אין מנהג זה במקומינו ואין מברכין דיין האמת כלל. - ולמעשה: י"א דטוב שהעולה לתורה קודם שמברך ברכת התורה [קודם שיאמר 'ברכו את ה' המבורך' (קנ"ה)] יאמר ברכה זו בלא שם ומלכות (מג"א תקנ"ט ס"ק ה', א"ר שם ס"ק ט"ו וכ"ה בקיצוש"ע קכ"ד ג' [ושם כתב שיאמרו בלחש] (קנ"ה)), וי"א דלא יאמרו כלל אף בלא שם ומלכות (כף החיים תקנ"ט ל"ז).

קינות

רכד. המתפלל ביחיד, טוב שיקרא מגילת איכה גם ביום (משנ"ב תקנ"ט ס"ק ב').

רכה. מאריכים בקינות עד מעט קודם חצות (רמ"א תקנ"ט ס"ג).

◇ **קורא קינות בבכיה וביללה כמו שמנח מוטל לפניו ר"ל** (לבוש תקנ"ט ס"ד) **ועיקר אמירת הקינות היא הבכיה כי זה שורש ועיקר בקינות** (ויסושה"ע).

◇ בקינה "זכור ה' מה היה לנו" (איכה ה') **בפסוק "שרים ביום נתלו פני זקנים" וגו' ראוי לאדם לבכות בכי עצום על צערם של הזקנים שהם הסנהדרין החסידים הגדולים, שהיה להם אז בעת החורבן, כמבואר בגמ' ה' ובפסוק "בחורים טחון נשאו" ראוי לאדם לצייר במחשבתו כאלו היו הם בניו ממש, ורואה בעיניו שנתנו על כתפיהם רחים כבדים לנושאם, ובודאי יעורר לבו לכבי עצום מאד. ובפסוק "נפלה עטרת ראשינו", וכוין האדם אל השכינה הקדושה שהיא עתה עמנו בגלות, וראוי לבכות על זה בכי רב ועצום מאוד. ובפסוק "על הר ציון ששמים שועלים הלכו בו" ראוי ג"כ לבכות בכי רב ועצום על זה, שבמקום שהייתה שם השראת השכינה הקדושה, ירוצו עתה במקום זה שועלים, ובודאי ראוי לבכות בזה עד שלא ישאר לאדם עוד כח לבכות** (יסוד ושורש העבודה).

◇ השל"ה ה' (שבעות דף ל' ע"א) הביא מכתב הר"ש אלקבץ זיע"א דשם מביא דברים ששמע מהמשנה המדברת בפי מרן הבית יוסף זיע"א וז"ל **"אילו הייתם משערים אחד מאלף אלפי אלפים ורוב רבי רבבות מהצער אשר אני שרוי בו, לא הייתם נכנסת שמחה בלבבכם ולא שחוק בפיהם בזיכרכם כי בסבתכם אני מושלכת בעפר" ובחמשך מביא שכתב הג"ל "וגם בשמענו צרת השכינה בעוונותינו וקולה כחולה המתהננת אלינו..."**

◇ עוד יש להתאבל על עם ד' שנפלו בחרב, שזה מנוראות החורבן, שרובות רבבות כהני ד', פרחי כהונה, תינוקות על זרועות אמן, כולם שפכו דמם כמים סביבות ירושלים ואין להם קובר! ומאז החורבן, נשפך דמן של ישראל במיליונים דורי דורות עד השואה האחרונה. ועל כולנה על כבוד אבינו מלכנו, שכל הבריאה כולה לכבודו בראה יצרה ועשאה, ואי' כבודו כאשר קרן עמו ישראל מושפלת עד עפר, וכבוד ד' בתורתו איננה, ומלכותו נסתרת. לפלא הוא שאין אנחנו מרגישים את האבלות על החורבן הגדול הזה (הגאון רבי משה שמואל שפירא וצוק"ל – זהב משבא ח"ב ע' ק"ח).

◇ כתב בסדר היום (סדר ט"ב) "וכן אין נופלים על פניהם כל היום כולו, **להראות אותו ביום מועד שמונבטיםהו אנן שיהפך אבלנו לששון ולשמחה כדכתיב** (ישעיה ס"א ג') לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר" (ועי'ו בערך השלחן תקנ"ג ב').

רכו. אחר הקינות אומרים אשרי ואין אומרים למנצח יענך, ואומרים ובא לציון. ואין אומרים פיטום הקטורת (רמ"א תקנ"ט ד' ויעו' משנ"ב סק"ו). ולא שיר של יום (לבוש [ס"ו] והגר"א זיע"א [מעשה רב אות ר']).

◇ **ביום התענית ע"י הברכות בערבית** (24 כולל ברכת המפיל) **ובשחרית** (44) **ובמנחה** (22 כולל ברכות הטלית והתפילין) **מוגיעים בס"ה ל-90 ברכות, וחסר 10 ברכות שמהוייב בהם להשלמת 100 ברכות כדפסק השו"ע** (פ"ו, ג) (ולנהגים כהגרי"א שאין מברכים "שעשה לי כל צרכי" ויש שלא מברכים אף ברכת "המעביר שינה", חסר עוד שני ברכות ומוגיעים ס"ה ל-88 ברכות, ואם אין מברך על מצות תפילין חסר עוד ברכה, ס"ה 87 ברכות, ואם נוהג לברך על מקרא מגילה מתווסף ברכה אחת) **ומשלימים ע"י ברכת "אשר יצר", או ע"י שיוכוון לשמוע ברכות התורה והמפטיר ויענה אחריהם אמן** (יעו' מג"א פ"ו סק"ה, ושי"ע רפ"ד ג, רעק"א שם ומשנ"ב שם סק"ה) **ובשעת הדחק אפשר דיכול להוסיף למנון את ברכות חזרת הש"ץ ע"י שיוכוון לשמוע ויענה אמן** (יעו' משנ"ב ס' פ"ו סק"ד) (ע"פ נוטרי ברכה).

הליכה לבית הקברות

רכז. מיד כשיוצאים מביהכ"נ, הולכים לבית הקברות של ישראל (כדי שיבקשו עלינו רחמים) [ואם אין קברים של ישראל לילך שם, הולכים אפי' על קברי עכו"ם, לומר שאנו חשובים כמתים] (תוס' תענית טז, רמ"א תקנ"ט י' ומשנ"ב סקמ"א), ולא יכנס לתוך ד' אמותיו של הקבר (דיש לחוש שידבקו בו החיצונים (קנ"ו)), ונכון לילך לשם יחידי או עם עוד אחד (ולא ככנופיא גדולה, כדי שלא יפסיקו מלדבר בענין החורבן ולהתעורר באבילות, וכשהולך ככנופיא הוי טיול, וגם מביא לידי שיחת חולין ומסיחין דעתם מהאבילות) (של"ה ה' הק' הובא במשנ"ב שם).

רכח. יש סוברין דגם בתשעה באב, ההולך לבית הקברות ורואה קברי ישראל מברך "אשר יצר אתכם" וכו' (ואם רואה קברי עכו"ם אומר בושה אמכם וכו') [כדפסק השו"ע רכ"ד י"ב] (אע"פ שאין אומרים צידוק הדין בתשעה באב) (כן נהג הקהילות יעקב וצוק"ל בשנים שהלך לבית הקברות בתשעה באב ואמר שהמברך לא הפסיד – "ארחות רבינו" ח"ב ע' קמ"א (קנ"ה) (קנט)).

(קנ"ג) יל"ע אליבא דהגר"א, הלושב מנעלים המותרים, האם מברך.

(קנ"ד) והנה במעשה רב (אות ט) הביא ג"כ דלא יברך ברכת "המעביר שינה", ויאמר אותה בלילה לאחר שרוחץ פניו. וכ"פ החזו"א וצוק"ל ו"ארחות רבינו" ח"ב ע' קמ"ו. ורבים נוהגים כדעת הגרי"א הנ"ל לענין ברכת "שעשה לי כל צרכי", ואין נוהגים כד' לענין ברכת המעביר שינה, ויל"ע טעם הדבר.

(קנ"ה) כה"ח תקנ"ט ל"ז, בביאור דיעה זו.

(קנ"ו) וכן המנהג במנין הגר"ש דבליצקי שליט"א.

(קנ"ז) דבכתבי האריז"ל כתב דאין לילך על הקברות אלא לצורך לוויית המת, ובפרט אם לא תיקן עון קרי מתדבקים בו החיצוניים (הובא במג"א שם ס"ק ט"ו), וניצל מזה ע"י שלא נכנס לד' אמותיו של הקבר.

(קנ"ח) אמנם יעו' בארחות רבינו שם, שהקהילות יעקב שאל את החזו"א אם לברך ברכה זו בתשעה באב, ולא השיב לו.

◇ ”וכל אלו הימים כל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שארעו בהם כדי לעורר הלבבות לפקח על דרכי התשובה, ויהי זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהי' במעשינו עתה עד שגמר להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב לחטיב, כמו שנאמר ”והתורו את עונם ואת עון אבותם וגו'”. ולכן חייב כל איש לשום אל ליבו באותן הימים ולפשפש במעשיו ולשוב בהן, כי אין העיקר התענית, כמו שכתוב באנשי נינוה ”וירא ד' את מעשיהם”, ואמרו חז"ל: ”את שקם ואת תעניתם” לא נאמר, אלא ”את מעשיהם”, ואין התענית אלא הכנה לתשובה. לכן אותם האנשים שבשגם מתענים הולכים במיול ובדברים בטלים, תפשו הטפל והניחו העיקר. ומ"מ אין לפטור את עצמו בתשובה בלבד, כי ימים אלו הם מצות עשה מורברי הנביאים להתענות בהם” (משנ"ב סי' תקמ"ט סק"א).

מנחה

רכט. מותר לרחוץ ידיו לתפילת המנחה (עד סוף קשרי אצבעותיו) דהוי כמקבל פני שכינה וכתבילת מצוה שהתירו (משנ"ב תקנ"ד סק"א).

רל. במנחה מתעטפים בטלית ומניחים תפילין ומברכים עליהם (שו"ע תקנ"ה א') (ומוציאים הציציות של הטלית קטן לחוץ) (ומחצות היום מותר להניח טלית ותפילין, וכן נהג הגר"א – חיי אדם קל"ה י"ח ^(קס)), ויזהר שלא לקרוא אז עימם פרשיות קריאת שמע ולא פרשת קדש (משום דעתה הוא רק 'כקורא בתורה' ות"ת אסור כל היום) (משנ"ב שם סק"ה) ^(קסא).

רלא. יש להניח תפילין קודם תחילת אמירת אשרי (שלא יהא הפסק כ"כ בין אשרי לקדיש) (יעו"ר פמ"ג סי' נ"ה משב"ז סק"ג, ובסימן רפ"ד ז' ומשנ"ב סקט"ו ומשנ"ב תקפ"ד סקי"ב דאין להפסיק בין אשרי לקדיש).

רלב. נוהגים להשלים במנחה אמירת השיר של יום שלא אמרו בשחרית (קיצור שו"ע קכ"ד י"ט, וכן המנהג – הגר"ש דבליצקי שליט"א ^(קסב)).

רלג. במנחה אומר "נחם" וכו' בבונה ירושלים ^(קסג), ו"עננו" בשומע תפילה (שו"ע ורמ"א תקנ"ז), ואם שכח לומר בבונה ירושלים יאמר בעבודה דהיינו קודם ותחזינה, ואי"צ לחתום ברוך מנחם ציון, אלא חותם בותחזינה עינינו עד סוף הברכה (משנ"ב שם סק"ב), ואם לא אמרו כלל אינו חוזר (שו"ע שם).

רלד. גם האומרים "שלוש רב" במנחה כל יום, מ"מ בתענית יאמרו שים שלום (יעו"ר רמ"א קכ"ז ב' ומשנ"ב סקי"ב). ומ"מ אם אמר שלום רב יוצא (משנ"ב שם סקי"ג).

רלה. מדינא אי"צ לחלוץ התפילין עד צאת הכוכבים, אך האריז"ל היה נזהר לחלוץ אחרי שקיעת החמה (משנ"ב סי' ל' סקט"ו).

◇ ”בשעה שמכניסים אדם לדון אומרים לו ... ציפית לישועה” (ושבת לא), וכתב האריז"ל ”בתיבות ’כי לישועתך קוינו כל היום’ (שבשמו"ע) יכוון לצפות לישועה כדי שיוכל להשיב ליום הדון כששואלין אותו ציפית לישועה”. ”לכן יכוון מקירות ליבו עד מאוד בזה הלשון: אני מחכה ומצפה בכל יום לישועת השכינה הקדושה שתצא מהגלות, ותנאל אותנו גם כן בביאת משיחך ותצמיח קרן דוד” (יסוד ושוש העבודה, ה.ד.).

◇ איתא בתנא דבי אליהו רבא (פ"א) ”מעיד אני עלי שמים וארץ, שהקב"ח יושב ומצפה להן לישראל יותר ממה שמצפה האב לבנו והאשה לבעלה, שישובו בתשובה, כדי שיואל אותם וינחם להם ביהמ"ק שלא יחרב לעולם”.

◇ ”בימים התענית לא ירבר מעטין אכילת הלילה באם אפשר לו דחינו שיש לו אשה המכנת לו מאכל, לא יתפעל לחקור מה יאכל בלילה כי היום שמתענה בו הוא קדוש מרוממת עולם הבא שאין בו אכילה ושתיה” (שליח הקדוש – סוף מסכת תענית, ויעו"ר עוד תוס' שבת קיד: ד"ה רובם) דמי שאין לו אכילה במעיים הרי הוא נקי ונחור כמלאכי השרת. ויעו"ר בראשית רבה פ"ב את ב').

מוצאי התענית

◇ ”המצוות הזמניות כולן, לא רק כדי לקיימן בשעתן נאמרו, כי אם שע"י שנאמרה המצוה לקיימה בשעתה, צריך לנוטעה בנפש ולקחת ממנה את לקחה לחיות עימה כל השנה כולה, כגון מצות זכירת יציאת מצרים, שאמנם היא מידי יום, אבל מצות סיפור באריכות הרי היא פעם אחת בשנה כליל פסח, שאז מאריכין בסיפור לכל פרטיו וגוטעין בלב את יסודי האמונה וההשגחה, ואחרי שהתעוררו וקיבלו את הדברים, אז באמת די בזכירה מועטת ליצ"מ של פעמיים בכל יום ערב ובוקר, כדי לחדש את זכרון האמונה וההשגחה שזכינו לספר באריכות לבנינו. וכן הוא בכל מצוות המועדים וזמנים כסוכות וכדו', שלא לשעתן בלבד נאמרו אלא להתעורר מהם לכל השנה כולה. וכמו"כ צריך שיהיה במצות האבילות על ירושלים, דאם כי תקנו לנו בכל השנה כמה הלכות בתורת זכר לחורבן, אבל יום תשעה באב הוא הזמן של ככה תכבה בלילה, שאז עלינו להתבונן במגילת איכה כמה שאירע ולהרגיש כל פרטי מאורעות החורבן וגודלו, וגודל ההטא שבעבורו חרב, ואח"כ כבר לקיים בכל השנה כולה את ההלכות הקבועות לזכר לחורבן, ואע"פ שלכאורה הם דברים מועטים כדאיתא בכ"ב דף ס' שלא הניחו חכמי ישראל לנהוג זכר לחורבן במנהגים נוספים על מה שקבעו, מ"מ א"צ לריבוי מעשים, כי אם דהעיקר הוא דבשעת קיום ההלכות הקבועות יש להיזכר בחורבן, ובשזוכים לשמחת חתן וכלה, בשעה ששמים האפר מקלה בראש החתן וכששוברים את הכוס מחת לחופה, ח"ו שיחא זה כאחד מטקסי החופה, אלא יש לראות ולשמוע, בנתינת האפר ובשבירת הכוס, את שבר עם ישראל וירושלים על חורבנן, ולכפ"ח אנחה אמיתית תצא מן הלב ע"י שנוכר באותו הרגע את פרטי המאורעות שהתבוננו בהם בת"ב” (הנאמן רבי משה שמואל שפירא וצוקל – זהב משבא ח"ב ע' ק"א).

רלו. גם המחמירים בזמן מוצ"ש ויו"ט כדעת ר"ת מ"מ אינם צריכים להחמיר כן בתעניות ואפילו בתשעה באב משום שהם רק מדרבנן ודי אם יתענו עד זמן צאה"כ לשיטת הגאונים (הגר"ש דבליצקי שליט"א וכע"ז בשבט הלוי ח"ו סי' ע"ב דאפשר להקל לצורך).

רלז. הנוהגים כהגר"א ולא בירכו "שעשה לי כל צרכי" בבוקר, מברכים ברכה זו בלילה, תיכף כשנועל מנעליו (מעשה רב ט').

קידוש לבנה

רלח. דעת הרמ"א (תכ"ו ב') דאין לקדש הלבנה במוצאי ט"ב דאין שרויים בשמחה, אלא יברכו בימים שאחריה. אמנם במשנ"ב (שם סקי"א) הביא דעת האחרונים דמקדשין אפילו במוצאי ט"ב [אלא שצריך לטעום קודם. אא"כ יפסיד מלקדש בציבור דאז יקדש עימם אפילו בלא שטעם משום 'ברוב עם' וכו'] (שעה"צ שם סק"ט).

רלט. המקדשים את הלבנה במוצאי ט"ב יזהרו לנעול מנעלים קודם לכן דאין לקדש בלי מנעלים (משנ"ב תכ"ו סקי"א).

(קנט) וכתב בשו"ת אגרות משה (א"ח ח"ה סי' ל"ז אות י') שהברכה היא תיכף כשרואין את הקברים, שהוא לפעמים גם קודם הכניסה. ועוד כתב דמסתבר דאין די בזה שרואים המצבות מרחוק שזה הוא רק הבנה בליבו מתוך מה שרואה, דשם איכא קבר. ואף שהוא ידיעה ברורה, מ"מ לא נתקן ברכה אלא על הראי'. ועל כן צריך לבקר רק כשרואה הקרקע שמכסה הקבר. וכן מברכין על ראיית אותן המצבות הנמוכות שהם ממש על מקום הקבורה, עכ"ד.

(קס) אכן במעשה רב אות ר' כתב "ותיכף אחר קינות אפי' קודם חצות מניח תפילין" עכ"ל.

(קסא) אכן דעת המקור חיים (ריש סי' תקנ"ה) דיקרא ד' פרשיות עם התפילין, וכ"ה בריטב"א בשם הרמב"ן. וכן נהג הגר"ש אלישיב וצוקל" – "הלכות חג בחג" ביהמ"צ ע' ר"ב בהערה.

(קסב) ויעו"ר מעשה רב (אות ר') דמשמע דלא הי' אומר שיר של יום כלל.

(קסג) ודעת השו"ע נראה דאומרים נחם בכל הג' תפילות.

✧ כתב החיד"א (עבודת הקדוש, מורה באצבע את ר"ש) "אחר תפילת ערבית והוא לילה ירחיץ כל ידיו (ג' פעמים בסירוגין, הגר"ט מקציעסקי זצוק"ל בלוחותיו) ופניו, וילבש מנעלים של עור ויברך ברכת הלבנה, שהוא זמן הראוי לבשר הגאולה ולברך הלבנה העליונה ולומר דוד מלך ישראל חי וקיים" עכ"ל.

דיני אכילת בשר, שתית יין רחיצה ותספורת, וברכת שהחיינו ב' אב

רמ. גבי אותם שנהגו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין כל אותו שבוע שחל בו ט"ב עד שבת נחמנו יעוי' משנ"ב (תקנ"א סקל"ו) מש"כ בזה.

רמא. בליל עשירי וביום עשירי עד חצות נוהג כל הדינים הנוהגים מר"ח עד התענית דהיינו אין אוכלים בשר ואין שותים יין ואין רוחצים במרחץ ואין מסתפרים ואין מכבסין ואין לנגן בכלי שיר ואף תשה"מ טוב שלא יעשה בלילה זה (חוץ מל"ט, יוצא או בא מן הדרך) (שו"ע ורמ"א תקנ"ח א' ומשנ"ב סק"ב ג'). (והספרדים נוהגים שלא לאכול בשר ולשתות יין בכל יום העשירי [שם]).

רמב. י"א דגם בליל יו"ט דאב אין לברך שהחיינו (משום דבכל יום העשירי היה שריפת ההיכל והיה יום מר מאוד בעצמו וגמר החורבן, ואיך נאמר 'שהחיינו והגיענו לזמן הזה' (שע"ת תקנ"ח ס"ק ב, ובה"ח תקנ"א י"ח) אמנם י"א דאין להקפיד כל כך (קסד) (מאמר מרדכי תקנ"א ס"ק ט"ו). ובט"ב נדחה יעוי' הערה (קסה).

✧ כתב באגרא דכלה (קסה) פרשת מנחות על הפטרת בה אמר ד' דאחר תשעה באב כבר מתנוצצין ניצוצי הרמנים והתשובה.

ט"ו באב

✧ איתא בתענית (לא) מט"ו באב ואילך [שהלילות מתארכים והימים מתקצרים (רשב"ם ב"ב קכ"א)] המוסיף לעסוק בתורה בלילה, ויסיף חיים על חייו (קסז), ודלא מוסיף לעסוק בתורה בלילה, יאסף [תקברתו אימו, והיינו ימות קודם זמנו ר"ל] (ע"פ רש"י שם).

✧ אבותינו סיפרו לנו זאת לפנינו בישראל כי בליל ט"ו באב היו ספסלי בית המדרש כ"ב מלאים עד שמי שאיחר לבוא כמעט לא מצא מקום לשבת (הגר"ש דבליצקי שליט"א – אני לדודי ע' ח').

✧ יקורי ירושלים נהגו להתחיל מט"ו באב ללמוד סדר תיקוני זוהר עד יוהכ"פ (דעיי' בהקדמת "כסא מלך" לתוקיו, שהלימוד בזה בחודש אלול מטהר הגוף ומקדש הנשמה אפילו בגירסא בעלמא כאן מבין פירוש אמרו וסגולתו לקרב קין הגאולה ב"ב. וז"ה באור צדקים (ס' ל"ז ס"ב) דכתב "אשרי מו שישלים ספר התקונים בימים אלף") [נטעני גבריא ח"כ פצ"ח סט"ז ע' תקס"ז].

✧ אם רוצים להצליח בימי אלול צריך להתחיל עכ"פ במרבית הדברים החושבים להגיע אליהם בחודש אלול, כבר מיום ט"ו באב להתרגל בקדושה, וכמוכן שהעבודה רק ע"י מחשבות ורעיונות מבלי שינוי ושיפור מעשים אי אפשר עכ"פ לגבינו כמעט כמאן דליתא דמיוא (הגר"ש דבליצקי שליט"א – אני לדודי ע' ח').

כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, וכדאי הוא בית אלוֹקֵינו להצטער על חורבנו עכ"פ יום אחר בשנה
(שו"ע תקנ"ד כ"ה ומשנ"ב סקנ"א).

"כי נחם ד' ציון, נחם כל חורבותיה, וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ד', ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה"
(ישעיה נ"א ג').

✧ יהודי יקר, הקדש מספר דקות להתבונן בדברים בישוב הדעת ✧

"כל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו נחרב במימיו" (ובירושלמי (יומא ד': איתא "באינו הוא החריבו") וביאר החפץ חיים (חובת השמירה פ"ח אות ט"ו) דהטעם לכך פשוט, שאותן העוונות שגרמו אז להחריבו הם גורמים ג"כ עתה שלא לבנותו. וכתב המהר"ל (נתיב לב טוב פ"א) דמאחר ששנאת חינוס היא הגורם להחריב את הבית^{קסח}, כל שכן שהוא סיבה להעמיד את החורבן, שהרי דבר הגורם חולי לאדם, ודאי דאחר שכבר חלה, יגרם לו למנוע ממנו הרפואה כל זמן שלא חסיר את הדבר שגרם לחולי. ולפיכך כתבו בעלי המוסר שראוי בימים אלו להתחזק בפרט בעניני שמירת הלשון.

והנה באמת המעיין בישוב הדעת במקורות המדברים בעניינים אלו ימצא בהם דברים חמורים עד מאד בגודל העונשים למי שאינו שומר פיו, ומאידך גודל עוצמת השכר לשומר פיו, ובראשם אדונינו הגר"א זיע"א באגרתו דכתב ש"כל כף הקלע הכל כהבל פיו של דברים בטלים^{קסט}, ועל כל דיבור הבל צריך להתקלע מסוף העולם ועד סופו, וכל זה בדברים יתרים, אבל בדברים האסורים, כגון לשון הרע ליצנות ושבעות ונדרים ומחלוקת וקללות ובפרט בבית הכנסת ובשבת וביו"ט על אלו צריך לירד לשאול למטה הרבה מאוד ואי אפשר לשער גודל היסורין והצרות שסובל בשביל דיבור אחד, ולא נאבד אפילו דיבור אחד שלא נכתב". ושם כתב "מה לי להאריך בזה העוון (לשה"ר) החמור מכל העבירות, כל עמל אדם לפיהו אמרו חז"ל שכל מצוותיו ותורותיו של אדם אינו מספיק למה שמוציא מפיו, וה' מוות' אינו 'מקוה', והכל יבוא במשפט על כל דיבור, ולא נאבד אפילו דיבור קל, כי חטא

(קסד) כיון דיש מקילים לגמרי בזה בכל ימי בין המצרים.

(קסה) בתשעה באב נדחה מותר לברך שהחיינו במוצאי התענית (רעת תורה ס' תקנ"ח סע"א, ובשו"ת מהרש"ם ח"ד קמ"ח בשם א"א מבוטשאטש שראה כן בעיניו מהגה"צ אבד"ק בארדיטשוב שבירך).

(קסו) להגאון רבי צבי אלימלך שפירא מדינוב זצוק"ל.

(קסז) דכתיב (דברים ל') "כי הוא חיך" וכתיב עוד (משלי ג') "כי אורך ימים ושנות חיים ושלוש יוסיפו לך" (רשב"ם ב"ב שם).

קסח כדעיי' יומא ט: וירושלמי פ"א דיומא, וכדחוכיח החפץ חיים זיע"א בתחילת הקדמתו לספר חפץ חיים דכוונת הגמ' על לשה"ר.

קסט וברמב"ם (טומאת צרעת ס"פ ט"ז) כתב "...זה דרך ישיבת הליצים הרשעים, בתחילה מרבים לדבר דברי הבאי..., אבל שיחת בשרי ישראל אינה אלה בדברי תורה וחכמה", עכ"ל. וכבר האיר ע"ז הגרי"ז זצוק"ל דהרמב"ם כתב שיחת "בשרי ישראל" היינו אף מי שהוא רק במדרגה של "יהודי כשר" שיחתו היא רק בדברי תורה וחכמה.

ובאבן שלמה פרק ז' הביא מהגר"א זיע"א ש"ענין גודל התאוה לדבר דברים בטלים וליצנות אף שאין בהם הנאת הגוף, מפני שבכל דבר שאדם עושה נותנים לו רוח ממרום, וזה הרוח אין לו מנוחה עד שיעשה עוד דברים כאלה, ובוה יש לו נחת רוח הן במצוה והן בעבירה, וזה שאמרו מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, ולפי ערך גודל המצוה או העבירה כן יגדל כח ההמשכה של הרוח, ועל כן בלמוד התורה שהוא גדול מכל המצוות יגדל כח ההמשכה של רוח הקדושה, ולהפך בדברים בטלים וליצנות שהוא היפך התורה והוא גדול מכל העבירות, ועל כן גדלה מאד כח ההמשכה של רוח הטומאה, וההנאה גדולה מכל העבירות (משלי א' כ"ג).

והגר"א זיע"א במשלי (יה, כא) עה"פ "מוות וחיים ביד לשון" כתב, "כמ"ש ת"ת כנגד כולם וכמ"ש כי היא חיך וגו' וההיפוך הוא מוות והוא מדבר דברים בטלים או ליצנות".

הלשון עולה על כולם כמשאחז"ל ולשה"ר כנגד כולם. ושם כתב "איני למי שממית עצמו בשביל דיבור אחד, ומה יתרון לבעל הלשון וכו'". עכ"ל^{קט}. והחפץ חיים זיע"א כתב (שמירת הלשון ח"ב פכ"ו) זל"ש: "מי שפיו פתוח תמיד, ואינו מקפיד על עצמו, **אפילו אם ילמד כל ששה סדרי משנה וכל הש"ס כמה פעמים, כשיבוא למעלה, לא ימצא אפילו גמרא אחת שתגן עליו**!!!" עכ"ל. ועיי' ברבינו יונה בשערי תשובה (שער ג' רט"ק)^{קצא}. וברמב"ם (תשובה ו' ג) כתב **דבעלי לשון הרע אין להם חלק בעולם הבא, אלא נכרתין ואובדים ר"ל**, יעוי"ש.

ובתולדותיו של הגאון רבי יצחק בלעזר זצוק"ל (המופיע בתחילת הספר "כוכבי אור") מובא שרבי חיים ברלין זצוק"ל סיפר שהיה מיווד מאוד עם רבי יצחק עוד בהיותם בחו"ל, שרבי חיים היה רבה של מוסקבה ורבי יצחק רבה של פטרבורג וכשעלו שניהם לארץ ישראל וחיו בירושלים המשיכו בקשר הטוב ביניהם. וכשרבי יצחק זצוק"ל חלה את חליו האחרון, ציוה שלא יספידוהו לאחר פטירתו, ולפני לווייתו דנו גדולי ירושלים אם לשמוע לצוואתו שלא להספידו, ואב"ד דירושלים רבי שמואל מסלנט זצוק"ל הכריע שלא להספידו ורק רבי חיים ברלין התיר לעצמו להספידו רק בבחינת "לבכותו" מבלי להזכיר שבו.

ומספר ר' חיים: שכשנפטר רבי יצחק ביום י"א חדש אב יו"ה בליל שבת קדש שלאחריו סמוך לאור הבוקר בא המנוח אצלי בחלום ואמר לי יישר כח על שלא הגדת עלי שבח, ושאלתי ממנו מה נעשה בדינו בעולם ההוא ואמר לי: **שדין של מעלה חמור מאוד שאי אפשר לשום אדם בעולם הזה לשער כלל, וביחוד מקפידים מאוד על דיבורים האסורים שנדברו שלא כהוגן**!!!!" "ויאמנם על תלמידי חכמים יש הרבה מליצי יושר **אולם מקפידים מאוד על חטא הלשון**!!!" (ומשמע מדבריו דלתלמידי חכמים יש אפשרות קלה יותר לצאת זכאי בדין, **צבל לא כלפי עבירות שבדיבור**!!! והיינו כמשי"כ ברבינו יונה בשערי תשובה והחפץ חיים הנ"ל **זכות התורה אינה מגינה על לשון הרע**!!!)^{קעב}. – ובמדרש איתא שאין הקב"ה רוצה כלל להציל את "בעל הלשון הרע" מצרותיו (הובא בחפץ חיים שער הזכירה פ"ד קעג).

והגר"מ שטרנבוך שליט"א כותב (בפירושו על אורחות חיים להרא"ש ע' ל"ט או ס"יא) שיש בידו 'קבלה' **שאמו של הגר"א זיע"א נראתה אליו בחלום וגילתה לו שעומק הדין נורא מאוד על כל דיבור ומחשבה ח"ו, והגר"א זיע"א נרתע מרוב פחד**. עכ"ד^{קעד}.

ובתקדמה לאגרות משה ח"ח כותבים בני מעשה נורא שמענו מאביהם הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל, וכה היה המעשה: בתחילת חורף תרפ"ב חלה אחד מבעלי הבתים ונפל למשכב במין חולי מוזר ולשונו התנפחה בפיו, כאשר גבר עליו חוליו ונטה למות הגיע אליו הגר"מ לבקרו, ביקש החולה להוציא כל איש מעליו, וסיפר להגר"מ את סיבת חוליו. לדבריו, שבוע קודם לכן בפרשת וירא הקשה כיצד זכו בנות לוט שהמשיח יהיה מצאצאיהן וכי ודיבר עליהם בדרך בזיון, בלילה הופיעו בחלומי שתי נשים זקנות מאוד שראשן ופניהן מכוסים ואמרו לו שהן בנות לוט. והן הוסיפו ואמרו לו שהם שמעו את טענתו, ובאו מעולם האמת לענות לו, ויעוי' שם שהסבירו לו למה הם זכו שיצא מהם המשיח, ולאחמ"כ אמרו לו שהוא חטא גדול כאשר דיבר עליהן בדרך בזיון, ומאחר שהוא דיבר עליהן בזלזול, יענש מידה כנגד מידה כמרגלים (רש"י במדבר י"ד ל"ה) ותשתרברב לשונו ותתנפח בחוליו משונה וכך ימות. כשיסיים האיש לספר את סיפורו להגר"מ זצוק"ל היסב את פניו אל הקיר ונפטר לבית עולמו. בניו של הגר"מ כותבים שם שאביהם זצוק"ל ראה את עניין זה כאמיתי. עכ"ד. – ומבואר דאפי' יהודי פשוט שמדבר דיבורים שלא כהוגן, יכול לגרום לרעש גדול למעלה עד כדי שישלחו לו שליחים מהעולם העליון, ויקבל עונש חמור ומשונה כהנ"ל רח"ל. – וכי"ה בקיצור ראשית חכמה (שער הקדושה פ"י ע' פ"ו הוצאת מישור) שהביא בשם ספר יצירה שהקב"ה קבע בפיו 22 אותיות שבהם אנו מוציאים את הדיבורי' מהפה, וכשאדם מזכיר אותיות אלו למטה, הוא מנענע ומעורר השורשים העליונים למעלה, והוא כעין שלשלת שראשה האחד במקום זה, וראשה השני במקום אחר, שאם האדם ינענע בידיו את ראש השלשלת שבמקום זה גורם הוא לנענע את ראש השלשלת שבמקום אחר אפי' אם השלשלת גדולה הרבה, ולכן כשהאדם מדבר בין דבר קדושה ובין דבר חול וקו"ו דיבור שאינו כשר יידע שאין הוא מדבר רק בארץ הגשמית, אלא באותו רגע ממש הוא מנענע ומעורר השורשים בעולמות העליונים (והוא כמאמר הכתוב "ישתי בשמים פיהם לשונם תהלך בארץ"). עכ"ד^{קעה} קעה קע.

קע ובעי"ז ב"קיצור ראשית חכמה" (שער הקדושה פ"י ע' פ"ו הוצאת מישור) **"ועל כל דיבור ודיבור הוא נידון מבית דין העליון"** ושם (כריש הפרק ע' פ"ה) כתב ז"ל "משמע מתוך ספר הזוהר פ' תוריע (דף קמ"ו) כי כל מעשה שאינו הגון, נעשה ממנו ההל' להלביש הנשמה, ולקלעו בכף הקלע... וכי' כשיהיה הבל היוצא מפיו לבטלה ולשקר וכיוצ"ב, שהולך למקום הבל הרע הזה שהוא רעות רוח, ונמצא עשוי ממנו לבוש להלביש רוחו לקלעו מתוך כף הקלע – הכלל העולה **כי כפי שהאדם בונה בעוה"ז, שם תעלה נשמתו אחר מיתתו, שאם יעסוק בהבל התורה והתפילה יעלה ויתקשר בהיכל הקדוש שהיא השכינה, ואם יעסוק בדברים בטלים, יתקשר בקליפה ובהיכל שאינו קדוש, ונפשו תקלע בתוך כף הקלע, אם לא שישב בתשובה שלמה וחזקה לבטל כל אותם הרקיעים והארצות שבנה בצד הקליפה**". עכ"ל.

קעא ור"ח וויטאל כתב ב"שער הקדושה", **שבעת שמספר לשח"ר על חברו, נענש מידה כנגד מידה שמספרים עליו לשח"ר** (הובא בחפץ חיים שמירת הלשון ח"ב ספ"ד). ובמקו"א הביא החפץ חיים (שם פט"ו) ובהקדמה לספר חפץ חיים, ובשמירת הלשון פ"ב) שכשאדם מדבר לשח"ר מעורר הוא את המקטרג הגדול על כלל ישראל, ועי' שחי' מקטרג, גורם בזה מוות וחורב וקטל בעולם רח"ל ל"ע. ע"ב. וכמו שכתב הרמב"ם על חטא לשון הרע (דעות פ"ו ז"ל: **"עוון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל ולכן נסמך לו, לא תעמוד על דם רעך"**, עכ"ל. ולפ"ז הוא יושב בביתו ומדבר לשח"ר ח"ו, וברחוב בסמוך נפטר ילד צעיר רח"ל ל"ע בכח הלשח"ר שלו. וביאר שם החפץ חיים דוחו מה שאמרו חז"ל "כל המדבר לשח"ר מגדיל עונותיו עד לב השמים" – דכל הנזקים החמורים מכח דיבוריו נוקפים לחובתו, ויתכן שכשתצא נשמתו מגופו לאחר פטירתו יראה שרשום לחשבונו בין היתר 'אשמת רצח'!!! פלוני אלמוני מכח דברי לשח"ר שלו.

קעב ויעוי' שם שרבי יצחק זצוק"ל בלילה האחרון שלו כשאמר וידוי, בהגיעו ל"דברנו דופי' התמרמר הרבה. – ושם כתב חתנו: "ומה נפלא למתבונן הלא מר"ח הגאון זצ"ל ידוע לכל לא די' שח שום שיחה מר"ח אלול עד חמרת ידהכ"פ, זאת אומרת שחלק התשיעי מכל השנה קיים האמור בחז"ל מה אומנתו של אדם בעוה"ז יעשה עצמו כאלם שנאמר האומנם אלם צדק תדברין ובכל זאת התמרמר בוידויו וגם הרגיש זאת ביום הדין הקדוש, אנו שאין מחסום ללשונינו מה נאמר וכי ולא לחנם נאמר שומר פיו ולשונו שומר מצוות נפשו".

קעג ובחפץ חיים (שמירת הלשון שער הזכירה פ"א) כתב ד"איתא בטומאת הדיבור, או כל תורותיו וכל תפילותיו כולם נטמאו ומחוץ למחנה מושבם, ואדרבה מקבל עונש גדול הרע שקול כנגד כל העונות, נמצא תלמוד תורה גדולה שבכל המצות וכנגדו לשון הרע חמור שבכל העונות. והטעם כי כל המצוות הם מצטרפות אל הגשם, כמו מצות ציצית אי אפשר לקיים אלא על ידי לבישת בגד שהוא גשמי, וכן סוכה ולולב וכדאי גוונא כל המצות. לא כן לימוד התורה, שענינו תלוי בכח הדיבור שהוא כח פשוט רוחני בלבד, ולכן פעולתו שפועל למעלה נורא עד מאוד, ועל כן קדושת תלמוד תורה הוא כנגד כולם. וכן הדבר להפכו בענין קלקול, כי בכל האיברים שהוא עושה בהם עונות, מחמת שהן גשמיים, אין קלקולו למעלה גדול כל כך לא כן בעון לשון הרע ורכילות, שפועל פעולתו על ידי כח רוחני בלבד, קלקולו למעלה בעולמות העליונים הוא חזק ונורא עד מאוד, ולכן ענשו גם כן הוא כנגד כולם.

קעד ובש"ה הקדוש כתב ז"ל "כל המטמא פיו ולשונו בטומאת הדיבור, או כל תורותיו וכל תפילותיו כולם נטמאו ומחוץ למחנה מושבם, ואדרבה מקבל עונש גדול ונורא עליהם כי המביא דורון למלך חשוב, ונותן הדורון בכלי מאוס, יתקצף עליו המלך בכפלים, ודע כי לדיבור של עבירה אין ערך ואין שיעור וכי' ואם באת להאריך ולהזכיר גודל חטאם וגודל עונשם יאריך הסיפור מאוד, ולא באתי רק להודיע כי אילו ארבע אבות הטומאה (חננים, שקרנים, מספרי לשח"ר, ליצינים) ותולדותיהם כיוצ"ב גדול עונשם ככופר בעיקר, ובעונד ע"ז, והם היושבי גיהנום בר מינן ואשם לא תבכה" עכ"ל. (ועי' עיר מש"כ בזה האלשיך הק' שמוט כ"ב ל"ה הובאו דבריו בשמירת הלשון שער הזכירה פ"י יעוי"ש). ובחפץ חיים בכמה דוכתי (שמח"ל ח"א שער הזכירה פ"ו, ח"ב פ"א חובת השמירה פ"ו ועוד) הביא דברי זוה"ק שאם מדבר דיבורים אסורים ישנם ממונים מסטרא אחרא שלוקחים אותם ומטמאים את דברי הקדושה שמוציא אח"כ בפיו ולא יזכה בהם. ובזוה"ק פ' מצורע "מאן דאית ביה לישנא בישא צלותא לא עלת קמיה דקדושה בריך הוא" ושם כתב שהוא ממשיך טומאה לכל אברי נפשו (הובא בחפץ חיים שמח"ל ח"ב פט"ו). – עוד כתב החפץ חיים (בהקדמה לספר חפץ חיים) ד"דוע לכל מבין דאף בעולם הזה אם יקלל אדם ח"ו את כח הדיבור והשמיעה, אפי' אם עדיין יוכל לדבר ולשמוע בקושר רב, מ"מ דבר זה יצער אותו ויזכה אותו הרבה יותר אילו הקלקול היה בשאר האיברים, משום דחוש השמיעה והדיבור הם חושים הראשיים באדם, וג"כ אינו יכול להעלים חסרונם, ועל אחת כמה בעולם העליון כמו יצר לו נפשו בגן עדן עי"ז לעין כל, אפי' אם לא היו עושים לבעל לשון הרע שום עונש כלל, רק שהיו מקולקלים כח הדיבור והשמיעה שלו, כמה בושות יגיע לו עי"ז, כי שם ידוע ויכיר לכל כי פגמת הדיבור והשמיעה שלו הוא עובר שהיה בעל לשון הרע ומחולקת בעולם הזה" עכ"ל.

קעה ואיתא בחז"ל "כל המדבר לשח"ר מגדיל עונותיו עד לב השמים". וביאר החפץ חיים זיע"א (שמח"ל ח"ב פט"ו) דוחו משום שבדיבורים אסורים כל מילה ומילה היא עבירה בפני עצמה (כמו שבדברי קדושה כל מילה היא מצות עשה בפני עצמה) ואפי' אי נימא דבכל מילה עובר רק על איסור אחד מ"מ נמצא שבדקה אחת של לשח"ר עובר כמאתיים עבירות, ומכל עבירה ועבירה בפני עצמה נבירא לו מלאך מקטרג אחד, ומה יודיעו האדם בהתבוננו שיש לו גדול כ"ב גדול של מלאכי הבלה, והוא שאמרו חז"ל כל המספר לשח"ר מגדיל עונותיו עד לב השמים, משום שבזמן קצר ביותר של דברי לשח"ר יכול לעבור מאות ואלפי עבירות. עכ"ד. ובברכות ו: "תניא אב"א אלמלא נתנה רשות לעין לראות, אין כל בריה יכולה לעמוד בפני המוסיקין" והיינו שאם אדם היה רואה את המחבלים שנמצאים סביבו ומלוים אותו

ומלבד כל הנ"ל ידוע משי"כ החובת הלבבות (שער הכניעה פ"ז, ומובא בחפץ חיים שמי"ל שער הזכירה פ"א) "הרבה בני אדם יבואו לאחר פטירתם ליום החשבון, וכשמראים להם מעשיהם ימצא בספר זכויותיהם זכויות שלא עשו אותם מעולם, ויאמר לא עשינו. ויאמר להם: עשו זאת אלו שדברו עליכם גנות. וכמו"כ כשיחסרו להם מספר זכויות מכאן מעשים שעשו, יאמרו להם זאת וזאת איבדתם בעת שדברתם גנות בפלוני ופלונני. וכמו"כ יהיה ג"כ כאלו שימצאו בספר חובותיהם, חובות שלא עשו, וכשיטענו לא עשינו זאת, יאמרו להם אלו נוספו עליכם בעת שדברתם בפלוני ופלונני. עכ"ד. וכידוע **המגיד גילה לבית יוסף שדברי חובת הלבבות הם אמת ויציב!!!** ולפי"ז כותב החפץ חיים מי שמוטבע ח"ו במידת הרעה הזאת להחריק על חבריו בחיצי לשונות תמיד, אפילו אם ירגיל את נפשו תמיד לתורה ולמצוות לא יועיל לו, כי מיד אחרי שישתכר שבו או שבועיים איזה אושר נצחי ע"י תורה ומצוות, ידבר על חבריו גנות **ויתן לו את זכויותיו לנצח ויקח תמורתם את עוונותיו**, וכן כך יהא לאורך כל ימיו, עד יום מותו משתכר מעט תורה ומצוות, ושוב מעביר לחבריו הזכויות ולוקח העוונות ע"י לשה"ר שדיבר בו, **ונמצא שאדם זה עלול לצאת מן העולם נקי מנכסיו מהקנינים הנצחיים של תורה ומצוות, ויהא ממולא תמורתם בעוונות רבים ועצומים, מינים ממינים שונים של כמה וכמה אנשים שדיבר עליהם גנות** ולפיכך הזהירונו דוד המלך ע"ה שתחילת הכל "נצור לשונך מרע" ורק אח"כ "סור מרע ועשה טוב" דרך משינצור את לשונו, אזי כל הטוב הנצחי שיוזמן לו ד' אם מועט ואם הרבה הכל נשאר בידו ולא יתן לאחרים חילו"י. עכ"ד. ועי' בשמירת הלשון (חלק ב' פ"א) דהביא החפץ חיים ע"פ הגר"א **דאדם שבא לעשות תשובה ולתקן כל מעשיו, ראשית תיקונו צריך להיות על שמירת פיו ולשונו בשמירה יתירה, שמירת פיו היא 'גדר' לשמירת כל שאר המצוות**. אמנם אילו יקבל ע"ע קודם קבלת אחרות בשמירת המצוות ויניח לעצמו עדין לדבר ככל העולה על רוחו במשך הזמן כל קבלותיו וגדריו יחסרו. יעוי"ש.

סח הגה"צ רבי נתן מאיר וואכטפויגעל זצ"ל (משיגה דשיבת ליקוד): החפץ חיים עבד כל ימיו על שמירת הלשון וזה הביאו לכל השלימות, וכל גדולי הדור עמדו כפופים לפניו כיון שהיה לו שלמות במדה אחת: שמירת הפה!!! החפץ חיים הראה לכולם מהי שלמות בכח הדבור והגיע לדרגה עליונה ביותר, והוא היה הדוגמא לדורות האחרים שאפשר להיות שומר פיו ולשונו בשלמות! וסיפר רבי נתן מאיר כי פעם אמר החפץ חיים לשומעי לקחו כדברים האלה: "אם אני אשאל מכתב לגביר גדול אחד בפטרבורג וגם אחרים ישלחו לו מכתב, הוא יענה למכתב שלי לפני כולם, ולמרות שהנני צעיר יותר ולא מפורסם, והטעם לכך, מכיון שאני התרכזתי במצוה אחת והשלמתי עצמי במצוה אחת של שמירת הלשון, לכן הוא יענה למכתב שלי לפני כולם!" (ספר איש לרעהו – ויקרא ע' ד"ש) קפ"ג.

סיפר רבי משה ויא שליט"א ששמע מתלמיד חכם גדול אחד, שלמד בישיבתו של החפץ חיים בראדן, על דבר שאירע עימו פעם בעת שנכנס לביתו של החפץ חיים: הייתי מגיע לביתו פעמים רבות, סיפר הת"ח, והמקרה שאני מדבר עליו היה בעת שהחפץ חיים היה בגיל 83 לערך. למרות החולשה שפקדתה באותו יום, רבינו היה אז בעת רצון מיוחדת במינה, והדבר ניכר עליו. מחמת החולשה שכב רבינו במיטתו, ולפתע הוא מורה לי להתקרב אליו, ומבקש ש... אפתח את פיו. הייתי נרעש ונפחד, ולא רק שלא הבינתי כלל מה החפץ חיים רוצה להשיג בכך, אלא שגם לא ידעתי כיצד אעז לצייט להוראה שכזו, לפתוח את פיו של החפץ חיים!! אבל לא עזר לי מאומה. החפץ חיים הורה לי בשנית לפתוח את פיו. בליט ברירה, ובחוסר אונים מוחלט התקרבתי אליו, ופתחתי את פיו הקדוש. לפני נגלו שתי שורות שינים צחורות כשלג, מסודרות ומתוקנות כדבעי, משל היה זה ילד קטן שעוד לא הספיק לפגום את השיניים שקיבל מהקב"ה. בעוד אני נתון בסערת חושים, פונה אלי החפץ חיים ומבקש דבר נוסף: 'תספור נא כמה שיניים יש בפ"י ואני חישובתי להתעלף... כדי למנות את מספר השיניים, צריך כבר להיכנס עמוק אל תוך פיו המסולא בקדושה של גדול הדור, כיצד אוכל לעשות זאת?! אבל גם הפעם, לא איפשר לי רבינו לחשוב הרבה, והאיץ בי לספור את שיניו. החילופי במשימה הקשה, ובסיומה הגעתי למספר 32, בדיוק כמספר השיניים שברא הקב"ה באדם. שן אחת לא חסרה ולא נפגמה!!! כל השיניים היו בריאות וחזקות כביום נתינתן!!! למותר היה לציין שבגיל מבוגר שכזה שבו היה החפץ חיים באותה תקופה, אין הרבה קשישים שזוכים למתנה שכזו. לאחר שעשיתי את שביקש, לקח החפץ חיים את ידי, ואמר בחיוך, בחיוך כזה שאי אפשר לשכוח לעולמים: **'אני שמרתי על הפה שהקב"ה נתן לי, והקב"ה שמר על הפה שלי'** (עלינו לשבח [פרשת שמנין] להגר"י זילברשטין שליט"א עמ' קנ"ד).

ומספר הגרמ"מ שולזינגר זצוק"ל: שמעתי מר' נחום דוד הרמן בנו של ר' יעקב יוסף זצ"ל שסיפר מה ששמע מר' ברוך בער זיע"א, אשר היה באר"י כמה פעמים בשביל הישיבה והתאכסן אצלם. וסיפר, שהוא שמע מפ"ש של ר' ברוך בער שסיפר על השתתפותו באסיפת הרבנים שכנס החפץ חיים בפטרבורג. ובאותה אסיפה אמר החפץ חיים שלהכניס לימודי חול בחדרים, זו גזירה שחייבים למסור עליה את הנפש, והוא ביהרג ואל יעבור. וסיפר ר' ברוך בער, שאחר שאמר הח"ח דברים אלו, התחיל להיות באולם רחש לחש, ואחד שאל את רעהו 'מאיפה הח"ח לוקח את זה?', שהוא ביהרג ואל יעבור! יש הרי ג' עבירות חמורות שהם ביהרג ואל יעבור, וכעת הח"ח אומר שגם זה להכניס לימודי חול בחדרים ובישיבות זה גם יהרג ואל יעבור. נהיה רעש... זה שאל את זה... זה שאל את זה... עד שמישהו הציע שישאלו את החפץ חיים בעצמו. נגש אחד מהגדולים בהכנעה וענוה אל הח"ח לשאול, ואמר: 'רבי, שואלים פה, מאיפה המקור לזה? החפץ חיים לקח את היד הקדושה שלו – כך שמעתי את ר' נחום דוד מספר ששמע מר' ברוך בער – הוא פתח את הקאפאטע' (מעיל עיליון) שלו, ושם את היד הקדושה שלו על לבו, ואמר: 'פה זה כתוב...' 'כאן זה כתוב...' זה המקור של הימנעה ברורה! והמשיך לספר, שאח"כ היה רב אחד שהתחיל להתפלל עם החפץ חיים בענין דרכה של תורה, והח"ח שמע. אחרי שהרב ההוא גמר לחוות דעתו, התחיל להשיב, ונשים לב, באיזה גאונות, באיזה פקחות וצדקות הייתה תשובתו של הח"ח. אמר לו הח"ח: **'אתם יודעים שהפה הזה' – והראה על הפה שלו – 'כבר למעלה משישים שנה לא דיבר אפילו דיבור בטל אחד', לא דיבור אסור, על דיבור אסור לא מדברים בכלל. למעלה משישים שנה... ומה זה נוגע לקושיות שהרב ההוא מקשה. הוא הרי מקשה קושיות!! אלא משום שמה שהפה הזה אמר קודם, זה גם לא דברים בטלים...' ולמה זה 'גאונות'? כיון שעל כל מה שיאמר לו הח"ח כתשובה על דבריו, יתכן שיהיה לו מה לענות כנגד זה. הוא ישאל, הח"ח יענה, אח"כ יאמר שוב טענה הפוכה. כך ימשיכו הדברים ויהיה מזה פלפל ארוך, ולא יגיעו לעמק השווה. אבל כשהח"ח אומר כזו טענה, שלמעלה משישים שנה הפה הזה לא דיבר אפילו דיבור בטל אחד, מה יגיד השכנגד, הפה הזה גם כן? על זה אין לו כבר מה להשיב... (משמר הלוי עה"ת ע' ס"ג).**

וסיפר הגר"א קוטלר זצוק"ל: בחור מיישיבת ראדן שנה בפורים הרבה יין לבסומי. אחר ניגש אל החפץ חיים" וביקש שיבטיחו להיות שרוי במחיצתו בגן עדן. ענהו החפץ חיים" בענוותנות: מי יודע אם אזכה בכלל שיכניסוני לגן עדן?! "אולם הבחור שהיה בגילופין לא הרפה ממנו והפציר בו מאוד שיבטיחו כפי שביקש. נתהרהר החפץ חיים" ואמר לו: **"יתכן, אולי אזכה לגן עדן בגלל היותי נזהר מלשון הרע... ובכן, אם תקבל על עצמך בהחלטה גמורה מהיום והלאה לא לדבר ולא לשמוע לשון הרע בשום פנים, מובטח לך כפי שביקשת..."** כיון ששמע מה נדרש ממנו, נרתע הבחור לאחוריו ונסוג בו, כאילו התפכח בבת אחת מיינו. חושש היה פן לא יעמוד בהתחייבות קשה כזו להיגמל מלשון הרע לכל ימיו. ויהי כראות החפץ חיים" שהלה מהסס, הגיב ברחמנות: **"ראו נא, בן אדם ניצב ליד הדלת הפתוחה אל האושר, ואינו נכנס..."** ותוך כדי דיבור הסיר את עינו הקדושות ממנו, ולא יסף להביט לעברו (ספר אש התורה תולדות הגר"א קוטלר זצוק"ל ע' תי"ב).

ואשר על כן בימים טרופים אלו טוב לקבל קבלות חזקות בענינים אלו, אשר ראשיתם קבלה חזקה על לימוד תמיד ב'הל' לשה"ר בהלכה

ופגם ואי אפשר שייחד למעלה, כי כל אשר בו מום לא יקרב" עכ"ל. – וכן כתב החפץ חיים בשמיה"ל (פ"א) ד"מ ששומר את פיו ולשונו מלדבר דיבורים אסורים, תחילת כל המעלות הוא מתקן ומקדש ע"ז את כלי האומנות המיוחד לאיש הישראלי, שהוא הדיבור, וכל הדיבורים שידבר אח"כ בתורה ובתפילה, יעלה למקור שורשו למעלה... כי בדברי הקדושה שהאדם מודבר פה בזה העולם לפני ד' יתברך נבראים למעלה עולמות ומלאכים קדושים, והיו אח"כ מליצים ופרקליטים עבור נשמתו. ומעלת קדושת העולמות שנבראו ע"י התורה והמצוות שלו, תלי בכמה ענינים: א. לפי ההכנה שהיה לו בעת ההיא, אם הכין את עצמו בעת ההיא בכל כוחותיו לקיים כפי התורה בכל חלקיו ופרטיו שצריך לזה. ב. לפי כלי האומנות שעשה בהם התורה, והם כלי הדיבור (וכה"ג במצוה לענין כלי המעשה שקיים בהם המצוה) שאם הם יפים ומוהדרים שמשמשים בהם תמיד לטוב, וע"י נתינת כח קדושתם, יש בהם כח להמשיך קדושה עליונה ואור גדול על הענין ההוא, אבל אם פוגם ומטמא ח"ו את כח הדיבור שלו ע"י לשה"ר ורכילות וליצנות ושקר וכד', ולא יעשה תשובה ואח"כ ידבר בפיו דברי תורה ותפילה, איזה כח יש בו להמשיך על התורה והתפילה ההיא קדושה עליונה אחרי שכלי המבטא שלו הם פגומים וטמאים בעצמם מכבר" עכ"ל.

קפ"ג וכע"ז כתב החפץ חיים בשמיה"ל (פ"א) דמי ששומר על לשונו, בין הדברים הנשגבים שזוכה בהם הוא: שמביא עצמו ע"ז להשפעה בעוה"ה, יעוי"ש. – והגר"ז זיע"א בליקוטי אמרים (פרק כ"ז) כתב "וכן אם בולם פיו מלדבר דברים שליבו מתאוה מאוד לדברם מעניני העולם וכן בהרהורי מחשבתו אפי' במעט מזער דאכתפא ט"א לתת אסתלק יקרא דקב"ה וקדושתו לעילא הרבה ומקדושה זו נמשכת קדושה עליונה על האדם למטה לסייעו סיוע רב ועצום לעבודתו ית'".

ובאגדה, כמשי"כ החפץ חיים (חובת השמירה פ"ח) "נדע דעיקר השמירה לא נעשית בקבלת הלב בלבד, כי אם שיהיה לו עת קבוע בכל יום אם מעט ואם הרבה ללמוד הלכות ומוסר השייכים לענין חלק הדיבור", וכדברי המדרש רבה (פ' נשא) "אם יגעית הרבה בדבריהם, הקב"ה מסיר יצה"ר ממך", עכ"ל. והג"ר איסר זלמן מלצר זצוק"ל כתב במכתבו "אפילו מי שכבר למד אינו נשמר כראוי מפרטי איסור לשה"ר, והסגולה היחידית להיות נזהר בדיקוק, הוא אך ורק ע"י קביעת לימוד בהספר הקדוש תמיד". וכך כתב החפץ חיים בספרו 'זכור למרים' (פרק אחרון) ז"ל "הנה בחסד ד' יתברך הגעתי לגבורות וכמעט כל ימי לא השתיתי דעתי מלהתבונן אודות חלק הדיבור ... על כן יראה כל אדם לקבוע זמן מיוחד שילמוד בספר חפץ חיים ושמירת הלשון ... ומחלקו יהיה חלקינו".

והנהגה"צ רבי יהודה זאב סגל זצוק"ל ממנציסטר כותב "שלא ראה בימיו אדם שלמד כל יום שתי הלכות בשמירת הלשון ולא נושע הן בילדים והן בזיווגים, הן ברפואה שלמה והן בפרנסה והן בחינוך ילדים" והבטיח שמי שילמד בספר חפץ חיים יהיה עורך דין שלו בשמים. - והרבני קניבסקי ע"ה כותבת במכתבה (הובא ב"באר שבע" ע' קני"ז) "לפני כמה שבועות הגיעה אלי אשה שבורה ובבכי קורע לב סיפרה שאמא שלה בבית חולים עם גידול ממאיר רח"ל ל"ע, וביקשה שאתן לה משהו שתקבל על עצמה, ויעצתי לה שכל המשפחה תקח על עצמה ללמוד כל יום שתי הלכות של שמירת הלשון. אחרי יומיים חזרה האשה וביקשה שאפרסם את הנס שקרה, היא סיפרה שכל המשפחה התאספה, וכולם קיבלו על עצמם ללמוד כל יום שתי הלכות בספר חפץ חיים, אחרי יומיים קיבלו טלפון מבית החולים והודיעו להם שיבואו לקחת את האמא, הגידול נעלם והאמא בריאה ושלמה" עכ"ל. וכתבה שם עוד כמה וכמה סיפורים "שראו אצלם בבית ניסים גלויים מאנשים שקיבלו על עצמם ללמוד כל יום שתי הלכות ונושעו", קפד קפ"ה.

והנה זהו ברור שהמדרגה השלימה שאדם צריך ליחל ולשאוף אליה היא: שלא יצא מפיו 'דיבור' שלא בדקו במחשבתו במתינות קודם יציאתו לוודא שאין בו איסור או חשש איסור, וזהו שלימות גדולה שמצינו שהגיעו אליה הרבה מגדולי ישראל זיע"א ויבליחט"א. וידוע על אחד מגדולי הדור שליט"א שמעיד על עצמו שלא נכשל בלשה"ר אפילו לא פעם אחת זה קרוב ל-70 שנה!!! ולפני זה אינו זוכר (וידוע שכל ימיו מקפיד הוא מאוד על ב' דברים, א. לימוד התמיד היומיומי בהלכות לשה"ר בהלכה ובאגדה. ב. אי דיבור על שום איש מישראל מטוב ועד רע אם לא בהכרח גדול וגם אז רק בקיצור). - ולאחר כל הנ"ל, נמצאנו דלשמו על הפה אפילו כמה דקות ביום זהו 'ביזניס' רוחני ביותר, ומן הראוי לאדם לדאוג 'לנכס' עצמו בכל יום ויום לכל הפחות בכמה רגעים כאלו, בפרט הרוצה ג"כ לזכות שבעוד 30-40 שנה יוכל להעיד על עצמו שכן וכך עשרות שנים לא נכשל בלשה"ר ושאר דברים אסורים, מה יעשה כדי לזכות לכך, הרי וודאי אי אפשר בבת אחת הכל וכמו שכתב הגר"ח מוולאז'ין זיע"א שלעולם אי אפשר להגיע למדרגה ה-12 לפני שהיה קודם במדרגה ה-11, - התשובה לכך כמשי"כ בעלי המוסר: שבתחילה יקבל על עצמו רק כ-10-15 דקות ביום בזמן קבוע, שמירה מוחלטת על כל מוצא פיו, שבאותם דקות יתאמץ בזירות גדולה לחשוב על כל דיבור ודיבור לפני שמוציא מפיו האם אין בו דיבור אסור ועל שמירת דקות אלו ילחם בכל כוחו לקיימם, וטוב שירשום לעצמו בכל יום ויום אם עמד בזה ומה רמת הדרגה שהצליח באותו יום בזה (והוא עור גדול ומיוחד לעמוד בקבלתו כידוע), ואפילו אם יכול בתחילה, אל יתפעל מכך שידע דאם ימשיך במלחמתו על שמירת 10-15 דקות אלו סופו להצליח במאוד. ולאחר זמן יוסיף עוד זמן מעט מעט מבחינת "מעט מעט אגרשנו מפניו" עד שסוף דבר יזכה שיהא כל יומו קדוש ומקודש בשמירה מוחלטת על מפתחי פיו, ויעויין הערה קפ"ה. וכמשי"כ בחפץ חיים (שער התבונה פט"ו) "אם האדם יתן עיניו וליבו על דרכיו ויהא מוסכם אצלו לשמור פתחי פיו שלא יפתחנו כ"א לצורך ולא לדבר רע ומרמה בוודאי לא יבצר ממנו הענין הזה, והבא להטרה מסייעין אותו וכמו שאמרו חז"ל שאם אדם רוצה להיות צדיק הקב"ה מוסר לו מלאך שמתנהג עימו בדרך צדיק, ואם אדם רוצה להיות חסיד הקב"ה מוסר לו מלאך שיתנהג עימו בדרך חסיד". וידע האדם אל נכון שהרבה עשו כן ועלתה בידם. וכתב החפץ חיים בהקדמת הספר "כשימשך מתחילה את עצמו מעון זה במקצת, בהמשך הזמן ימשוך את ידו ממנו לגמרי כי בעון זה הרבה ממנו ההרגל עושה והבא להטרה מסייעין בידו", קפ"ה.

קפ"ה עיצה נוספת בעניינים אלו מצינו בספה"ק חמדת הימים (ח"ג דף מד.) ובפי' מרפא לנפש (על שער הפרישות פ"ה בחובת הלבבות) בשם הר"מ אלשיך ז"ל ובמרגניתא טבא הובא באהבת חסד לחפץ חיים שאדם יקבל על עצמו שלא לדבר על שום איש מישראל מטוב ועד רע, ובתחילה יקבל על עצמו רק שהוא לא יתחיל מעצמו לדבר על שום איש ישראלי, אלא א"כ יש לו הכרח גדול בכך או לשם הבאת הלכה משמו וכיוצ"ב, ואח"כ במשך הזמן יוסיף ע"ז כהנה וכהנה עד שיהיה אצלו גדר חזק מאוד שלא לדבר על שום אדם חי מטוב ועד רע. ובבית אחד מגדולי ישראל שליט"א בחרר שמקבל קהל כתוב באותיות שחורות ע"ג קלף "בבית זה לא מדברים על שום אדם מישראל מטוב ועד רע"!!!

קפ"ה ובחפץ חיים (שמירת הלשון סוף פרק י"ג) כתב "ומי שקלקל עד עתה, והחטיא את הרבים בענין זה, ורוצה לתקן את נפשו, ידוע מה שאמרו חז"ל הצדיקים באותו דבר שחוטאים, בו מתרצים. על כן בתחילת הכל ירגיל את עצמו להתרחק מלישב בחבורות אנשים, נגד טבעו שהיה לו עד עתה... וגם יראה לזכות את הרבים בלשונו ולהוכיח ולזהר ולמנוע, ולהביא שלום בין אדם לחבירו" - ולגבי מי ששמע לשון הרע כתב החפץ חיים (כלל ו' דין ד') "עצה היעוצה בענין שאם נכשל באיסור שמיעת לשון הרע, תיכף יחפש עליו בכל כוחותיו וזכות בפני המספר, וישתדל להוציא מה שיש בליבו עליו, וע"ז יתקן את האיסור למפרע ... אבל אם הוא מכיר את רוע טבעו של המספר, שכל מה שיכריעוהו לכך זכות הוא יגנהו יותר, בודאי השתיקה בשעת מעשה טוב יותר בזה, ורק אח"כ שידלף המספר מאת השומעים מצוה שישביר אחד מהשומעים, לפני שאר השומעים את כל הענין לזכות ולהשתדל עבור זה להוציא מליבם הגנות שנאמר עליו, כדי שלא יתפסו הוא והם לעתיד לבוא בשם חבורה של אנשי רשע ובעלי לשון הרע". ובכלל ו' י"ב כתב "... ואם כבר עבר ושמע לשון הרע והאמין בליבו, ... תיקונו, שיתחזק להוציא הדברים מליבו שלא להאמינם, ויקבל על עצמו על להבא שלא לקבל עוד לשון הרע על אדם מישראל, ויתוודה על זה, ובוזה יתקן הלאוין והעשין שעבר ע"י קבלת לשון הרע ... אם עדיין לא סיפר לאחרים" עכ"ל.

קפ"ה ובנותן טעם לציון שאם אדם מקבל על עצמו כמה דקות ביום של שמירה על פיו, ראוי שתחילה לכל דבר אותם דקות יהיו בזמן שנמצא בביה"כ או בביהמ"ד שבהם מלבד הבטחת הגר"א הנז"ל, בנוסף לכך מקיים ג"כ מצות עשה מדאורייתא של 'מוקדשי תירא' ומבואר בחפץ חיים בפתחיה לספר, עשין, עשה ז' בבמ"ח סק"ח שפסק כדעת היראים סמ"ג וסמ"ק דס"ל דאף בביה"כ ובביהמ"ד בזמן הזה יש מצות מורא מקדש מדאורייתא. וכך נראה מדברי החי' אדם כלל י"ז ס"ו דס"ל להלכה ד'ומקדשי תירא' איכא מדאורייתא גם בביה"כ ובביהמ"ד, וכ"כ בבן איש חי (ש"א פ' ויקרא א' א') ובספר לחמי תורה למהר"י בסאן זצוק"ל להלכה. ולכו"ע הוי דין וחיוב גמור שנפסק בשו"ע ריש סי' קנ"א "בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהם קלות ראש כגון שחוק והיתול ושיחה בטילה" וכו' יעוי"ש. (ובמשנ"ב שם כתב דאפילו שיחת חולין שהיא לצורך פרנסה אסור יעוי"ש). ועכ"פ לדעת הח"א והחפץ חיים הנז"ל בכל פעם שנמנע משיחה בטילה בביהמ"ד ובביה"כ זוכה לקיים בזה מצות עשה גמורה מדאורייתא (וראי לו לכוון לקיים ולצאת ידי חובת המצוה). ובכל פעם שנכשל אפי' בדברים בטלים וכ"ש בדיבורים אסורים עובר עבירה גמורה מדאורייתא על כל דיבור ודיבור. ומלבד זאת כתב בזה"פ ק' תרומה (ע' קל"א) הדמובר דברי חולין בביה"כ אין לו חלק באלוהי ישראל, ורבינו האריז"ל לא רצה לדבר בביה"כ אפי' דברי מוסר פן ימשך ממנו לדיבורי חול. ויעו"ע עוד מש"כ בזה החרדים פ"ט ס"ט. - ואף בכתבי הסבא מקלם (ימים נוראים ע' ג"ב, כ"א) כתב קבלה על שמירת הפה "שלא לדבר דברי חול בביהמ"ד", יעוי"ש. ומה שמופץ בכמה מקומות להחזיר לדבר שיחה בטילה וכיוצ"ב בביה"כ ובביהמ"ד משום ה'טענה' שבנו את בית הכנסת ובית המדרש 'על תנאי', טענה זו בטעות יסודה, דשיחה בטילה שחוק וכיוצ"ב הם בכלל 'קלות ראש' (כמוש"כ השו"ע קנ"א א') ועל דברים שיש בהם 'קלות ראש' לכ"ע לא מהני תנאי כלל וכלל (כדעו"ש שו"ע קנ"א י"א ומשנ"ב ס"ק י"א ושעה"צ אות כ' וביאה"ל סוד"ה אבל בישבו וכמו"כ בביאה"ל שם סוד"ה אבל בבתי כנסיות) ולפיכך מן הראוי שכשאדם בא לשמור פיו ולשונו, ראשית שמירתו תהא בזמן שנמצא בביה"כ או בביהמ"ד.

קפ"ה והנה בספר 'זבן צדיקים' (להגר"ש דבליצקי שליט"א מהדורה התשס"ד דף צ"ט) כתב עצה נוספת להצלחת הזוהרות בשמירת פיו ובשאר דיני התורה: ידמה בדעתו כאילו יש אדם שהולך אחריו ומשגיח על כל תנועותיו בעבודת ד', ומשגיח על כל דיבוריו וכל דיבור ודיבור שלו הוא כותב בתוך ספר שיקרא 'ספר המנהגים שלו' (אדם זה, והספר הזה יתפרסם בכל העולם למשך אלפי ומיליוני שנים, וכמו שנתפרסמו הנהגות המהר"ל, הלקט יושר ושאלתות. ודבר זה ידרבן אותו לחשוב פעמיים שלוש לפני כל דיבור אם זה תואם את ההלכה, כי אחרת הלא דיבוריו שיפורסמו יהפכוהו ללעג וקלס. וע"ז הנהגה זאת מתעלה כל עבודת ד' שלו למדרגות עילאות, ואם יתמיד בזה יראה השינוי לעיני כל במשך תקופה קצרה ויעלה מעלה, ובתחילה יגביל עצמו הנ"ל לשעות מספר במשך היום או לימים מסוימים, ולאט לאט ירחיב גבולותיהם. ע"כ. וכל הבא ליטרה מסייעין בידו.

מהדורה זו נתרמה לזיכוי הרבים !
אם ברצונך לתרום מהדורה נוספת או למועדי ישראל הבעל"ט
התקשר לטל : 052-7167685 תא קולי